T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞUNUN İSKÂN SİYASETİ (IV-VII. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Celal BİÇER

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞUNUN İSKÂN SİYASETİ (IV-VII. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY **Celal BİÇER**

Jürimiz…….tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu Yüksek Lisans Tezini oy birliği/ oy çokluğu ile başarılı bulmuştur.

Jüri Üyeleri
1.
2.
3.

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ……..tarih ve ……. Sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bizans İmparatorluğunun İskân Siyaseti
(IV-VII. Yüzyıllar)

Celal BİÇER

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
Elazığ-2018; Sayfa: XIII+119

Roma İmparatorluğu genişleyen sınırlarıyla birlikte barbar toplumlarla sınır komşusu durumuna gelmişti. Başlangıçta barbar kavimlerinin imparatorluk sınırlarından geçişlerine askeri ve özellikle tarımsal ekonomideki ihtiyacından dolayı göz yumulmuştur. Ancak kavimler göçüyle birlikte Hunların önünden kaçan Germen topluluklarının geçiş için oluşturduğu baskı İmparatorlukta tartışmalara neden olmuş ancak askeri ve tarımsal insan kaynağı açığı imparatorluk bürokrasisinin baskın gelmesiyle büyük Germen kitlelerinin foedarity olarak kabulünü sağlamıştır. Kendi liderleri öncülüğünde hareket etme imkânı tanınan Germen topluluklar başta askeri olmak üzere imparatorluğun bütün önemli bürokrasisinde hızla güçlenerek yükselmişlerdir. Bu yükseliş Roma yönetiminin ele geçirilmesine devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu çok geniş sınırlar ve devasa güç bundan sonraki dönemlerde de başka kavimlerin iştahını kabartmış, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar İmparatorluğu sürekli tehdit ve baskı altında tutmuştur. Doğu sınırlarındaki durum da çok farklı olmamış, Sasani ve Arap baskı ve tehdidi imparatorluğu çok zor duruma sokmuştur.

İmparatorluğun maruz kaldığı istila ve tehditlerin amacı farklı olabilmiştir. Zira Avarlar ile birlikte hareket eden Slavlar yağma ve ganimet elde etme niyetinden çok yerleşmek amacıyla işgallerde bulunmuşlardır. İmparatorluğun genel stratejisinde tehdidin en büyüğü doğudan algılandığı için Balkanların biraz daha esnek bırakılmasına

yol açmış, bu durumu iyi değerlendiren Slav toplulukları da imparatorluk topraklarına yerleşmişlerdir. Doğu'nun en büyük tehdit unsuru olan Sasanilerin bertaraf edilmesi Bizans'ı rahatlatmamış, arkasından gelen Arap İslam akınları, onu çok uzun sürecek yeni sorunların içine sokmuştur.

Bizans'ın iskân yapısını ve politikasını sadece siyasi olaylar şekillendirmemiştir. Sosyal ve iktisadi olaylar da bunda oldukça etkili olmuştur. Zira tarihin en büyük iç isyanlarından biri olan Nika İsyanı, İmparatorluğun nüfusunun tükenmesinde etkili olan bir örnek olarak gösterilebilir. Yine dini ve mezhep farklılıkları ve mücadelesi de Bizans'ın nüfus hareketi üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca 541'deki büyük Veba salgını ve Constantinopolis büyük depremleri, doğal afetlerin imparatorluğun nüfus gücü ve iktisadi yapısında oluşturduğu tahribatların örnekleridir. Bizans imparatorluğu normal ve olağan üstü durumlarda nüfus gücünü sağlam tutmak için gerekli politikaları sürdürmüştür. Şüphesiz sürdürdüğü bu politikalarda zaman zaman başarısız olabilmiş, menfi sonuçlarıyla karşılaşabilmiştir. Bu durum da bir yerde kaçınılmaz olmuştur. Çünkü farklı toplulukları kendi toplumu ve devleti içinde istihdam etmek ve yerleştirmek oldukça zor ve riskleri büyük olan bir politikadır.

Anahtar Kelimeler: İskân, Kavimler Göçü, Nüfus, Barbar, Doğu Roma

ABSTRACT

Master's Thesis

Settlement Politics of the Byzantine Empire Between IV. and VII. Centuries

Celal BİÇER

Fırat University
Institute of Social Sciences
Department of History
Discipline of General Turkish History
Elazığ-2018; Pages: XIII+119

The Roman Empire, came to the border neighbor with barbarian societies along with its expanding borders. Initially, connived at the transition of the barbarian tribes to the borders of the empire due to the military and especially the need for the agricultural economy. However, the oppression of the germen communities that escaped from the front of the Huns along with the migration of the tribes, caused the controversy in the Empire. However, due to the imperial bureaucracy's dominance of military and agricultural human resources, the massive germen masses were recognized as feudality. The Germen communities, which were allowed to act on led by their own leaders, rose rapidly in all major bureaucracies of the empire, especially in the military. This rise has been reached until the Roman government seized by them. Roman Empire's vast borders and enormous power in the following periods also raised the appetite of other tribes, like Avars, Slavs, and Bulgarians that constantly threatened and oppressed the Empire. The situation in the eastern borders has not been so different, Sasani and Arab repression and threats have put into the empire in a difficult position.

The invasion and threats that the Empire was exposed to could have been different. Because, the Slavs who acted with Avars have occupied themselves in order to settle rather than to ransack and to pillage. In the general strategy of the Empire, because of the greatest danger of the threat was perceived from the East and leaving the Balkans to be somewhat more flexible, the Slavic communities who took advantage of this situation also settled in the empire lands. The dismissal of the Sasanids, the greatest threat to the

East, has not relieved Byzantium, and the subsequent Arab Islamic raids have brought it into new challenges that will last very long.

Not only political events have shaped Byzantine settlement and politics. Social and economic events have also been quite effective on settlement. Likewise, the Nika rebellion, one of the greatest internal revolts in history, can be seen as an example of the depletion of the population of the empire. The religious and sectarian differences and struggle also influenced the Byzantine population movement. In addition, the great plague epidemic in 541 and the great earthquakes in Constantinople are examples of the destruction of natural disasters in the empire's population power and economic structure. The Byzantine Empire maintained the necessary policies to keep the population strength at substantial level in normal and extraordinary situations. Undoubtedly, in these policies he sustained, he could sometimes fail and face the negative consequences. This situation has become inevitable somewhere. Because it is a politics with a great deal of risk and difficulty to employ and place different communities within their own society and state.

Keywords: Settlement, Migration of Tribes, Population. Barbarian, East Roman

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **VIII**
ÖNSÖZ ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **X**
KONU VE KAYNAKLAR ..... **XI**
GİRİŞ **1**
I. IV. YÜZYILDA KADAR ROMA İMPARATORLUĞU **1**
I.I. Coğrafi Yapı 1
I.II. Siyasi Gelişmeler 4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVİMLER GÖÇÜ VE ROMA İMPARATORLUĞU **11**
1.1. Kavimler Göçü ve Hunların Rolü 11
1.2. Kavimler Göçünün Nedenleri 13
1.2.1. Halkın Besin İhtiyacının Karşılanamaması 14
1.2.2. Taht Mücadeleleri ve Dış Baskılar 14
1.2.3. Roma İmparatorluğu'nun Zenginliklerinden Faydalanma İsteği 15
1.3. Kavimler Göçü Başlama Süreci 15
1.3.1. Atilla'nın Roma İmparatorluğu Üzerindeki Baskısı 24
1.3.2. Atillanın Doğu Roma Stratejisi 26
1.3.3. Atilla'nın Batı Roma Seferi 31
1.4. Kavimler Göçünün Sonuçları 34

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORLUĞUNUN BATISINDAN GELEN İSTİLALAR VE İSKÂN POLİTİKASI **36**
2.1. Germen İstilaları 36
2.2. Avar İstilaları 51
2.2.1. Bizans İmparatorlarının Çıkarları ve Avarların Beklentileri 53
2.2.2. Bizans'ın Doğu ve Batı ile Mücadelesi 62
2.3. Slav Yayılmaları 69

2.4. Hazar- Bizans İlişkileri 82
2.5. Yeni Yerleşimci Büyük Tehdit Bulgarlar 86
2.5.1. Büyük Bulgar Devleti 88
2.5.2. Asparuh Han ve Tuna Bulgarları 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİZANS İMPARATORLUĞUNUN DOĞUSUNDAN GELEN İSTİLALAR VE İSKÂN POLİTİKASI 94
3.1. Ermeniler 94
3.2. Müslüman Araplar 97
3.3. İmparatorluğun Nüfus Yapısını Etkileyen Faktörler 106
SONUÇ 112
KAYNAKÇA 115
EKLER 118
Ek 1. Orijinallik Raporu 118
ÖZGEÇMİŞ 119

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Hun Göçü ve Germen Toplulukları 17
Harita 2. Avarların Doğu Roma Üzerinde Hâkimiyeti 23
Harita 3. Hunların Dağılışı Sırasındaki Siyasi Durum 34
Harita 4. Romanın Batı ve Doğu Diye İkiye Ayrılması 44
Harita 5. Batı Romanın Yıkılışı 50
Harita 6. (M.S. 387 – 591) Arasında Ermenistan. 95
Harita 7. Bizans ve Müslüman Araplar 101
Harita 8. M.S. 500 Nüfusun Yoğunlaştığı Başlıca Merkezler 108

ÖN SÖZ

Bütün devletler ve imparatorluklar kurulmuş oldukları topraklar üzerinde hâkimiyetlerinin devamı için insan kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. İmparatorluk kendi öz kaynaklarından karşılayamadığı asker ve tarımsal iş gücü kaynağını barbar topluluklarının iskânını gerçekleştirerek gidermeye çalışmıştır. Bizans İmparatorları ihtiyaca ve dönemin konjonktürüne göre zorunlu veya isteğe bağlı göçlerle iskân politikasını uygulamaya çalışmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İskân konusunun özelliğinden dolayı incelediğimiz dönem bir bütün olarak ele alınmış, meydana gelen gelişmelerin imparatorluğun iskân politikasını oluşturma süreçlerine etkisi üzerinde durulmuştur. Giriş bölümünde imparatorluğun sınırlarını oluşturan coğrafyanın genel özellikleriyle IV. yüzyıl öncesi Roma İmparatorluğunda meydana gelen gelişmeler ana hatlarıyla değerlendirilerek asıl inceleme konusunu oluşturan yüzyıla geçiş için zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde Kavimler Göçü öncesi meydana gelen gelişmeler ve Hunların Avrupa'ya göçleri ile Attila'nın Doğu ve Batı Roma üzerindeki tesirleri ele alınırken göçlerin genel sonuçları değerlendirilmiş, bunun İmparatorluk üzerindeki sonuçları ele alınmıştır. İkinci bölümde ekonomik ve güvenlik kaygısıyla başlayan Roma - Germen ilişkilerinin Hun İmparatorluğunun batıya göçü ile birlikte aldığı yeni durum ele alınmıştır. Balkanlarda başlayan Avar Slav işgali ve bu sürecin yerleşmeye dönüşmesi gelişmelerine karşılık, imparatorların buna karşı uyguladıkları çözümler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Bizans'ın Doğusu ve İskân başlığı altında İmparatorluğun doğusunda meydana gelen gelişmeler Ermeni ve Müslüman Araplar çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca nüfusun azalmasına neden olan doğal, beşeri nedenler üzerinde durulmuştur.

Tez konusunun ve kaynaklarının tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve tezin yazım aşamasında desteğini ve zamanını esirgemeyen danışman hocam Doktor Öğretim Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY'a teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmalarımda fikirleriyle bana yardımcı olan Prof. Dr. M. Beşir AŞAN ve Prof. Dr. Füsun KARA'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bu sürecin her anında desteğiyle yanımda olan oğlum Melih'e, gösterdikleri anlayıştan dolayı Eşime ve çocuklarım Alperen ve M. Yağmur'a sonsuz teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2018 **Celal BİÇER**

KISALTMALAR

AÜDTCF	**:** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bkz.	**:** Bakınız
C.	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
DTCF .	**:** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DTCFD.	**:** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	**:** Editör
FÜODAD.	**:** Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi
M.Ö.	**:** Milattan Önce
M.S.	**:** Milattan Sonra
MEB.	**:** Milli Eğitim Bakanlığı
s.	**:** Sayfa
S.	**:** Sayı
SBE.	**:** Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDAD.	**:** Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDAV.	**:** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TKAE .	**:** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK.	**:** Türk Tarih Kurumu
vb.	**:** ve benzeri
vd.	**:** ve diğerleri
YL.	**:** Yüksek Lisans

KONU VE KAYNAKLAR

Roma İmparatorluğu'nun devamı olan Bizans, devraldığı idari, askeri, ekonomik mimari, dini özellikleri bulunduğu ve hükmettiği coğrafyanın ve yıkılışına kadar geçen zamanın gereğine uygun olarak kendine özgü bir medeniyet ortaya koymuştur. IV. ve VII. yüzyıllarla sınırlandırdığımız dönemlerle ilgili gerek yerli gerekse de diğer ülke araştırmacıları tarafından birçok çalışma yapılmış ve konunun ilgililerine sunulmuştur.

Tezimizde geçen şahıs, kent, bölge, şehir, unvan gibi özel isimlendirmeler yazılımından kaynaklı olarak farklı yazım şekillerine sahiptir. Biz çalışmamızda bir bütünlük sağlamak amacıyla dönemin dili olan Latinceyi kullanan Turhan Kaçar tarafından dilimize kazandırılan Stephen Mıtchell' e ait Geç Roma İmparatorluğu Tarihi adlı eserde kullanılan isimlendirmelerden yararlandık. Mümkün olduğunca yerleşim yerlerinin isimlerinin günümüzdeki kullanımını parantez içerisinde vermeye çalıştık. Roma İmparatorluğunun V. Yüzyılını anlatan siyasi tarihe dair herhangi bir eser tam metin olarak günümüze ulaşamamıştır. Bu dönem ile ilgili kaynakların yetersizliği önemli bir güçlük meydana getirmiştir.

Biz bu çalışmamızda imparatorluğun adı olarak halkının kullanmadığı, bilmediği Bizans yerine ağırlıklı olarak coğrafi yönünü belirten Doğu Roma tabirini kullandık. Ancak zaman zaman Bizans tabiri de kullanılmıştır. Batı ve Doğu kaynaklarında her ikisi de kullanılan tabirler arasındadır.

Araştırmamızda yararlandığımız kronikler, Türk ve yabancı bilim adamlarına ait tetkik eserler ve makaleler önemli başvuru kaynaklarımız olmuştur.

IV. yüzyılda yaşamış olan Ammianus Marcellinus'un The Later Roman Empire (354-378) adlı eserinde özellikle Hunlara dair vermiş olduğu bilgiler oldukça önem taşımaktadır. Eserinde Hunların Alanlara karşı verdiği mücadeleler ve Hunların yaşantılarına dair önemli bilgiler vermektedir. Tezimizde yararlandığımız kronikçilerden bir diğeri ise Prokopios'dur. 527 tarihinde Bizans'ın önemli komutanlarından olan Belisarios'un hukuk ve özel yazmanı olarak görev almıştır. Bu görevi nedeniyle imparatorluğun Vandal, Got ve Perslere karşı verdiği mücadelelere yakından şahit olmuştur. Özellikle 542 yılında etkili olan veba salgınına dair verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Prokopios'un yazdığı eser "Bizans'ın Gizli Tarihi" adıyla Orhan Duru tarafından Türkçe 'ye tercüme edilmiştir.

İbrahim Kafesoğlu'nun "Türk Milli Kültürü" adlı eseri, Akdes Nimet Kurat'ın "IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri" adlı eseri, Hüseyin Namık Orkun'un "Attila ve Oğulları" adlı eseri, Ali Ahmetbeyoğlu'nun "Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a göre Avrupa Hunları" ve "Avrupa Hun İmparatorluğu", "Avrupa Hunları" adlı eserleri, Bahaeddin Ögel'in "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi", Osman Turan'ın "Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi", adlı eseri araştırmamıza ışık tutan Türk yazarlara ait tetkik eserlerden bazılarıdır.

Kuşkusuz Roma İmparatorluğunun devamı olan Bizans tarihine dair ilk akla gelen yabancı müelliflerin başında kendinden sonraki birçok yazar üzerinde etki bırakmış olan Edward Gibbon gelmektedir. Yazarın "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi" adlı III ciltten oluşan eseri Asım Baltacıgil tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. J.B. Bury'nin "History of The Roman Empire from Death of Theodosius I to the Death of Justinian (395-565)" adlı eseri, Alexander Vasılıev tarafından yazılan, Tevabil Alkaç tarafından dilimize tercüme edilen "Bizans İmparatorluğu Tarihi", Charles Diehl tarafından kaleme alınan ve A.Gökçe Bozkurt tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans İmparatorluğu Tarihi", Auguste Baılly tarafından kaleme alınan ve Haluk Şaman tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans Tarihi" adlı eser, Laszlo Rasonyı'nin "Tarihte Türklük", "Tuna Köprüleri" adlı eserleri, M.İ. Artamanov'un "Hazar Tarihi", Fernand Braduel tarafından yazılan Mehmet Ali Kılıçbay Tarafından dilimize kazandırılan "Akdeniz ve Akdeniz Dünyası". Bizans Tarihi araştırmalarında en başta gelen kaynaklar arasında yer alan ve Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar geçen süreci zengin kaynak ve dipnotlarıyla ele alan, Georg Ostrogorsky tarafından yazılan ve Fikret Işıltan tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans Devleti Tarihi" en önemli başvuru kaynağı arasındadır. E.A. Thompson tarafından kaleme alınan ve M. Sibel Dinçel tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Hunlar" adlı eser, Stephen Mıtchell tarafından kaleme alınan ve Turhan Kaçar tarafından Dilimize kazandırılan "Geç Roma İmparatorluğu Tarihi", Tımothy E. Gregory tarafından yazılan Esra Ermert tarafından Türkçeye kazandırılan "Bizans Tarihi", Cyrıl Mango tarafından kaleme alınan ve G.Çağalı Güven tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans Yeni Roma İmparatorluğu" adlı eseri, Cecile Morrisson tarafından yazılan ve Aslı Bilge tarafından dilimize çevrilen "Bizans Dünyası", "Tuna Köprüleri" adlı eserleri, Judıth Herrın tarafından yazılan Uğur Kocabaşoğlu tarafından Türkçeye çevrilen "Bizans bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı", Geza Feher'in "Bulgar Türkleri Tarihi". Colin Mcevedy tarafından

yazılan Ayşe Anadol tarafından Türkçeye çevrilen "Ortaçağ Tarih Atlası", John Haldon tarafından kaleme alınan Ali Özdamar tarafından Türkçeye çevrilen "Bizans Tarih Atlası" adlı eseri araştırmamıza ışık tutan yabancı tetkik eserlerden bazılarıdır. Konuyu görsel olarak güçlendirmek, somutlaştırmak amacıyla başta bu iki eser içinde yer alan haritalardan yararlandık.

Bizans Tarihini dönemsel ve olaylar üzerinde değerlendirmelerle önemli çalışmalara ortaya koyan Peter Charanis "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", "Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü" ve "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki Etnik Değişimler" adlı çalışmaları, Bizans Tarihi ile ilgili önemli çalışmalara imza atan Işın Demirkent'in "Bizans Tarihi Yazıları, Makaleler, Bildiriler, İncelemeler" adlı eserinde başta "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti" adlı makalesi, Şerif Baştav'ın "Makaleler 1-2-3" başlığı altında yayınlanan üç ciltlik eserinde "Attila'nın Hayatı ve Ölümü", "İtil (Volga) Bulgar Devleti", "Hazar Kağanlığı Tarihi", "Attila ve Hunları" adlı makaleleri, Ali Ahmetbeyoğlu'nun "Bulgar Hakanlar Listesi", "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", "Yurt Tutan Hükümdar Asparauh ve Tuna Bulgar Devleti", Gyula Nemeth'in "Attila ve Hunları", V.N. Zlatarski'nin "Krum Han", Emil Herak'ın "Avarlar: Etnik Yaradılış ve Tarihlerine Bir Bakış", Osman Karatay'ın "Türk-Slav İlişkilerinin Başlangıç Dönemleri Üzerine", Muallâ Uydu Yücel'in "Hazar Hakanlığı" adlı makaleleri ve daha birçokları çalışmamıza ışık tutan makalelerden bazılarıdır. Yapı Kredi Yayınları arasında çıkan Cogito dergisinin Bizans adlı 17. Sayısı, içinde yer alan makaleleriyle önemli yayınlar arasında bulunmaktadır.

Bizans Tarihiyle ilgili Grekçe kaynakların Türkçeye çevrilmesi Bizans Tarihinin ve onun üzerinde kurulduğu Anadolu Tarihi için oldukça önem arz etmektedir. Ancak bu yöndeki çalışmaların yetersizliği de acı bir gerçektir.

GİRİŞ

I. IV. YÜZYILDA KADAR ROMA İMPARATORLUĞU

I.I. Coğrafi Yapı

Devletler bir coğrafi mekân üzerinde vücut bulurlar. Siyasi ve idari olarak nizamını gerçekleştiren devletler coğrafyanın kendisine sunduğu imkânlar ve sağladığı avantajlarla meydana getirdiği askeri, idari, iktisadi, dini, mimari ve kültürel varlığını geniş coğrafi alanlara taşıyan güçlü yapılar kurabilmişlerdir. Başlangıcı milattan önce 509 tarihine kadar uzanan Roma İmparatorluğu doğu ve batı olarak ayrılma süreciyle birlikte Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında nihayete erdi. İmparatorluğun Doğu bölümünü oluşturan Bizans ise Roma İmparatorluğunun devamı olarak 1453 yılındaki yıkılışına kadar 1000 yıl devam edecek varlık mücadelesi sürdürdü. Doğu Roma için sonraki dönemlerde kullanılan Bizans tabiri İmparatorluk süresince bilinmiyordu. Bizans kendini Roma İmparatorluğu olarak tanımlarken halk ise Romalı olarak ifade ediyordu. Bunu sağlayan siyasi, iktisadi, askeri, inançsal ve demografik faktörler üzerinde Doğu Roma İmparatorluğunun hüküm sürdüğü coğrafya önemli bir etken olmuştur. Bizans İmparatorluğu Doğu Akdeniz ülkelerinin tamamını Balkan coğrafyası ve Batı Avrupa ülkeleri üzerinde yıkılışına kadar etkisini kurmuş ve yaymıştır. Bu nedenle Bizans imparatorluğunun hüküm sürdüğü toprakların temel anlamda coğrafi özelliklerinin nelerden oluştuğunu bilmeye ihtiyaç vardır. Roma İmparatorluğu IV. Yüzyıl da geç Roma olarak adlandırılan döneminde 3,7 milyon km² lik bir alanı kaplayan topraklar üzerinde hâkimiyetini tahsis etmiş bir imparatorluk konumundaydı. IV. Yüzyıl sonlarında İmparatorluk sınırları bir taraftan Atlas dağlarından Atlas okyanusuna uzanırken diğer taraftan Kuzeybatıda Tyne-Solway'dan başlayarak Britanya Ren ve Tuna Nehirlerini geçip Karadeniz'e oradan Batum yakınlarından Kafkasya üzerinden Ermenistan'a ulaşıyor Fırat ve Dicle nehirlerinden inerek Mısır Libya ve Tunus'a ulaşıyordu. İmparatorluğun Sınırları toplamda 8000 mil olan uzunluğu ile oldukça geniş bir alanı kaplamaktaydı[1].

[1] Angeliki E.Laiou-Cecile Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge University Pres, 2007.s.8; Judith Herrin, *Bizans Bir Ortağaç İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, 2013, s.21; John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul-2007, Kitap Yayınevi, s.37.

Bu geniş coğrafyanın demografik, ekonomik, tarımsal ve idari yönlerden şekillenmesini sağlayan kuşkusuz Akdeniz iklimi olmuştur. Akdeniz kıyılarını takip ederek batı doğu yönlü uzanan kıyılar boyunca iklim ve coğrafi özellikler bakımından pek değişikliklere rastlanılmadığı dar bir kıyı şeridine sahiptir. Akdeniz iklimi ortalamasının 28°C olduğu kurak ve sıcak yazları ile kış aylarının ılıman geçtiği (Ocak ayında ortalama 8°C), sahip olduğu düzensiz ve değişken rüzgârları ile sadece Egenin iki tarafında veya İyonya ve Adriyatik denizlerinde görülmektedir. Kış aylarında Kuzey Avrupa cepheli esen rüzgârlar soğuk hava taşırken, yaz ayları süresince çölden esen rüzgâr ise coğrafya 'ya sıcak havayı taşımaktadır. Mevsimlik rüzgârların zamanlarının gemiciler tarafından bilinmesi, onların düzenli bir yapısı olduğunu gösterir Akdeniz'de ticaret yapan gemicilerin mallarını doğudan ve batıdan istedikleri limanlara belirleye bildikleri zamanlarda mallarını ulaştırmalarına olanak sağlamıştır. Ancak yerel rüzgârlarda görülen düzensizlik özelikle adalar arasında faaliyet gösterecek gemilerin güvenlikleri için tehlike oluşturmuştur. Kıyılarının girintili çıkıntılı yapısı ve doğu bölümünde yer alan koylar ve körfezlerin varlığı ticaret için güvenilir ortamlar ve ulaşım imkânları oluşturduğundan kıyı çevrelerinin nüfuslanmasını ve buraların ekonomik yönden zenginleşmesine olanak sağlamıştır[2].

Bu iklimin bölgeleri, ocak ayında ortalama 30 izoterme karşı parsellenebilir ki buda zeytin kültürlenme limitidir. Bölgede yapılan paleoklimatik (Eski İklim) araştırmalar zaman içerisinde iklimde değişiklikler meydana geldiğini göstermektedir. Kış dönemi başlangıçta yaklaşık olarak (-1200'den +500'e) uzun bir süre sıcak geçmiştir. Bu iklim şartları zeytin tarımının yapılmasına imkân tanımıştır. VI. yüzyıl ortalarından itibaren sıcaklıklarda keskin düşüşler yaşanmıştır. Orta Bizans döneminde, aşırı kullanım neticesinde toprağın erozyona uğramadığı arazilerde tekrardan orman alanları oluşmaya başlamıştır. Ancak yeni oluşan bu orman alanları eskiye nazaran yetersiz durumdaydı. Bazı bölgeler yeniden oluşma imkânını hiç bulamadı. Bitki örtüsü ormanların bozulmuş yozlaşmış biçimi olan çalıklara ve makilere dönüştü. Kuraklık coğrafyanın en önemli sorunudur. Bu yağışların azlığından değil düzensizliğinden kaynaklanmaktadır. Sonbahar ve kış aylarında görülen yağış yaz sıcaklarıyla birlikte yerini kuraklığa bırakırken bu durum insanlar, toprak ve bitkiler için önemli bir sorun haline dönüşmektedir[3].

---

[2] Laiou-Morrisson, s.8; Timothy E.Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, YKY. İstanbul-2016.s.26.

[3] Cecile Morrisson, *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*.çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yay. İstanbul 2014 s, 214; Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet A. Kılıçbay, İstanbul-1989. s.196.

Balkanlarda, kuzey-batı-güney-doğu şeklinde (Dinarik Alpleri, Pindos, Mani, Suva Planina, Strymon ve Axios/Vardar nehirleri arasındaki Placovica) veya batı-doğu şeklinde (Rodop, Balkan/Stara Planina dağları) uzanan sıra dağlar bölgenin üçte ikisinde hâkim konumdadır. Dağlar deniz ikliminin içerilere sokulmasına engel olduğu gibi yağmurun daha iç bölgelere doğru ilerlemesini de kısıtlamaktadır.

Bu dağlık bölgelerde kışlar soğuk, yaz ayları ise aşırı sıcak geçen kıtasal bir iklime sahiptir. Doğu Balkanlarda, batı bölümlerine göre daha az yağış almaktadır. Tek büyük ovalar, en önemli nehirler Tuna veya Maritsa/Meriç etrafına merkezlenmiş olan Trakya ve Eflak'tır. Tuna nehri aynı zamanda sağladığı ulaşım ve taşıma imkânlarıyla bölgede oldukça etkili bir özelliğe sahiptir. Küçük kıyısal ovalar, Aksios/Vardar nehri veya Struma gibi nehirlerin ağızlarında konumlanmış ve daha küçük olanlar ise Epirus/Epir veya Mora bölgelerinde konumlanmıştır. Anadolu bölümü Ege, Akdeniz ve Karadeniz ile sınırlarını oluşturan iç bölgelerin ise dağ sıralarıyla ayrıldığı bir konumda bulunmaktadır. Dağlık yapı orta ve doğu bölümlerinde tarımsal faaliyetlerin yerine hayvancılığa imkânlar tanırken bu alanlar iskân bakımında uygun görülmediğinden nüfus bakımından düşük yerleşim yerlerinden oluşmuştu. Yüksek ve sarp dağ sıralarının yer aldığı doğu bölgelerinde dağlar kuzey yönünde Ermenistan ve Kafkaslara uzanırken güneyde ise Suriye ve Mezopotamya istikametinde uzanmaktadır. Bölgenin batı bölümünde uzanan dağlar arasında bulunan vadilerde kurulmuş olan Karya, Lidya, Frigya zenginlikleri ile dikkat çeken yerleşim yerleridir. Kapadokya ile Galatya istikametli uzanan yollar çevresinde şehir ve köy yerleşimleri kurulmuştur. Mısır ve Suriye sahip olduğu zengin ve verimli tarım alanlarıyla stratejik bir konumda bulunmaktaydılar.

Nil Nehrinin oluşturduğu vadi zengin toraklara uygun iklime ve zengin su kaynaklarına sahipti. Sahip olduğu zengin tahıl üretimi Mısır'ı İmparatorluğun en verimli ve en önemli tahıl tedarik merkezi konumuna getirmişti. Suriye, batısında Asi, doğusunda Fırat nehirleri arasında uzanan verimli kuzey platolarına sahipti. Suriye'de nüfus bakımından yoğun olan şehirler ve köyler bulunuyordu. Bu yoğun nüfusu ise sahip olduğu zenginliklere borçluydu. İyonya ve Ege Denizi üzerinde yer alan adaların çoğu dağlık bir yapıya sahiptir. Girit'te Kaz Dağı 2,456 metreye ve Kıbrıs'ta Olimpos 2,100 metreye ulaşmaktadır. Ovalar sadece büyük adalar üzerinde bulunmaktadır, örneğin Sicilya, Girit, Kıbrıs ve Eğriboz Adası. Daha küçük alana sahip olan, Semadirek, İstanköy ve Batnaz adaları su kaynaklarının yetersizliği ile dikkat çekmektedir. Genellikle, toprak istismarı köy çevresindeki eş merkezli bölgelerde gerçekleştirilmiştir. Sulama imkânına

sahip sebze bahçeleri ve meyve bahçeleri, iskân edilen merkez etrafında işlenmiştir. Sulama imkânından mahrum olan kuru araziler ise tahıllar, asma bahçeleri veya haşhaş gibi tekstil bitkilerin yetiştirilmesi için sürülmüştür. Bu araziler iskân edilen yerlerden uzak alanlarda bulunuyorlardı. Bunun nedenini ise bazen öküzlerin bu bölgelere ulaşması üç saat kadar sürmesi, bu bölgelerin işlenmesinin daha az yoğun oluşu ve daha az sıklıkta kazma içermeleri olmuştur. Otlanma arazileri ve ağaçlık alanlar en uzak konumlarda yerleşmektedir. Pars Occidentalis'in düşüşü toplamda 1,3 milyon km²'lik bir azalma anlamına gelmiştir. Batıdaki şehirlerin tekrar fethedilmesi, Iustinian yönetimi altında sadece kısmi ve geçici olarak 2,7 milyon km² toparlanmaya olanak sağlamıştır[4].

I.II. Siyasi Gelişmeler

Bizans İmparatorluğu'nda iskân politikasının uygulanışı konusuna başlangıç noktası olarak belirlediğimiz IV. Yüzyıldan itibaren gelişen siyasi, iktisadi, askeri, sosyal ve dini gelişmelerin ve sorunların anlaşılması için bir önceki yüzyılda meydana gelen gelişmelerin bilinmesine ihtiyaç vardır.

Roma İmparatorluğunun kurumlarıyla yeniden yapılandırılması ve "yeniden canlanmasını" sağlayan gelişmeler, III. Yüzyılda meydana gelen olayların ve gelişmelerin diğer yüzyıllara etkisinin bir sonucudur. Bu dönemde meydana gelen olayları ve sorunları ortaya koymadan I.Costantinius'la başlayan süreci değerlendirmek mümkün değildir.

İmparator Alexander Severus'un 235 yılından ölümünden itibaren 284 yılına kadar geçen sürede imparatorluk tahtını elde etmek amacıyla 51 kişi mücadele vermiş ve bunlardan başarılı olup imparatorluk tahtına geçebilen ise sadece 22 kişi olmuştur İmparatorluğun başına geçecek kişinin belirlenmesinde bir yöntem veya kanun olmadığından krizlerinin yaşanmasına neden oluyordu. İmparatorluk tahtına geçmek isteyenler, giriştikleri kanlı mücadelelerde kendilerini destekleyen askerlerin gücüne dayanarak mücadele veriyorlardı. Olayların yaşandığı bu kriz döneminde isyancılar imparatorların çoğunun acı şekilde öldürülmelerinin baş aktörleri olmuşlardır. İmparator askerlerin kaprisleri veya ihtirasları doğrultusunda belirlenmiş ya da imparatorlar hem tahtından hem de canından olmuşlardı. Ancak mücadele eden tarafların hepsinin bir birine karşı kullandıkları güç, Romanın askeri gücü ve kaynağından oluşmaktaydı. İmparatorluk

[4] Laiou-Morrisson, s.2.

ordusunu güçsüz kılan ve zafiyet içine sokan bu durum kaçınılmaz olarak imparatorluğa düşmanlık besleyen devletlerin sayısının artmasına ortam hazırlarken sınırlar kuzeyden Alamanni topluklardan Gotlara, doğuda ise Perslere karşı toprakların savunmasız hale gelmesine neden oluyordu.

Yarım asır devam eden bu süreç içinde yönetim yapısından iktisadi sorunlara askeri yapıdan Roma İmparatorluk düşünce yapısına kadar çöküntünün yaşandığı bir süreç içindeydi. Yaşanan iktisadi sıkıntılar neticesinde artan fiyatlar ve yükselen enflasyon, ekonomiyi çökme noktasına getirmiştir. Çiftçiler topraklarını ağır vergiler nedeniyle terk ettiler. Vergilerin toplanması büyük bir sorun halini almıştı[5]. Vergiler ve toplanma usulleri halkı tepkisiyle karşılandığından zengin ve güçlü aile bireyleri şehir meclislerinde üyelik ve memurluk görevlerine karşı isteksiz tutum takınıyorlardı[6].

Roma İmparatorluğunda III. yüzyılın ilk dönemlerine kadar taht idaresinde ailelerin hâkimiyetinin olduğu babadan oğula geçen hanedan idaresi mevcuttu. Roma İmparatorluğu Diocletianus'tan önce taht, Sevarus hanedanına mensup kişiler tarafından yönetilmekteydi. Sevarus Alexander'in askeri bir ayaklanma sonucu öldürülmesiyle birlikte bir dönem kapanmış oldu. Ordu tarafından imparator ilan edilen taşralı bir kumandan Maximinus senatonun desteğini almasıyla durumunu resmi olarak kabullendirmiş oldu. Bozulan iç düzeni tekrardan normalleştirmek için mücadele etti. Muhalif olan kesimleri kontrol altına aldı. Ordunun artan ihtiyaçlarını ve giderlerini karşılamak amacıyla vergilerin tam ve düzgün toplanmasını sağlamak için oldukça sert tutum sergiledi. Hoşnutsuzluklar neticesinde senatonun desteğini alan Afrika valisi Gordianus Maximinus yönetimine karşı harekete geçti. İsyan girişimi başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Gordianus ve oğlu öldürüldü. Senatonun kontrolü alma çabaları başarılı olamadı. III. Gordianus'un, Praetoria askerlerinin desteğiyle imparator ilan edilerek tatta geçmesi sağlandı. III. Gordianus yönetimiyle birlikte kaosa neden olacak iç savaş süreci başlamış oldu. İmparator kayınpederi olan Timistheus'un birinci kumandan olmasıyla birlikte senatonun etkisinden kurtulma imkânı buldu. Timistheus imparatorluktaki kargaşadan yararlanarak saldırıya geçen Sasani kralı I.Shapur'u yenilgiye uğrattı. Mezopotamya bu zafer sonucunda tamamen imparatorluk sınırlarına dâhil edildi. İmparator Gordianus 244 yılında isyan neticesinde öldürüldü. Senato

[5] Gregory, s.39; Radi Dikici, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Şu Bizim Bizans*), Remzi Kitap Evi, İstanbul, 2013. s.23; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devlet Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 2011, s.30; Paul Lamerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul, 2011, s.14.

[6] J.M.Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yay. İstanbul, 2015.s.104.

desteğini alan Philippus yeni imparator oldu. İdari olarak oğlunu önce Caesar ardından Augustus ilan ederek kendinden sonra oğlunun yerine geçmesini sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirdi. Philippus Karpatlara sefer düzenledi. Ordu içinde oluşan memnuniyetsizlikleri önleyemedi. Tuna ve doğu bölgelerinde kendine karşı başlayan isyanı engelleyemedi. Tuna kumandanı olarak atadığı Decius ile girdiği mücadelede hayatını kaybetti. İmparatorluk tahtına geçen Decius iktidarının devamı için İtalya'ya gitti. Dacia bölgesinin korumasız bırakılması neticesinde, Alanların baskısıyla yerlerini terke zorlanan Gotlar, imparatorluk topraklarına girerek Balkanlar bölgesini yağmaladılar. Got istilacılara karşı mücadeleye girişen İmparator Decius, uğradığı yenilgiler üzerine ordu üzerindeki gücünü kaybedince 251'de öldürülmekten kurtulmadı.

Decius'un öldürülmesi üç yıl sürecek iç savaşın yaşandığı İmparatorluk tahtına geçme mücadelesinin verildiği bir sürecin yaşanmasına neden oldu. Valerianus, askerlerin desteğini alarak imparator oldu. İmparatorluğun iç çekişmeleri ve iktidar mücadeleleri imparatorluk sınırlarında oluşturduğu zafiyet Tuna'da Got ve Alamanların girişlerini engelleyemezken Frankların Ren sınırını geçmesini de engelleyemedi. Doğu sınırında ise Sasaniler harekete geçerek Anatakya'ya kadar ilerlediler. 259 yılında Valerianus'un anlaşma yapmak isteği Sasanilerin ihaneti sonucunda İmparatorun tutsak olmasına neden oldu[7]. Babası tarafından Augustus ilan edilen ve tahtın eş sahibi olan Gallienus'u oldukça güç bir mücadele bekliyordu. Gallienus, sayısı dokuzdan az olmayan kişileri mağlup ederek İmparatorluk tahtına hâkim oldu. Gallienus, askeri yetkilerinin büyük bölümünü senatörlerden alarak senatonun gücünü azaltma yoluna gitti. Gallienus Sasani süvarilerine karşı koyabilmek amacıyla orduyu yeniden yapılandırma yoluna giderek ilk süvari birliklerini oluşturdu. Askeri alanda yaptığı yeni düzenlemeler, Got ve Heruller'in Balkanlara girmelerine ve Atina'nın yağmalanmasını durdurmada başarılı olamadı. Gallienus yakın adamlarının planladığı bir suikast sonucu öldürüldü. Gallienus öldürülmesinden sonra Claudius tahttın yeni sahibi oldu. İmparatorluğun Balkanlarda bulunan topraklarını işgal eden Gotları yenilgiye uğratarak Tuna bölgesinde güvenliği yeniden tahsis etmiş oldu. Gothicus ünvanlı İmparator vebadan hayatını kaybetti. Claudius'un ani ölümü nedeniyle yaşanan kargaşa ortamına Gallienus'un öldürülmesinde yer alanlardan biri olan Aurelianus son verdi. Balkanlarda Germen kavimlerinden olan

[7] Gregory, s.42-44.

Iuthungler (Juthungiler) mağlup edildi. Vandallar'a karşı kazandığı başarıyla Pannonia[8] (Macaristan)'nın güvenliğini sağlamış oldu. Aurelianus M.S. 271 yılında iktisadi nedenlere dayanarak almış olduğu Dacia'dan çekilme kararı imparatorluğun parçalanmasını başlatacak siyasi sonuçlara neden oldu. Savunma giderlerinin fazlalığı düşüncesiyle Roma askeri gücünü ve vatandaşlarını bölgede bulunması uygulamasına son vererek Tuna sınırı yeniden düzenlemiştir[9]. İmparatorluğun doğusunda Palmeyra Kraliçesi olan Zenobia ordusunun neden olduğu saldırı, Mısır'ın alınmasından sonra Anadolu yönünde ilerliyordu. İki ordunun Antiokheia (Antakya) yakınlarında karşılaştığı savaşı, Aurelianus'un taktiği sayesinde kazanıldı. Palmeyra'yı kuşatılması sonucunda direniş gösteremeyen Zenobia esir alınarak Roma'ya gönderildi[10].

İmparator Carus'un askerleri tarafından öldürülmesi sonucunda Doğu ordusu harekete geçerek askerlerinden biri olan Diocletianus'u imparator ilan etti. Ancak bu durumu kabullenmeyen Carus'un oğlu Carinus askerleri ile birlikte harekete geçti. Orduların Moesia'da yaptıkları savaşta Carinus'un ölümüyle sonuçlanan galibiyetin sahibi Diocletianus ortak imparator olarak ilan edildi. Diocletianus iktidarı ile birlikte III. yüzyılda anarşi dönemine son vererek istikrarlı bir ortamı tekrardan sağlayarak yeni bir siyasi başlangıç oluşturdu. Diocletianus yeni istikrar ortamını çok iyi bildiği askeri bir liderlik anlayışıyla gerçekleştirecektir. Yaşanan olaylar farklı milletlerin birlikte yaşadığı geniş İmparatorluk topraklarını ve onun güvenliğini sağlayan büyük sayıdaki orduyu bir kişinin yönetmesinin oldukça güç olduğunu göstermekteydi. Diocletianus düzeni sağlamak adına görevlerini paylaşacağı yeni bir idari düzenlemeyi hayata geçirdi[11].

Diocletianus'un ortaya koyduğu bu sisteme göre doğu ve batı olarak ayrılan imparatorluğu iki eşit Augustus tarafından yönetilecekti. Bunların her birine, görevlerinde yardımcı olmak ve emekliye ayrılıp görevlerinden ayrıldıklarında veya ölümleri halinde yerlerine geçecek konumda olacak Caesarlar görevlendirildi[12]. İmparator Diocletianus, idari alanda yetki paylaşımı anlamına gelecek bu yeni yönetimin uygulanmasını sağlamak için imparatorluk ordusundan arkadaşı olan Maximanus'u uygun gördü. Yönetimi süresince imparatorluğun doğusuyla daha fazla ilgilendiğinden

[8] Pannonia: Kuzey ve Doğusunda Tuna Nehri Batısında Noricum ve daha kuzeyinde İtalya Güneyinde Dalmaçya ve aşağısında Moesia eyaletleriyle çevrili olan Roma Eyaleti
[9] Gregory, s.46; Alexander A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tebabil Alkaç, Alfa Yay. İstanbul, 2016.s.106.
[10] Gregory, s.47.
[11] Vasiliev, 79; Gregory, 51.
[12] Ostrogorsky, s.31.

çok iyi bildiği bu coğrafyayı kendisine seçerek merkez olarak da Nikomediayı (İzmit) belirledi. Maximanus ise Batı Roma'ya Mediolanum'u seçti. İmparatorlara iki Caesar daha atanarak yönetim daha fazla bölünmüştü. Bunlar Augustus ünvanı taşıyan imparatorların astı olarak görev yapacaklardı. Bunlardan Diocletianus'un Caesar'ı olarak atanan Galerius Trakyalı olup acımasız bir askeridi ve kendisine Balkanlar idaresi tahsis edildi. Maximanus'un Caesar'ı ise Gallia'yı kendisine merkez olarak belirlemiş ancak Britanya'da Roma idaresini yeniden kurmakla görevlendirilen Constantius Chlorus'tu[13]. İmparatorluğu yöneten dört güç yönetimde birliğin gereği ve göstergesi olarak imparatorluğun bütün alanlarında uygulanacak kanunlarda dört yöneticinin de isminin yer alması gerekiyordu[14]. Stratejik açıdan önemli yönetim merkezlerinin seçildiği coğrafi bütünlük olarak adem-i merkeziyetçi yönetim uygulanmasına dayanan sistem uygulanmaya başlanıldı[15]. Dört kişiden oluşan (Tetrarşi) yönetim şekliyle İmparatorluk otoritesinin geniş coğrafyaya yayarak bütünlüğü koruma esasına dayanmaktaydı. Sistemin özünde geçmiş dönemde yaşanan "Askeri Anarşi" dönemi olarak adlandırılan karanlık dönmelerin yaşanmaması içindi[16].

Kendinden önce imparatorlukta yaşanan başa geçme mücadelelerinin değerlendirmesini yapan Diocletianus devletin bütün idari mekanizmasını yeniden yapılandırma gereği görmüştü[17]. İmparatorluğun bu yeni idare düzeni içinde artık senetoryal ve emperyal ayrımı olamayacaktı[18]. Diocletianus sayıca az olmasına rağmen geniş coğrafi alanlara hükmeden ve bundan dolayı devletin zaafa uğradığı dönemlerde isyanlara ve İmparatorluk iddiasında bulunan geniş toprak sahiplerinin kalkışmalarına sahne olmuştu. Bu sorunu oluşumuna neden olan geniş arazilere sahip eyaletler küçültülerek bunların askeri bir güç oluşturup politik sorunların önüne geçilmeye çalışıldı. Bu idari düzenleme sonucunda 57 olan eyalet sayısı 96'yı geçmiştir[19].

İmparatorluğun idari yapısı şu şekilde ihdas edilmiştir;

---

[13] John. J. Norwich, *Bizans Erken Dönem (M.S. 323-802*) ,Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. İstanbul, 2013, s.33

[14] Vasiliev, s.80.

[15] Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, Çev. Turhan Kaçar, TTK Yay. Ankara, 2016. s.634.

[16] Gregory, s.39-52.

[17] Ostrogorsky, s.30.

[18] Vasiliev, s.80.

[19] Eyalet sayılarıyla ilgili kaynakların yetersizliğinden dolayı küçük eyalet sayıları tam net değildir. Mevcut kaynaklar ise döneme ait asker ve idari görevlilere ait Notitia dignitatum'dır. Ostrogorsky bu sayıyı yüz olarak vermiştir s, 32.

1-Galya Eyaleti (Praefectura Galya) :Galya, İspanya ve Afrika'nın kuzeybatı kısmı,

2-İtalya Eyaleti (Praefectura İtalya):Afrika, İtalya, Tuna ve Alpler arasında kalan şehirler,

3-Balkan Eyaleti (Praefectura İllerricum) :Datça, Makedonya, Yunanistan ile birlikte bazı Ege adalarını da kapsar,

4-Doğu Eyaleti (Praefectura East) :Dört bölgeye ayrılmıştır. Trakya, Anadolu, Doğu(Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Sina Yarımadası) Mısır (Mısırın kuzeyi, Nil Vadisi ve Libya) [20]. Bu idari yapı 4. Yüzyıl sonlarından itibaren sınırları ile birlikte tam olarak şekillenmiştir.

İdari Taksimat Şekli ve Yöneticileri

İmparatorluk (bölümü):İmparator

Praefecturalar : Preator Praefectusları

Diocesisler: : Vicarius'lar

Eyaletler : Eyalet Yöneticileri

Şehirler : Şehir Meclisleri

Diocletianus, oluşturduğu bu idari teşkilat yapısındaki yeniliklerle amaçladığı imparatorluğun bütün yapısına Mutlak Monarşi yönetimini hâkim kılmaktı. Böylece karmaşık bir yapıya dönüşmüş olan yeni imparatorluk seçiminde (veya güçsüz imparatorlar dönemlerinde ortaya çıkan kriz ve yaşanılan buhran dönemlerinde) gücünü ve etkisini arttıran sivil ve askeri bürokrasi zayıflatılmış olacaktı. İmparatorlukta idari alanda yapılan değişiklikler sonucunda güçlü ve etkin bir yönetim meydana getirildi. İdari taksimat sonucunda sivil ve askeri bürokrasi birbirinden ayrılarak ortaya çıkan yönetim birimleri ve bunların sınırları belirlenmiş sivil yönetim anlayışıyla tahta karşı girişimlerin önü kesilmiş olacaktı[21]. Roma İmparatorluğunun başkanlık sistemi, (Principatus) kriz ve anarşi dönemlerinin sorunları içinde mahvolmuş ve yerini Diocletianus'un hâkimiyet sistemi olan dominatio almıştır. Bu sistem Bizans otokrasisinin gelişim kaynağı

[20] Dikici, s.27; Vasiliev, s.81-82; Ostrogorsky, s.32
[21] Gregory, s.56.

olacaktır[22]. Dörtlü iktidar yöntemiyle otoriteyi bölmeden katlanarak artmasını sağlamış oluyordu[23].

İmparatorluğun yönetim anlayışında yapılan bu yenilikler ile Preator Praefectusların sahip oldukları yetkinin gücüyle merkezi yönetimin organları güç yarışına girerken, gücün tek sahibi olan imparator bir yandan bunların etki alanlarını sınırlama yoluna gitmiş diğer yandan bunların vekili durumunda olan "Vicarius"ları da bunlara karşı kullanmıştır[24].

İmparator Diocletianus, askeri alanda imparatorluğun yeni idari yapılanmasına uygun düzenlemelere gitti. İmparatorluğun askeri güçlerinin ekseri büyük bir bölümü sınır ordusu şeklinde düzenlenmiş bir yapı şeklindeydi. Sadece sınırlar dâhilinde harekete hazır güç olarak Roma'da bulunan muhafız gücü "pretoriyen" mevcuttu. Bu sistemin gereksinimlerini karşılamada ve tehditleri önlemede yetersiz kalmaktaydı. Diocletianus bu amaçla sınır güçlerini takviye ederek güçlendirdi. İmparatorluk içinde ise dışarıdan gelen saldırılara karşı koymak ve imparatoru tahtından etmek amaçlı saldırılara karşı koyacak hareketli ve güçlü askeri birlikler oluşturuldu. Güney sınırında Perslerin saldırılarına karşı koymak amacıyla tahkimat ve güçlendirmeler yapıldığını Marcellinus şu cümleleriyle aktarmaktadır. "Diocletianus yüksek kaleler ve duvarlarla etrafını çevirinceye kadar eskiden o yer (Kirkesium) küçük ve güvensiz bulunuyordu. Birkaç yıl öncesinde Syria eyaletine büyük zarar vermiş olan Perslerin Syria'yı istila etmesini önlemek amacıyla barbarlar topraklarının sınırları üstüne tam olarak sınır savunmaları düzenliyordu" [25].

Diocletianus'un tahtın yeni sahibi olarak İmparator ilan edilmesiyle birlikte 235 yılında Severus hanedanının son bulmasıyla başlayan ve devam eden düzensizliğin ve kaosun yaşandığı anarşi dönemini sona erdi[26].

---

[22] Ostrogorsky, s.27.
[23] Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a, İ.S.5.Yüzyıl* çev. Z. Zühre İlkgelen, Hamer Kitapevi, İstanbul-2000.s.15.
[24] Ostrogorsky, s.33.
[25] Ostrogorsky, s.39.
[26] Mitchell, s.74.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVİMLER GÖÇÜ VE ROMA İMPARATORLUĞU

1.1. Kavimler Göçü ve Hunların Rolü

Tarih boyunca çok büyük nüfus hareketleri yaşanmıştır. Yaşanan bu hareketlilik dönemin ve gelecek tarihin siyasi, sosyal, iktisadi, askeri yapılarını derinden etkilemiştir. Tarihteki Hun kitlelerinin göçü de etki alanındaki batı dünyasını özellikle de Bizans İmparatorluğu ve Batı Roma'nın iskân politikalarını derinden etkilemiştir. Bu büyük göç her iki imparatorluğun nüfusunda ve demografik yapısında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Bu etki sadece göçün yaşandığı yüz yıllarla sınırlı kalmayıp daha sonraki dönemlerin nüfus politikaları üzerinde de belirleyici etken olmuştur. Hun idaresinde Ho-han-yeh'in başa geçtiği tarih olan M.Ö 58, aynı zamanda çöküş sürecinin başladığı dönem olmuştur. Özellik Tanhu Tsü-ti-hou (Chu-t'e-ho) zamanından itibaren (M.Ö. 101-96) başarılı akınlar kesilirken aynı zamanda zengin güney batı toprakları (Tanrı dağları-Cungarya, Turfan, Yarkent, Kuça vb.) işgale uğramıştır. Bu durum ekonomik olarak devleti zayıflatırken baskı altından kurtulan Çin'in o güne kadar ödediği hediye ve vergi gibi ekonomik destekte kesilmiş oldu. Kurtuluş yolu olarak Çin'in himayesine girmeyi gören Ho-han-yeh 'in düşüncesi kardeşinin sert tepkisine neden olurken anlaşmazlık devletin bölünmesine neden oldu[27]. Çiçi'nin egemenliği altındaki topluluklar daha önceden Altaylara gelen Türk toplulukları ile beraber Batı Türkistan'a doğru ilerlediler.[28] Çi-Çi iktidarının son bulması sonucunda Türk kitleleri mekânsal olarak dağınık bir şekilde Aral gölü, Kafkasların kuzeyi, Soğdiyana (Seyhun ötesi), Dinyeper Nehri civarlarında varlıklarını devam ettirmişlerdir.[29] Tanhu Yu (M.S.18-46) zamanında tekrar bir toparlanma süreci yaşansa da ölümüyle birlikte istikrarsızlık yeniden başlamıştır. M.S 46 yılında başa geçen amcası Pu'nun iktidarını tanımayan Pi, tabiileriyle birlikte kuzeye çekilmesi sonucunda Hunlar bölünmüş oldular. Kuzey Hunlarının 155 yılında dağılması sonucunda Hun topluluğu batıya doğru göç etmeye başladı. Burada, daha önce Güney Kazakistan bölgesine gelmiş olan Çi-Çi kalıntıları ile birleştiler[30].

---

[27] Kafesoğlu, s.66-67.
[28] Kurat, s.12.
[29] Şevket Koçsoy, "Türk Tarihi Kronolojisi" *Türkler Ansiklopedisi*, C. I. Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 34-248.
[30] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s.20-21; Kafesoğlu, s.68.

Yazılı kaynaklarda Hun adına ilk olarak Çin kaynaklarında M.Ö. IV. Yüzyılda rastlanılmaktadır. Uzun zaman Doğu'dan gelen kavimlerin tamamı gerek Bizans gerek Ermeni gerekse de Latin tarihçiler nezdinde İskit adıyla tanımlanmıştır. Suriyeli kaynaklarda ise bazen Hunlar için kullanılan tanım Ostrogotlar olmuştur. Alanların mağlup edilmesine kadar geçen sürede ne doğulu ne de batılı kaynaklarda batıya doğru göç eden bu Hun kitleriyle ilgili bilgiler yoktur.[31] Konunun ilgilisi bilim adamları tarafından Moğol, İslav, Kafkas kavimlerinin bir kolu olarak farklı farklı milletlerle ilişkilendirilmiş hatta Germen soyundan oldukları yönünde irtibatlar kurulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde Avrupa Hunlarının Asya Hunlarının torunları oldukları açıklığa kavuşturulmuştur[32].

Alanların, Hun kitleleri tarafından itilmesiyle başlayan batı yönlü hareket, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan topluluklarda kaosun yaşanmasına neden olurken hun idaresini kabullenmeyen topluluklar varlıklarının devamını sağlamak için batıya doğru göç etmek durumunda kaldılar. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan toplumlar üzerinde derinden tesirler bırakan Hunlar, bu milletlerin hatıralarında ve kaynaklarında olumsuz olarak tanımlanmış şekilde yer etmiştir. Dönemim şahitlerinin verdiği bilgiler yaşanılan korkular çerçevesinde değerlendirilmelidir. Yurtlarını terk etmelerinin ve büyük acılar yaşamalarının müsebbibi olarak gördükleri Hunları, yaşam tarzlarını küçümseyici ve aşağılayıcı dış görünüşlerini çirkinleştirici, varlıklarını ise efsanelere dayandırdığı bir topluluk olarak mağlupları tarafından aktarılmıştır[33].

Hunların batı yönündeki kitlesel göçleri başlamadan önce Karadeniz'in kuzeyini oluşturan coğrafyada birçok farklı millet yaşamaktaydı. Volga'dan Fin Körfezine uzanan topraklarda birçok Fin kavmi yaşarken, Aral gölü ile Don ırmağı arasındaki bölgede de Alanlar bulunmaktaydı. Don ırmağı ile Dinyester ırmağı arasındaki bölge, Ostrogoların hâkimiyet sınırlarını oluştururken, bunun batı bölümünde ise Vizigotlar yaşamaktaydı. Transilvanya ve Galiçya'da Gepidlerin, günümüz Macaristan topraklarında bulunan Tisza nehri civarları ise Vandalların etkisi altındaydı[34]. Tanrı dağlarından Tuna nehrine kadar uzanan geniş alanda hâkimiyet kuran İskitler, M.Ö II. yüzyılda Doğusunda

---

[31] Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK. Basım Evi, Ankara 2001, s.21; Akdes Nimet Kurat, *IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yay. 2. Baskı, Ankara-1992, s.12-13; Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C.I, Ankara-1981, s.246-252.

[32] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay.41.Baskı, İstanbul, 2017.s.72.

[33] Şerif Baştav, "Avrupa Hunları" Türkler Ansiklopedisi, C. I. Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 1356-1406.

[34] Kurat, s.14; Kafesoğlu, s.69.

Sarmatların Batısında ise Gotların baskısına karşı duramadılar ve hâkimiyetlerini kaybettiler. İskit bölgesinde hâkimiyeti ele geçiren Sarmatlar ise MS. II yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyinde varlıklarını devam ettirdiler. Bu bölge MS 180'li yıllarda Baltık denizi kıyısındaki yurtlarını terk ederek doğuya yönelen Gotların hâkimiyeti altına girdi. Gotlar burada iki gruba ayrılarak Ostrogotlar ve Vizigotlar adıyla ayrı ayrı devletler olarak tarihin sahnesindeki yerlerini aldılar[35].

1.2. Kavimler Göçünün Nedenleri

Kısaca tanımlarsak; IV. Yüzyıl ile VI. Yüzyıl arasında Hunların Aral Gölü ile Hazar Denizi arasındaki bölgeden Avrupa yönünde ilerlerken önlerine çıkan barbar kavimlerini yerlerinden etmesiyle sonuçlanan olaya kavimler göçü denilmiştir[36].

Kavimler göçü sonuçları bakımından devrin imparatorluklarını parçalayıp yıkacak kadar güçlü, devletlerin etnik ve demografik yapılarını değiştirecek kadar da tesirli özelliklere sahiptir. Hun kitlelerinin başında, onları hedefe ulaştırma konusunda kitleleri disiplin içinde sevk ve idare eden güçlü yöneticilerin varlığı en önemli etkenlerden biri olmuştur. Göçün batı yönünde gerçekleşmesinde, yaşadıkları Orta Asya'nın coğrafi yapısı yol ve yön gösterici olmuştur. Topluluğun izleyeceği güzergâh doğudan batı yönlü istikametine doğru planlanmıştır. Bunun için izlenecek yol ise siyasi ve coğrafi nedenler dikkate alınarak halkını güvenli şekilde ulaştırabileceği Kuzey Yoludur. Bu hat hem Ural dağlarından Orta Avrupa'ya kadar iklimsel olarak benzer coğrafi özellikler taşımaktadır hem de kitlelerin ilerlemesine engel teşkil edecek Çin, İran Bizans gibi siyasi ve askeri yönden güçlü devletlerin tehdit alanlarında bulunmamaktadır[37].

---

[35] Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılma Alanları" *Türkler Ansiklopedisi*, C. I. Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 992-1014.

[36] Hun göçleriyle ilgili milattan sonra gerçekleşenler hakkında kesin bilgilere sahip durumdayız. Ancak arkeolojik kazılar ve ortaya çıkan yeni maddi buluntular milattan önceki dönemlerde de göçlerin olduğunu bize göstermektedir. Kafesoğlu, s.53; koca, s.1000.

[37] Kafesoğlu, s.54; Koca, s.1003.

1.2.1. Halkın Besin İhtiyacının Karşılanamaması

Hunların büyük göçten önce yaşamış oldukları Orta Asya coğrafyası oldukça zor iklim koşullarına sahip sert bir coğrafyadır. İklimin tarım alanlarını kısıtladığı bu zorlu coğrafyada sahip olunan hayvanlar en büyük geçim kaynağı durumundaydı. Bozkır coğrafyasının soğuk iklimi kıt imkânlar sunarken kalabalık kitlelerin ihtiyaçlarının büyük bölümünü sağlayan hayvancılık, yaşamın temel kaynağı konumuna gelmişti. Var olan topluluğu bir arada tutabilmek için onları doyurmak gerekiyordu. Bu nedenle zengin otlaklara sahip olma isteği boyların kendi aralarındaki iç mücadelesinin en önemli nedenlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu nedenler ise yeni otlaklara ulaşmayı zorunlu kılmıştır. İdil boylarında 4 asır kadar yurt tutan Hunların nüfusları bu süre zarfında artmış, hayvanları çoğalmış, idil boyları kalabalık Hun kitlesinin ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmişti. Geniş topraklara ve verimli otlaklara ihtiyaç vardı[38].

Toplumların nüfusu yaşam şekillerine ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Göçebe yaşam tarzına sahip Türk toplulukları için insan sayısının fazlalığı coğrafyanın ve diğer topluluklarının zorluklarına ve tehditlerine karşı koymanın bir unsuru olarak görülmüştür. Yaşadıkları sahalar değişmemesine rağmen nüfusun hızla artması ve geçimin temel kaynağını oluşturan hayvan sayılarında görülen artışlar sabit kaynakların ihtiyaca cevap verememesine neden oluyordu. Özellikle sınırlı otlaklara sahip olmak Türk boylarının karşı karşıya gelmesinin en önemli nedeni ve doğurduğu sonuçlar bakımından ise en ciddi olanıydı [39].

1.2.2. Taht Mücadeleleri ve Dış Baskılar

Orta Asya Türk devletlerinde devleti kimin yöneteceği konusu belirli bir kurala bağlı değildi. Hanedana mensup olan bireyler tahta çıkma konusunda eşit haklara sahiplerdi. Bu durumun sonucu olarak güçsüz hakanlar döneminde devletler zayıflamış, bölünmüş ve yok olmuşlardır. Taht için mücadele veren hanedan üyeleri yeni hakanın egemenliği altına girmeyerek başka bölgelere taraftarlarıyla göç etmişlerdir. Geçmiş dönemlerde Ho-han-yeh ve Çi-Çi arasındaki mücadele en somut örneklerden birini oluşturmaktadır. Hun devletinde iktidar mücadelesi Ho-han-yeh ve kardeşi Çi-Çi arasında meydana gelmişti. Hun devletinin bu dönemde içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve askeri yönden zayıf durumda olması gerek içten gerekse de dıştan gelen ağır baskılara

[38] Kurat, s.18.
[39] Kafesoğlu, s.55.

karşı gerekli mücadeleyi vermesine engel olmuştur. Çin'in başarılı şekilde uyguladığı Hun prensleri arasını açmaya yönelik siyaseti sonucunda Tanhu Ho-han-yeh'i Çin idaresine girme yönünde eğilim göstermesine neden oldu. Alınan bu karar onu kardeşi Çi-Çi ile karşı karşıya getirdi. Ho-han-yeh Çin'in egemenliği altında kuzey batı sınır bölgesine yerleşti. Çi-Çi ise taraftarlarıyla birlikte batıya doğru yöneldi. Devletinin merkezini de Batı Türkistan'a kaydırdı[40].

1.2.3. Roma İmparatorluğu'nun Zenginliklerinden Faydalanma İsteği

Roma İmparatorluk toplumunun yaşam şartları, sınırların dışında bulunan barbar kavimleri için dikkat çekici bir özellik göstermekteydi. Göç toplulukları arasında siyasi veya demografik nedenlerden olduğu gibi Roma ekonomisinin sahip olduğu zenginliklerinden yararlanmayı amaçlayan kitlelerde mevcuttu. Roma sınırına yakın olan topluluklar yaptıkları ticaret sayesinde ekonomik olarak güçlenirken İmparatorluğun sahip olduğu zenginliklerini yakından görme imkânı buluyorlardı[41]. Roma Halkı'nın sahip olduğu zenginlikler ve refah içindeki yaşamları imparatorluğun gücüyle birlikte topluma güven ve huzur içinde oldukları yaşam olanağı sağlanmaktaydı. Barbarlar sahip olmadıkları bu yaşam şekline hayranlık besliyorlardı. Bu imkânlardan yararlanmak için imparatorluğa çiftçi, asker, olarak kabulleri yönünde isteklerde bulunuyorlardı. Barışçıl bir istila gibi yaşanan süreç zaman içinde büyük ve kalabalık kitlelerin hareketine dönüştü. İmparatorluk sınırlarında biriken kalabalıklar büyük bir basıncın oluşmasına neden oldu[42]. Barbar kavimleri, içinde bulundukları ve farklı farklı meslek sınıflarında yer aldıkları imparatorluğun sahip olduğu zenginliklerden yararlanırken aynı zamanda imparatorluğun zayıf ve güçsüz yönlerini de keşfetmiş oluyorlardı.

1.3. Kavimler Göçü Başlama Süreci

Hunların Tanhu Tsü-ti-hou (Chu-t'e-ho) zamanından itibaren (M.Ö. 101-96) Akınlarının zayıflaması üzerine, özellikle zengin (Tanrı dağları-Cungarya, Turfan, yarkent, Kuça vb.) toprakları düşmanlar tarafından istilalara açık hale gelmiştir. Bu durum Çin'in ödediği vergi ve hediyelerinde kesilmesi anlamına gelmekteydi. Ekonomik yönden zayıflamış askeri açıdan güçsüzleşmiş devletini kurtarmanın çözümü olarak

[40] Kafesoğlu, s.65.
[41] Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, çev. Turhan Kaçar, TTK Yay. Ankara-2016.s.277.
[42] Lamerle, s.48; Diehl, s.23.

dönemin Tanhusu Ho-han-yeh Çin'in himayesine girmede görüyordu. Bu kararı kardeşi Çi-Çi ve taraftarlarınca "gülünç ve utanç verici" olarak tepkilerine neden oldu. Çi-Çi kendine tabi olanlarla birlikte ayrılıp batıya doğru yöneldi. Bu parçalanmışlık durumu Çin üzerindeki baskının da kalkması anlamına gelmekteydi. Çin hâkimiyetini kabullenmiş olan Hunlar Hohanyeh'in oğlu Yu döneminde güçlü duruma geldi. Ancak Tanhu Yu'nun ölümünden sonra yaşanan siyasi çekişmelere kuraklık ve kıtlık gibi doğal felaketlerin neden olduğu iktisadi sıkıntıların eklenmesi Hunlar arasında huzursuzluğu arttırdı. Pu M.S 46 yılında Tanhuluğunu ilan edince bunu tanımayan yeğeni Pi taraftarlarıyla birlikte kuzeye doğru çekildi. Bu durum Hunları bir daha birleşmemek üzere ayırmış oldu. Kuzey Hunların hâkimiyet alanlarında ekonomik yönden zengin şehirler bulunmaktaydı. Çinlilerin ve onlarla birlikte hareket eden Sien-pi'ler MS.93 yılına gelindiğinde uyguladıkları baskı ve saldırılar katlanılamaz bir hal aldı. Bu durum karşısında Batı Türkistan'da kalan son topluluklarda batıya göç ettiler[43].

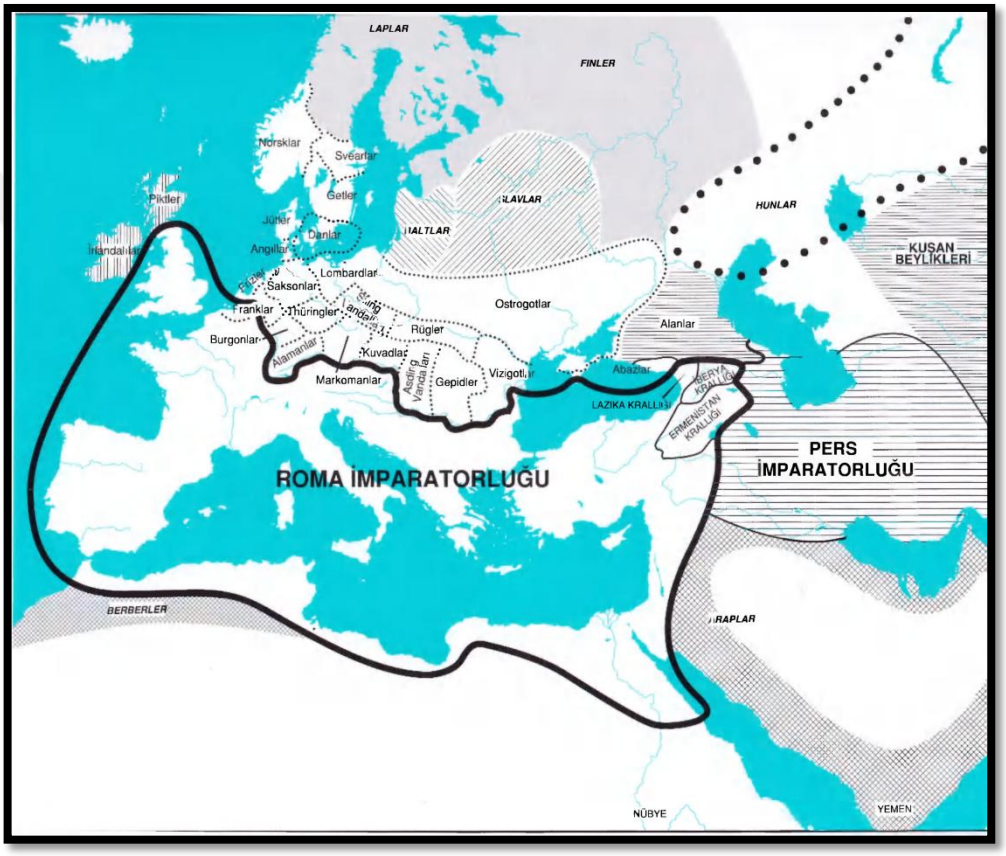
Asya Hunları'nın Orta Asya'daki hâkimiyetlerini kaybetmesi neticesinde Avrupa Hunlarının batıya göçü başlamıştır. Hun topluluğu Hazar Denizi ile Aral gölü arasında kalan bölgeye yerleştiler. Kafkasya'nın kuzeyinde İtil –Ten ırmakları arasında hâkimiyet kuran İran asıllı olan Alanlar hüküm sürmekteydi[44]. Alanlar hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Batılı tarihçilere göre İran menşeili olarak kabul edilmektedirler. Çinliler Alanlar için "An-tsi" ismini kullanırken Romalıların kullandıkları isim "Alani" dir. Bizanslılar ise bunlar için " Asioi" ismini kullanmışlardır M.Ö. I. Yüzyılın ortalarında Don nehri civarına gelen Alanlar burada yaşayan Sarmatlar'ı yerlerinden ederek Don ve Aral Gölü arasında hâkimiyetlerini kurdular. Hunların batı yönlü hareketinin başlamasıyla birlikte Alanlar Hun akınlarına karşı koyamadılar ve mağlup olarak topraklarını terk edip batıya yönelmek zorunda kaldılar.

Yapısal olarak göçebe olan Alan kavmi sürüleri için yılın ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde verimli otlaklar bulmak amacıyla göç ederlerdi. Alanlar Kırım'da bulunan boğaza yaptıkları saldırılar ile Ermenistan ve Media topraklarına düzenledikleri saldırılar nedeniyle Romalılar tarafından saldırgan ve acımasızlıklarıyla biliniyorlardı[45].

Avrupa Hunlarının, Batı Türkistan'da doğudan gelen Hun göçleriyle birlikte zaman içerisinde sayıları artmıştı. İklimde meydana gelen değişiklik göçebe hayatını yeni

[43] Kafesoğlu, s.68; Kurat, s.12.
[44] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s, 41-53.
[45] Edward Thompson, *Hunlar*, çev. M. Sibel Dinçel, Ankara, Phoneix Yayınları, 2012, s.39.

yerlere göçe zorlarken buna Uar-Hunların baskısı eklendi. Hun topluluğunun bu zorunluluklar karşısında 350 yılında batıya doğru göç hareketi başlamış oldu. Karşılarına çıkan Alanları 370 yıllında yaptıkları mücadelede mağlup ettiler. Alanların büyük bölümü meydana gelen mücadelede katledildi. Hun saldırıları sonucu dağılan ve kaçan Alanların bir bölümü Kafkasya'daki dağlık alanlara sığınarak hayatlarını ancak kurtarabildiler[46]. Avrupa'nın doğusunda oldukça önemli bir güç konumunda olan Alanların mağlup edilmesiyle Hunlar, Avrupa topraklarına girmiş oldular[47].

Harita 1. Hun Göçü ve Germen Toplulukları

Ammianus, Alanlarla yapılan bir anlaşma sonucunda Tuna boyunda yenilgiye uğrayan Alan güçlerinin büyük bir bölümünün müttefik olarak kabul edilip yapılan akınlarda öncü birlik rolü üslendiklerini belirtmiştir[48]. Alanların yurtlarından

[46] Kurat, s.16; Thompson, s.39.
[47] Miklós Érdy "Hsiung-Nu ve Hunlar Arasında Üç Arkeolojik Bağlantı " *Türkler Ansiklopedisi*, C. I.Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s.1482-1505.
[48] Karoly Czegledy, *Turan Kavimlerinin Göçü*, Ankara Üniversitesi D il ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yay. S.318, s.90.

sürülmesinden sonra Hun güçleri saldırılarının yönünü Volga nehrine doğru çevirdiler. Karadeniz'in kuzeyindeki bu bölgede M.S.180 yıllarında Baltık denizi kıyısından göç etmiş Dinyester ırmağının ikiye ayırdığı bölgede Doğu Gotlar (Ostrogot) ve Batı Gotlar (Vizigot) yaşamaktaydı. Hunlar ilk olarak 374 yılında Avrupa topraklarında göründüler. Hun başbuğu Balamir, önce kısa süren çarpışmaların ardından Don ve Dinyester ırmakları arasındaki Ostrogot Devleti'ni yıktı (374)[49].Yenilgiyi kabullenemeyen kral Ermanarich intihar etti. Yerine geçen Vithimiris defalarca yenilgiye uğramasına rağmen mücadeleyi sürdürmeye çalışmışsa da Hun askerleri tarafından vurularak öldürüldü. Vithimiris ölümü sonucunda başa geçecek nitelikte kimse olamadığından komutanları Alatheus ve Saphrax savaşın devamının sonuç getirmeyeceğine karar verdiler. Got halkının bir bölümü kurtuluşu batı Gotlarına sığınmada görürken büyük bölümü ise Hunların hâkimiyetini kabullenerek idareleri altında yaşamayı seçtiler. Gotların Hun saldırıları sonucu yıkılmasının dehşeti ve korkusu sonucunda Batı Gotları yurtlarını terk ederek önlerine gelen kavimleri iterek yerlerinden ettiler. Kavimlerin Hun saldırıları sonucu içine düştükleri bu kargaşa ve dehşet ortamı Roma İmparatorluğu'nun kuzeyindeki toplulukları darmadağın etmiş ve İspanya'ya kadar uzanmıştı. Hun saldırı karşısında Alan ve Ostrogotların boyun eğmesi, Vizigotların ise yurtlarını terk etmek zorunda kalmaları Hunları Ural'dan Karpatlara uzanan bölgenin hâkimi haline getirdi[50]. Avrupa'nın demografik yapısını değiştirip yeniden şekillendiren kitlelerin korkuya dayalı büyük hareketliliğine neden olan "Kavimler Göçü" böylece başlamış oldu[51]. Hun saldırılarını engelleyecek doğal bir setten mahrum olan Roma İmparatorluğu topraklarına uzaklardan gelen Hun güçlerinin saldırıları karşısında çaresiz kalarak göçü durdurmaları mümkün olmayacaktı[52].

Hunların saldırıları karşısında başarılı olamayan önce Alanlar sonra Gotlar ülkelerini Hunlara terk etmek zorunda kaldılar. İlerleyen Hun güçleri Romanya, Moldavya ve Erdel bölgelerinde yaşayan Vizigotlar ile karşı karşıya geldiler. Hun tehdidinin yaklaştığını anlayan Vizigot Kralı Athanarik, Hunların saldırılarına karşı Dinyester nehri sahilinde savunma hattı oluşturdu. Savunma stratejisi yeni karşılaştıkları düşmanlarını durdurma etkili olamadı. Atı ve hareket halinde ok kullanma konusunda oldukça mahir olan Hun savaşçılarına karşı savunmada kalarak mücadele etmek mümkün

[49] Vasiliev, s.105; Koçsoy, s.44; Koca, s.1002.
[50] Grousset, s.90.
[51] Kafesoğlu, s.72.
[52] Gregory, s.101.

değildi. Hun güçleri karşısında ağır bir mağlubiyete uğradı. Vizigot Kralı Athanarik ise kendisine sadık kalan küçük bir grupla Macaristan'a kaçarak hayatını kurtardı. Gotların büyük kitlesi ise Athanarik rakibi olan Fritigern'e tabi oldular. Bizans imparatoru Valens ile ayni mezhepten olan Fritigern bunun sağladığı avantaj ve barışçıl özelliklerini kullanarak imparatorluğun topraklarına kabullerini elçiler aracılığı ile iletti. Tuna nehrinin kuzeyinde bulanan kıyılarında yığılan kalabalık topluluk askerlere yalvararak geçiş izninin bir an önce verilmesini istiyorlardı. Bu dönemde sarayda başta imparator Valens olmak üzere yönetim Themistios'un etkisi altındaydı. Themistios'a göre imparator Tanrının dünya üzerindeki kopyası olduğundan vazifeleri çok büyüktü. Roma sınırları dışında bulunan Barbar gruplarının kazanılması ilahi düzenin yeryüzündeki uygulayıcısı olan imparatorluğun yöneticisine aitti. Bunları öldürmek bu düşünceye göre yanlış olup onların imparatorluğa kazandırılarak ıslah edilmesi gerekiyordu. Bu düşünce meclise getirildiğinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Askerler bu kalabalık Got kitlesinin kabul edilmesinin büyük sorunlara neden olacağından endişe ederek karşı durmuşlardır. Eunapios askerlerin itirazlarına neden olan bu karşı duruşun mecliste gördüğü tepkiyi şu şekilde aktarmıştır "İmparatorun lütfuna nail olanlar arasında baş mevkiyi işgal eden ve müşaverede sözleri en ziyade itibar gören kimseler, bunlar iyi askerler, fakat politikadan anlamıyorlar" diyerek onları susturdular. Themistios'ta bu fikirlerin oluşmasındaki en önemli etken daha önceki dönemlerde Anadolu'da iskân edilen Galatların, zamanla isimleri aynı kalmasına rağmen hayat tarzları, kanunlar karşısındaki durumları, askerlik vazifeleri, memurluk görevleri, vergi sorumlulukları bakımından hiçbir fark olmaksızın Romalılaşmasına dayanmaktaydı[53]. Gotların kabul edilmesini sağlayan diğer nedenler ise imparatorluk ordusunun asker ihtiyacını karşılayacak nitelikte bir kaynak durumunda olması aynı zamanda boş olan arazilere gelenlerin iskânlarının sağlanarak arazilerin işletilmesini sağlayacak tarımsal iş gücü kaynağı olmasıydı. Eyaletlerde yerleşik olarak yaşayan vatandaşlar ise ordunun askere olan ihtiyacı kalmayacağından vergi vererek hem ekonomiye büyük katkı sağlanmış olacak hem de askerlikten muaf olacaktı. Bu şartlarda Moesia'da iskâna tabi tutulan Got sayısının içinde abartıda olsa dört yüz ile beş yüz bin civarı kişiden söz edilmektedir. Gelen topluluk içerisinde en az yarısı asker olma vasfı taşımaktadır. Buradan Anadolu'ya büyük bir grubun gemilerle taşınıp iskânı gerçekleştirildi[54]. Gotlara kötü muamele

[53] Nemeth, s.58-59; Vasiliev, s.107.
[54]Vasiliev, s.108.

yapılıyordu ve yiyecek ihtiyaçları da karşılanmıyordu. Eşlerine ve çocuklarına yüksek mevki sahipleri tarafından kötü muamelelerde bulunuluyordu. Yapılan bütün şikâyetlere karşı duyarsız ve isteksiz davranılması isyan etmelerine neden oldu[55].

Alan gruplar ve Hunların da desteğinin alınması sonucunda oldukça güçlü konuma gelen Gotlar ve beraberindeki güçler, Trakya ya doğru hareket ederek geçtikleri yerleri yağmalayarak yönlerini Constantinopolis'e çevirdiler. İran seferinde olan İmparator Valens'e bu haber ulaşınca hemen geri dönmek için hareket etti. Ancak Edirne de (Adrianapolis) imparatorun ölümüyle sonuçlanan savaşta çok ağır bir yenilgi yaşandı.[56] Gotlar iyi şekilde surlarla korunan Adranapolis'e ve Constantinopolis'e kuşatacak askeri donanımdan yoksun olduklarından buraları ele geçirme noktasında başarı sağlayamadılar[57]. Got güçleri tarafından Trakya ve Illyricum'un işgal edilip ele geçirilmesi neticesinde coğrafi olarak Doğu Romanın Batı ile irtibatı kesilmiş oldu[58].

400 yılında Hunların başında Uldız bulunmaktaydı. Bu dönem aynı zamanda Hun dış politikasının esaslarının temellendirildiği dönem olmuştur. Uldız'ın Doğu Roma elçilerine yönelik "güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethederim" sözü, uygulamada Doğu Bizans üzerinde sürekli baskı ve tehdit oluşturma şeklinde gerçekleşirken Batı Roma ile dostane ilişkiler kurma esasına dayanan politik bir hedef halini almıştır[59]. Hunların saldırıları sonucu Batı Roma yönünde hareket eden ve imparatorluk topraklarına saldıran barbar toplulukları, aynı zamanda Hunlara karşı düşmanlık güden aynı topluktan olması Batı Roma ile dostane ilişkilerin oluşmasına neden olmuştur. Uldız dönemiyle birlikte kavimler göçünün birincisine göre daha güçlü ve etkili olan ikinci dalgası başlamış oldu. Hunlar ve öncü güç olarak kullandıkları Got güçleri Tuna'nın aşağı bölgelerine doğru harekete geçtiler. Önlerine çıkan Sarmatlar kurtuluşu Bizans topraklarına girmekte buldular. Korku içindeki Asding Vandalları, Vizigotlar, Saksonlar, Burgonlar, halklarının oluşturduğu insan seli Batı Roma topraklarına doğru kurtuluş umuduyla hareket etmişlerdir. Bu topluluklar içine düştükleri korku nedeniyle yerleşecekleri yerlerin Avrupa'dan denizle ayrılmış bölgelerine geçerek güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır[60]. Birincisinden daha şiddetli

[55] Thompson, s.41.
[56] Vasiliev, s.108.
[57] Morrisson s.32.
[58] Mitchell, s.126.
[59] Ali Ahmetbeyoğlu " Büyük Hun Hükümdarı Atilla" *Türkler Ansiklopedisi*, C. I, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s.1432.
[60] Kafesoğlu, s.74; Baştav, s.1360.

olan bu göç dalgası Vandal'ları, Sueb'leri, Kuad'ları, Burgondları, Sakson'ları, Alaman'ları Roma topraklarına akın ettirirken Batı Roma İmparatorluğu barbarların istilalarına engel olamayarak çaresizlik içine düşmüştür[61].

25 yaşından beri Vizigotların liderliğini yapan Alarich, İmparator Theodosius'un ölümü ve ordunun büyük bölümünün batıda olması fırsatından yararlanarak isyan etti. Moesia (Romanya) ve Trakya yağmalandıktan sonra Constantinopolis'e doğru yöneldi. Uygun imkâna sahip olmasına rağmen yönünü Makedonya ve Tesalya'ya çevirdi. Kumandan Stilikho tarafından etrafı çevrilen Alarich'in kurtulma şansı kalmamıştı. İmparator üzerinde oldukça etkili olan Eutropius'un telkinleri neticesinde İmparator Arcadius, Alarich ve taraftarlarının bırakılmasını istemesi sonucu kurtuldular. Eutropius, Vizigotların ortadan kaldırılmasını kendi istikbali için yaptığı planı bozacağından serbest bırakılmalarını sağlamıştır.401 yılında tekrar hareketlenen Alarich liderliğindeki Vizigotlar, İtalya'ya doğru yerleşeceği yurtlar bulmak için hareketlendi. Revanna kuşatılıdı ve yağmalandı. Ancak İmparator Honorius 'un Milano'da olduğu haberini alınca yönünü Milano'ya çevirdi. İmparator güneybatıda bulunan Astiye kaçamak zorunda kaldı. İmparatoru takip eden Alarich Pollentiada Sitilicho ordusuyla karşı karşıya geldi. Alarich yapılan savaşta büyük kayıplar verince halkıyla birlikte Illyricium kuzeyine çekilmek zorunda kaldı[62].

İmparatorluk güçlerinin büyük bölümü batıda olmasına rağmen 405 yılında Radagais öncülüğünde çıkan Got isyanını bastırmada Pavia savaşında komutan Stilikho bu defa başarılı olamadı. Vandalları, Süevleri, Burgundları, Kuadları, Saksonları ve Alamanları tek bir yönetim altında birleştirerek büyük bir güce hâkim olan Radagais Roma'yı tamamen ortadan kaldırmak için harekete geçti. Stilikho Hun lideri Uldız'den bu saldırının önlenmesi için yardım istedi. Hun güçlerinin müdahalesiyle isyan bastırılarak tehlike ortadan kaldırılmış oldu. Vandal, Alan, Sueb, Sarmat, Keltler'den oluşan topluluklar Ren nehri ötesine, Galya'ya gitmek zorunda kaldılar. Bu durum aynı zamanda Hunların Batıya yapacağı akınlarda ordunun güvenliğini tehlikeye düşürecek güçleri uzaklaştırmış oluyordu[63]. Gaines'in Anadolu'ya geçme girişimi İmparatorluk donanma güçleri tarafından engellenince Kuzeye doğru hareket ederek Tuna'yı geçti. Uldız Gaines'in Tuna bölgesindeki varlığını kendisi için bir tehdit olarak görürken aynı

[61] Nemeth, s.69.
[62] Dikici, s.95-96.
[63] Gregory, s.117; Kafesoğlu, s.74.

zamanda Doğu Roma için de istenmeyen güç konumunda olduğunun farkındaydı. Uldız, askerleriyle birlikte Gaines'e karşı giriştiği mücadelede onu yenilgiye uğratarak öldürmeyi başardı. Gainesin gönderilen kesik başı Doğu Roma İmparatorluğu ile kurulmak istenilen işbirliğinde kararlılığın ifadesiydi. Hunlar izledikleri denge politikası gereği gerek Doğu gerekse Batı Roma'ya önemli yardımlarda bulunmuştur[64]**.** Alarich liderliğimdeki Vizigotlar, 410 yılında Roma'ya ulaştılar ve şehri günlerce yağmaladılar. İmparatorluğun batısında bu gelişmeler olurken Doğu Roma'da ise Hunlar, İmparatorluğun topraklarına saldırmak için uygun fırsatı kolluyorlardı. Doğu Roma İmparatorluğunda 395 yılına gelindiğinde Hunlar Doğu Roma'ya doğru harekete geçtiler. İmparatorluğun doğu ve batı yönetimleri arasındaki siyasi çekişmelere imparator Theodosius ölümüyle ortaya çıkan istikrarsızlığa Alarich liderliğindeki Gotların isyanın eklenmesi Hunlar için uygun ortam oluşturmuştur[65].

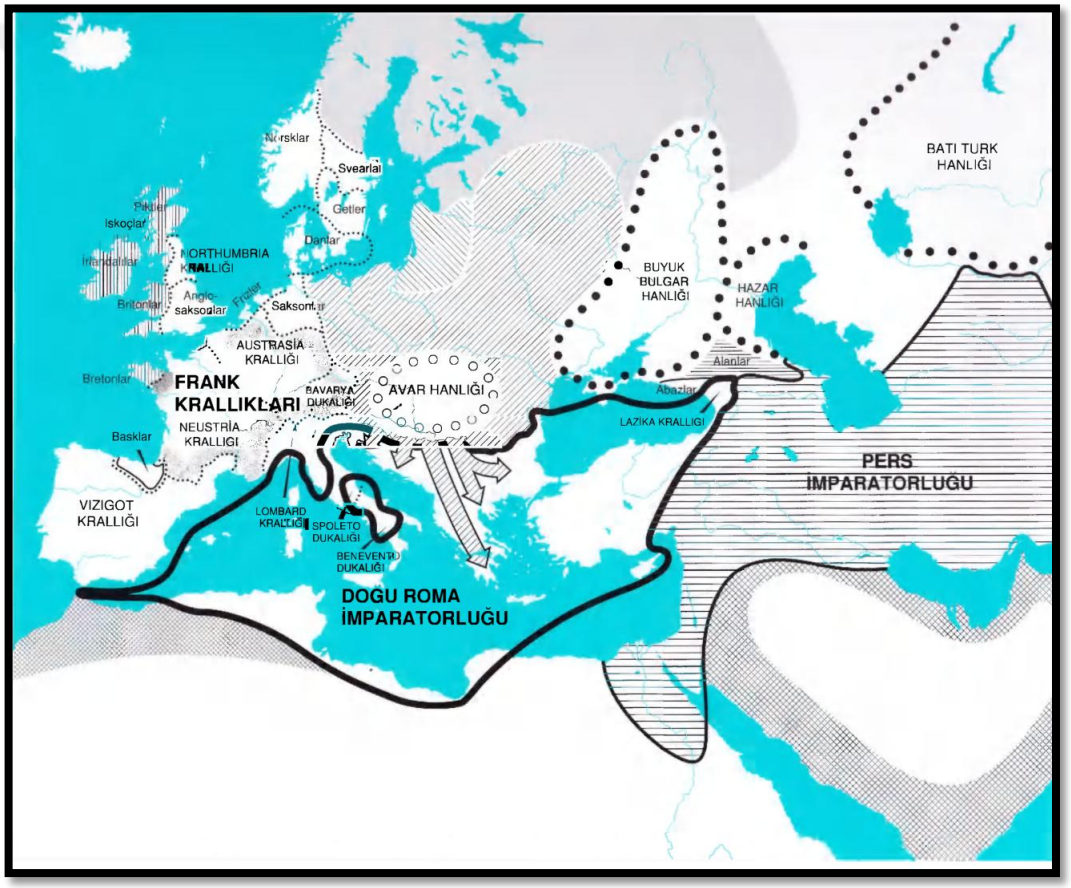
Hun güçleri akınlarını iki koldan yürüttüler. Hun gücünün bir bölümü Balkanlar üzerinden Trakya'yı hedeflerken diğer grup ise Basık ve Kursak adlı hakanlar tarafından gerçekleştirildi. Hun askeri gücü Erzurum bölgesinden başlayarak Fırat ve Karasu'nun oluşturduğu vadi boyunca ilerlemiş buradan Malatya'ya ardından Çukurova'ya ulaştılar. Güçlü kalelerle korunan Edesse (Urfa) ve Antakya kuşatılarak baskı altına alınmaya çalışıldı. Hun güçlerinin Anadolu yönünde başlayan askeri hareketi sadece Doğu Roma'yı endişelendirmemiştir. Bölgenin önemli bir gücü olan Sasani İmparatorluğunu da oldukça huzursuz etmiştir. İran üzerine yapılan akınlarda Hunlar Sasani kralı IV. Behram liderliğindeki askerlerinin direnişiyle karşılaştılar[66].Hun saldırıları karşısında hazırlıksız yakalan ve çaresiz kalan Doğu Roma İmparatorluğunda, ancak 398 yılı sonunda anlaşmaya varıla bilinmişti [67].

Rua'nın 422 yılında başa geçmesi ile birlikte Hun tarihinde yeni bir dönem başlamış oluyordu. Rua'nın kardeşleri Mançuk, Aybars ve Oktar idi. Mançuk erken yaşta öldüğünden Doğu kanadında Aybars, Batı kanadında ise Oktar'ın olduğu imparatorluğu, kardeşleri ile 432 yılına kadar birlikte yönettiler. Oktar, Ren ırmağı civarında bulunan Burgundlar'a karşı yaptığı mücadelede hayatını kaybetti. Onların ölümüyle birlikte artık

---

[64] Thompson, s.50.
[65] Baştav, s.1359; Fatma Çapan, *Balkanlarda Bizans Türk İlişkileri*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Elazığ 2013, s. 24.
[66] Kafesoğlu, s.74; Baştav, 1359; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara, TTK Yayınları, 2001, s.67.
[67] Thompson, s.45.

tek yönetici kendisiydi[68]. Rua Doğu Roma ordusunun İran'la savaşta olmasından faydalanarak 434 yılında harekete geçti. Gerekçesi Doğu Roma'nın Hun ordusunda isyan çıkarmak, bağlı olan kavimleri Hunlar'dan ayırmak için propaganda yapmak ve casuslar göndermekti. Rua oldukça uygun bir zaman seçmişti. İmparatorluk güçleri Sasanilere karşı doğuda yetersiz durumdaydı[69]. Güçlü bir direnişle karşılaşmadan Trakya'ya doğru ilerledi. 350 libre verilmesi şartıyla sulh yapıldı. Hunlar böylece Bizans'a uygulanacak baskının önemli bir gelir kaynağı haline gelecek olan altına ulaşmanın yolunu keşfetmiş oldular. Batı Roma'da ise küçük yaşta III. Valentinianus tahta geçmesi, Doğu Roma'nın müdahale etmesi için fırsat yaratırken imparatorluğun batısı, kendi içinde anlaşmazlığa düşmüştü[70].

Harita 2. Avarların Doğu Roma Üzerinde Hâkimiyeti

[68] Baştav, s.1362; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hunları, s.92.
[69] Kafesoğlu s.75.
[70] Baştav, s.1372.

Doğu Roma'ya karşı cephe alarak bir İtalyan soylusu olan Senatör Johannes'i imparator seçtiler. Ancak Büyük Theodosius'un kızı ve II. Theodosius'un halası Galla Placidia bunu kabul etmeyerek Doğu Roma İmparatoru'nun yardımıyla Johannes'e karşı harekete geçti. Bu ittifak karşısında zor durumda kalan Johannes, Aetius'u Hunlardan yardım istemeye gönderdi. Rua, Aetius'un bu ricasını kabul ederek İtalya üzerine yürüdü. Fakat Aetius'un sağladığı bu yardım daha İtalya'ya varmadan Johannes bertaraf edildi(425). Böylece Batı Roma İmparatoru III. Valentinius'un (425-455) annesi Galla Placidia, oğlunun küçük olması nedeniyle iktidarı ele geçirdi. Oğluna ise, Comes rütbesi vererek onu babası Gauentius'un halefi olarak en büyük askeri komutan sıfatıyla Galya'ya atadı. Ancak Galla Placidia'nın yönettiği Batı Roma hükümeti Hunların istenmeyen yardımlarına karşılık Hunlar tarafından haraç vermeye zorlandı. 425 yılında Hunlar, imparatorluğun iç politikasında oldukça fazla söz sahibiydiler. Aeitus'u destekleyerek nüfuzunun artmasına sebep olan Hunlar, hiçbir engelle karşılaşmadan İtalya'ya kadar ulaştılar[71]. Rua'nın Doğu Roma'ya karşı izlediği yöntem, temelleri Uldız tarafından atılan dış siyasetin uygulanmasıydı[72]. 428'de Ren Nehri'nin geçilmesi ile Kuzey Buz Denizine ulaşılmış oldu. Bu sayede Hun hâkimiyeti Kuzey ve Baltık sahillerine kadar genişledi. Günümüzün devletleri olan Hollanda, Belçika, Danimarka, Kuzey Fransa, Almanya Hun hâkimiyeti altına alınmış oldu[73].

1.3.1. Atilla'nın Roma İmparatorluğu Üzerindeki Baskısı

Babası Muncuk'un erken bir yaşta ölmesi nedeniyle amcası Rua tarafından sahiplenilmiştir. Büyük bir lider olan amca Rua' nın yanında bulunması Atilla'ya Hun devlet yönetiminin ve dış politikasının özelliklerine, inceliklerine hâkim olmasını sağladı[74]. 435 yılında Rua'nın ölmesi üzerine tahta Atilla'nın ağabeyi olan Blada geçmiştir. Blada tek başına devletin yönetimine geçmesine rağmen kardeşi Atilla'yı ortak Hükümdar olarak ilan etti. Blada'nın devlet yönetiminde bu yöntemi seçmesinin temelinde kişisel vasıfları yatmaktadır. Atilla'nın liderlik yolunda oldukça hırslı, engel tanımaz cesur yapısına karşılık kendisi eğlenceye meyilli liderlik yönü zayıf zıt bir yapıya sahiptir. Bu düşüncesi kendisini ancak 7 veya 10 yıl tahtta tutabilmiştir. Blada ve Atilla kardeşler, amcaları Rua'dan devraldıkları devletin sınırları batı yönünde Baltık denizi ve

[71] Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yay. İstanbul-2017.s.84
[72] Kafesoğlu, s.75
[73] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.46
[74] Kafesoğlu, s.76

Alp Dağlarına kadar uzanırken doğuda ise Hazar denizine doğru uzanmaktaydı[75]. Atilla'nın tek başına kağan olduğu tarihe (445) kadar geçen süre içerisinde barbar kavimleri büyük ölçüde kontrol altına alındığından geniş sınırlara ulaşan Hunlar için hedef artık doğrudan Roma İmparatorluğu olmuştur[76].

Doğu Roma ile Hunlar arasında varılan anlaşmaya rağmen Romalılar Hunların yönetimi altında bulunan yabancı unsurları Hunlara karşı kışkırtma çabalarını sürdürüyorlardı. Bunun üzerine Rua tedbir olarak hem ticareti sınırlandırmış hem de Hun yönetimine tabi halklardan ücret karşılığında asker olarak yararlanmayı yasaklamıştı. Doğu Roma aynı zamanda Hun yönetiminden kaçanların sığındıkları ve korundukları bir konuma gelmişti. Rua Hun ileri gelenlerinden olan Mama ve Atakam'ın oğullarıyla birlikte Doğu Roma'ya sığınmış olan kaçakların verilmesini istedi. Theodosius II anlaşmak için elçi heyeti gönderme kararı aldı. Ancak Rua'nın ölümü üzerine bu anlaşmayı sürdürülerek sonuçlandırma görevi Atilla'ya kalmıştı[77]. Bizans heyeti Constantia surlarının karşısında Tuna ile Morava nehrinin birleştiği yerde bulunan Margos şehrinde karşılandılar. Atilla bu görüşmeyi atının üzerinden inmeden farklı bir diplomasiyle yürüterek bütün şartlarını halkın önünde kabul ettirdi. Margus anlaşmasına göre, Doğu Roma kendine sığınmış olan Hun kaçaklarını iade edeceği gibi bundan sonrakilerede müsaade etmeyecek. Romalı esirlerden kaçıp kendine sığınanları ya geri verecek ya da her bir kaçak için 8 solidos ücret ödeyecekti. Hunların idaresi altında olan kavimlerle ittifak içerisine girmeyecekti. Ticarette iki tarafın tüccarları eşit şartlarda olacaktı. Daha önce yıllık olarak ödenen 300 libre vergi bundan sonra 700 libre olarak ödenecekti. Anlaşma hemen uygulamaya geçirildi ve Doğu Roma'ya sığınmış olan Hun tebaasına ait kişiler teslim edildi. Doğu Roma sınırları içinde bulunan Attila teslim aldığı kaçakları Trakya'da Karsus (Bulgaristan'da Hirsovo) kalesinde astırdı. Bu durum hem imparatorluk tarafında hem de Hun idaresi altındaki halklarda Attila adının korku ve dehşetle anılmasına neden olmuştur. Hun toplulukları tarafından ilahi menşeden geldiğine inanılan Attila ileride Avrupaların nezdinde Tanrı'nın kırbacı olarak anılacaktır[78]. Attila bu barış ortamının sağladığı olumlu ortamdan yararlanarak ülkenin doğusunda bulunan

[75] Koçsoy, s.46; Şerif Baştav, "Avrupa Hunları "*Türkler Ansiklopedisi*, C.1, s.1368; Kafesoğlu, s.76; Kurat, s.20; Nemeth, s.96
[76] Nemeth, s.96; Baştav, s.1368
[77] Kafesoğlu, s.76; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s.61.
[78] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.94; Kafesoğlu, s.77; Nemeth, s.76; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul-1969, s.95.

birlikleri denetledi. Hunlara karşı ayaklanma girişiminde bulunan Sara Ogurlar (Ak Ogurlar) denetim altına alındı[79].

1.3.2. Atillanın Doğu Roma Stratejisi

Germenler, İranlılar, Slavlar, Fin -Ugorlar, Üçogur, Beşogur, Altıogur, Onogurlar, Saraogurlar, Akatirler, Sabarlar gibi Türk topluluklarının eklenmesiyle birlikte sayıları 45'i bulan birbirinden farklı topluluklar, Hun liderinin önderliğinde bir araya getirilmişlerdi. Germen kavimleri başlarında kendi yöneticilerinin bulunduğu siyasi yönden ise Hun idaresine tabi olarak kalabalık topluluğun bir parçasını oluşturmaktaydı[80].

Bütün bu toplukların Attila'nın karizmatik liderliği etrafında itaat altına alınmış olması Attila'ya yapacağı seferlerde güven içerisinde rahat hareket etme imkânı sağlamıştır. Attila döneminde Hunların dış politikasında, temeli Uldız tarafından atılan ve şekillendirilen siyaset tarzının devam ettirildiği görülmektedir. Batı Roma ile ilişkilerde dostane şekilde sürdürme politikası güdülürken Doğu Roma ise her fırsattan yararlanılarak baskı altına alınamaya çalışılmıştır. Margus anlaşması sonucunda teslim edilen Hun önde gelenlerinin kaçak oğulları, Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içinde idam edilmişti. Bu tutum hem Hunların iç politikasına yönelik mesajlar içermekteydi hem de Doğu Roma'ya yönelik baskı altına alma politikasının devam edeceğinin en etkili göstergesidir.

Hunlar 440 yılından itibaren Doğu Roma üzerinde uygulanan baskıyı artırmaya başladılar. İmparator II.Theodosius anlaşmanın ekonomik yaptırımları içeren maddelerini yerine getirmekte oldukça ağır davranmaktaydı. Yıllık vergiyi göndermede ihmalkârlık göstermeye başladı. Antlaşmanın önemli maddelerinden biri olan esirler konusunda ise hem kaçaklara göz yumulurken hem de Got asıllı Arnegisclus gibi bazı kaçaklara da general rütbesi verilerek bizatihi Hunlar ile mücadelenin saflarında kullanılmak için önemli görevlere getiriliyordu**.** Bu durum Doğu Roma İmparatorluğunun dış siyasette izlediği genel bir anlayışın yansımasından ibaretti. İmparatorluk saldırılara engel olamadığı dönemlerde tehdidi ortadan kaldırmak veya saldırıların şiddetini düşürmek için barış maddi güç ile sağlanmaya çalışılmıştır. Sükûnetin sağlanmasından sonra varılan

[79] Gülçin Çandarlıoğlu**,** *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 2003, **s**.29; Kafesoğlu, s.77.
[80] Koçsoy, s.48; Kafesoğlu, s.77.

şartların yerine getirilmesinde ya oldukça ağır davranılmış ya da zamana yayılarak hiç biri yerine getirilmemiştir.

II.Theodosius oyalama ve zamana yaymaya dayanan bu stratejinin meydana getireceği tehlikenin farkındaydı. Bu amaçla adını taşıdığı I. Theodosius'un başkenti korumak için inşa ettiği duvarı güçlendirdi. Deniz kıyısından gelecek saldırılar için önlemler alınması için talimatlar verdi.440 yılında stratejik öneme sahip Kartaca'nın Vandalların saldırısına uğraması sonucunda Doğu Roma İmparatorluğu yardım etmek amacıyla harekete geçti. Kartaca'nın hâkimiyetini ele geçirmek hem Doğu hem de Batı Roma'nın güvenliğinin tehdit altında bulunması anlamını taşımaktaydı. Kartaca da düşman bir güç tarafından oluşturulacak deniz gücü imparatorluğun her iki bölümüne kolayca saldırma imkânı oluşturulabilirdi. Derhal Kartaca'da Vandal hâkimiyetini ortadan kaldırmak amacıyla başkent Constantinopolis'ten 1100 gemi hazırlanarak Vandallar üzerine gönderildi. Kartaca'yı Vandallar'dan kurtarmak amacıyla batıya yapılan askeri sevkiyat doğu sınırında fırsat bekleyen Perslere imparatorluk kontrolünde olan Ermenistan'a saldırması için uygun bir fırsat sağlamıştı. Eftalit 'lerin Pers güçlerine karşı yaptıkları ani saldırı sonucunda Ermenistan kuşatmasını kaldırarak bu bölgeden çekilmek zorunda kaldı[81].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun askeri gücünün bu şekilde bölünmesi büyük bir askeri zafiyete neden oldu. Doğu Roma İmparatorluğunun kuzey sınırı, Balkanlar bölgesi savunmasız kaldı. Bu gelişmeleri dikkatle takip eden Attila Hunları, Tuna üzerinden Balkanlara doğru rahatça hareket etme imkânı buldu. Castra Constantia kalesi ele geçirilerek imparatorluğun Tuna yönündeki savunma hattı çökertildi. Doğu Romalı yöneticiler Attila'nın bu saldırısını yapılmış olan anlaşmaların ihlal edildiği anlamına geldiğini belirttiler. Attila ise saldırının sebebi olarak Margus Piskoposunun Hun mezarlarına karşı saygısız girişimini gerekçe olarak gösterdi. Taraflar arasında anlaşma sağlanamaması üzerine Hun ordusu harekete geçti. Viminakion (Kostolac) alındı**.** Margus Piskoposu hayatına karşılık olarak Margus şehrini Hunlara teslim etti. Singidunum (Belgrad) şehri ise yerle bir edildi. Tuna sınırının korunmasında stratejik özelliğe sahip Sirmium şehri, ahalisiyle birlikte ele geçirildi. Doğu Roma İmparatorluğundan alınmış olan stratejik kaleler, imparatorluğun Balkanlardaki savunma hattının Hun saldırılarını engelleyemeyecek durumda olduğunun göstermektedir[82].

[81] Baştav, s.1374; Thompson, s.104; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hunları, s.104.
[82] Baştav, s.1375; Thompson, s.107.

Alınan ve tahrip edilen kaleler ile birlikte Balkanlarda Hun ilerlemesine engel olabilecek bir güçte kalmamış oluyordu. İmparatorluğun içine düştüğü bu zor durumdan Aetius, Hunlarla olan iyi ilişkilerini kullanarak ve varılacak anlaşmanın güvencesi olarak oğlunu rehin bırakma şartıyla anlaşma yapılmasını sağladı (442) [83].

Ancak bu anlaşma sürecini Doğu Roma İmparatorluğu yine zaman kazanmak için kullandı. İmparator geçen bir yılın sonucunda, Attila'nın esirler ve katlanarak artan vergi borçlarının ödenmesi talebine olumsuz yaklaşması, Hun saldırılarının yeniden başlamasına neden oldu. Attila gerek konumu ve sahip olduğu kalabalık nüfusu gerekse de silah üretim yerleri nedeniyle Ratiaria'ya saldırarak ele geçirdi. Şehrin alınması ile birlikte çok sayıda esirde ele geçirilmiş oldu[84]. Hunların eyaletlerin içine yapacağı saldırılarda arkadan gelecek tehditler böylece ortadan kaldırılmış oldu.

Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu'na yönelik 441-447 tarihlerini kapsayan dönem içerisinde Balkan coğrafyasında gücünün merkez ekseni konumunda olan müstahkem mevkileri almaya yönelik askeri stratejiye göre hareket ettiler. Bu hedef alan, Constantinopolis'in Trakya'daki hinterlant alanından başlayarak Sirmium, Serdica (Sofya), Naisus (Niş),Viminacium (Kostalak), Margus ve Singidinum'a ulaşan 600 km² kuş bakışı bir alanı kapsamaktaydı. Naisus, Serdica ve Ratiaria'nın alınması ise Trakya akınları için başlangıç konumunda bulunuyordu. Hun askeri stratejisi oldukça hızlı hareket eden atlı ve okçu askeri varlığa dayanmaktaydı[85].

Nischava Nehri civarında bulunan konumu ve sahip olduğu silah üretim tesisleri nedeniyle oldukça stratejik konumda olan Niş şehri talan edildi. Sofya (Sardica) ve Philippolis (Filibe) alınarak yağmalandı. Böylece İmparatorluğun Avrupa'nın bu bölümünü koruması mümkün olamayacaktır. Theodosius'un gönderdiği Arnegisclus ve Areiobindus komutasındaki ordusu Attila tarafından hezimete uğratıldı. Athyras (Büyükçekmece)'ın alınmasıyla başkentin surlarına yaklaşılmıştı. Attila saldırılarının yönünü askeri imkânlar çerçevesinde başkente yönlendirmek yerine Chersonoesus' a çekilmek durumunda bırakılan Aspar güçlerinin kalan bakiyeleri üzerine göndererek onları tamamen dağıtmıştır. Oluşan bu tehdit sonucunda İmparator anlaşmak üzere komutanlarından Perslere karşı verdiği başarılı mücadele ile ünlenen Anatolius'u görevlendirdi. Bu anlaşma sonucunda yıllık ödenecek vergilerin miktarı 2100 libre altına

[83] Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hunları, s.106.
[84] Thompson, s, 117.
[85] Edward N. Luttwak, *Bizans İmparatorluğunun Büyük Stratejisi*, Çev. M. Efe Tozcu, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2012, s.55.

çıkarıldı. Geciktirilen önceki vergiler ise imparatorluk hazinesine 6000 librelik ekstra bir yük oluşturdu. İmparatorlukla yapılan anlaşmaların değişmeyen maddesi olan kaçaklar için ödenecek bedel ise 12 libreye yükseltildi.443 yılında Doğu Roma İmparatorluğu yaptığı anlaşma sonucunda Balkanlarda kaybettiği yerler ve savunma hatlarının kırılması nedeniyle imparatorluğun başkenti saldırılara açık bir hale gelmişti. Bu amaçla yeni limeslerin kurulması için görevlendirilmeler yapılarak hızla çalışmalar başlatıldı. Attila'nın yaptığı tahribatlara karşı başlatılan çalışmaların bitirilmesi için Hunlardan gelen elçiler ve aktardıkları şikâyetler imparatorluk sarayında dikkatle incelenmiş ve heyetler ülkelerine hediyelerle mutlu bir şekilde gönderilerek barış sürecinin bozulmaması hedeflenmiştir[86].

Attila 447 tarihinde idaresi altındaki milletlerle birlikte 441 yılındaki saldırıya göre daha büyük bir güçle saldırıya geçti. Bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğu ise Anatolius barışından itibaren doğal felaketlerin ve afetlerin neden olduğu oldukça güç bir dönemden geçmekteydi. Uzun süren kışları bir sonraki yıl sel felaketleri izlemişti. Başkentte, 445 yılında ise birçok başkentlinin ölümüne neden olan Circus isyanı meydana gelmişti. Ortaya çıkan veba ve kıtlık ise felaketlerin boyutunu daha da artırmıştı. 447 yılında başkentte meydana gelen ve Trakya'dan Çanakkale Boğazı'na ve Ege Adalarına kadar etkili olan deprem dört ay süresince büyük tahribatlara, yıkıma ve ölümlere neden oldu. Depremin şiddeti, başkentin en önemli savunma yapısını oluşturan Anthemius duvarlarında büyük yıkıma sebep oldu. Duvarın 57'den az olmayan kulesi yıkılırken duvarda büyük bir tahribat oluşmuştu. Bizans İmparatorluğu büyük deprem felaketleri ile sarsılırken meydana gelen sel felaketiyle birlikte yıkımların ve ölümlerin sayısı katlanarak arttı. Ortaya çıkan veba ise ölümlere binlerce yeni ölümüler ekleyerek felaketin boyutunu daha da arttırdı. Doğu Roma İmparatorluğu kuzey sınırında risk alacak konumda bulunmuyordu[87].

İmparatorluk ekonomik olarak da büyük bir mali kriz içinde bulunuyordu[88]. Attila'nın Doğu Roma üzerine düzenlediği büyük saldırısının asıl hedefi imparatorluğun bu bölümü üzerinde tam bir hâkimiyet kurarak imparatorluğun batı kanadına sefer düzenlemekti. Böylece Attila, her iki Roma'yı da hükümdarlığı altına alarak cihan hâkimiyeti düşüncesini gerçekleştirmiş olacaktı[89].

---

[86] Thompson, s111; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.106.
[87] Thompson s.117-18.
[88] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.106.
[89] Turan, s.157; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.111.

Başkent Kostantinopolis valisi Flavus'un yönetiminde ve Demeler(Siyasi partiler) katılımıyla zarar gören surlar ve kuleler iki aylık bir zaman da onarıldığı gibi yeni surlar eklenerek şehri koruyan üçlü bir hat oluşturulmuştu. Dacia Ripensis'te Utus (Vid) nehri yakınlarında yapılan savaşı Hunlar kazanmasına rağmen çok sayıda askeri kayba uğradı[90]. Bu seferin en önemli sonucu Trakya'nın en büyük merkezi olan Marcianapolis'in alınmasıydı. Hunlar surlarla güçlendirilen başkente saldırmadılar. Balkan topraklarına yönelen Hun güçleri İllyricum, Trakya, Dacia, Moesia ve İskitya eyaletlerinde büyük yağma olaylarına sebep oldular. Doğu Roma İmparatorluğu yaptığı anlaşmaların ağır ekonomik baskısı ve bunun ödenmesi için artırılan vergilerle oluşturulan kaynaklar, siyasi ve toplumsal huzursuzluğun oluşmasına neden oldu. İmparatorluk baskıların sebebi olarak gördüğü Attila'yı ortadan kaldırmak için tek çıkar yol olarak bir suikast girişiminde görüyordu. Attila'nın sağ kolu olan ve yapılan anlaşmaların şartlarını görüşmek üzere Doğu Roma başkentinde bulunan Edeco'ya imparator Theodosius üzerinde oldukça etkili olan haremağası Chrysaphius tarafından bu teklif götürüldü. Attilaya bağlı olan Edeco, içinde bulunduğu ortam gereği olsa gerek teklifi kabul ettiğini belirtti. Hunların kendisine olan sadakatinin devam ettirebilmesi için ayrıca 50 libre altına ihtiyaç olacağını belirterek temin edilmesini istedi. Kurulan plan gereği hiçbir şeyden haberi olmayan heyetin üyesi Maximinus, soylu bir kişilik ve yüksek rütbe sahip konumda bulunurken Bigilas ise heyetin tercümanı konumundaydı. İmparatorluk heyeti Priskos'un da dâhil olmasıyla 449 tarihinde görüşmeler için başkentten ayrıldı[91].

Edeco Constantinopolis sarayında kendisine yapılan teklifleri ve düzenlenecek olan suikast planının ayrıntılarını Atilla'ya en ince detayına kadar anlatı. Suikast planını tam olarak ortaya çıkarmak için Edeco kendisine oldukça güven duyan Bigilas'a altınların getirilmesi zamanının geldiğini bildirdi. Bigilas üzerinde 50 libre altın ile yakalanarak tutuklandı. Attila paranın getirilmesinin asıl amacını itiraf etmediği takdirde oğlunu öldüreceğini belirtti. Bunun üzerine Bigilas, yapılan planı tüm detaylarıyla anlatmak durumunda kaldı. Edoco'nun bu sadakati sayesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun Attila'dan kesin kurtuluş çaresi olarak gördüğü sinsi planı da çökmüş oldu[92].

---

[90] Thompson, s.119.
[91] Thomson, s.130-31.
[92] Thomson, s.153; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.120

Doğu Roma ile Attila arasında yaşanan büyük gerilimi çözme işi deneyimli ve Attila nazarında itibar gören Anatolius ve Nomus'un üzerindeydi. Zengin hediyeler ve başarılı diplomatik dil ile 450 yılında Doğu Roma'nın kazançla çıktığı üçüncü Anatolius anlaşmasını yapmayı başardılar[93].

1.3.3. Atilla'nın Batı Roma Seferi

İmparatorluğun Batı bölümünü yöneten Honorius'un, 423 yılında ölümü üzerine erkek bir evladı olmadığından tahtta belirsizlik meydana geldi. Bir oldubitti sonucunda hile yoluyla tahttı ele geçiren Ioannes'e karşı Aspar'ın komuta ettiği ordu yardıma gönderildi. Tahttı gasp eden Ioannes güçleri, yenilgiye uğratılırken gasıp yöneticinin bu girişimi ölümüyle sonuçlandı. Tahtın sahibi olan III. Valentinianus geçmesi sağlandı. Batı Romanın belirsiz siyasal yapısı bir dönem Hunlara tutsak olan Aetius'un hızlı şekilde yükselmesine zemin hazırladı[94].

Doğu Roma'nın, ordusunu Ioannes'e karşı harekete geçirmesi hamlesine karşılık Ioannes kendine bağlı olan Aetius'tan Hunlardan yardım getirmesini istemişti. Beklenen yardım İtalya'ya geç ulaştığında Ioannes yenildi ve hayatını kaybetti. Hun güçlerinin varlığını tehdit olarak gören III.Valentinianus gönderilmeleri sağlaması için Aetius'un yardımına baş vurdu. Hun güçlerini Tuna bölgesine çekilmesini sağlayan Aetius askeri rütbelerine Hunlarla olan ilişkileri sayesinde ulaşmıştı[95]. Aetius Batı Roma İmparatorluk sarayında sahip olduğu güç ve makamlara Hun ilişkisini doğru ve etkili kullanımını sağlayan özellikleriyle elde etmişti.

Aetius, askeri manada düştüğü her zor durumun kurtarıcısı olarak gördüğü Hunları, kurduğu ilişkileri güçlendirerek devam ettirdi. Hunların Tuna ve çevresine yerleşmelerine büyük bir güç merkezi haline gelmesine karşı, herhangi bir karşı girişim içinde olmaması koruyucu destek güç anlayışından kaynaklanmaktaydı.432 yılında Aetius kendine karşı oluşan rakip Bonifacius ve Sebastianus ittifakına karşı Hun liderinin desteği sonucunda gücüne yeniden kavuştu. 433 yılında Hunlar yapılan yardımlarına karşılık olarak kabul edilen anlaşma gereği Pannonia'ya da bulunan Prima eyaletine sahip oldular[96].

---

[93] Thomson, s.156.
[94] Mitchell, s.163; M.V. Levtchenko, *Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, , Doruk Yay. İstanbul, 2007, s.42.
[95] Thomson, s.53; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hunları, s.84.
[96] Thomson, s.87.

Attila döneminde amcası Ruanın Politikası devam ettirilerek başlangıcında Batı Roma ile ilişkiler barışçıl yöntemlerle sürdürülmeye çalışıldı. Hun lideri Attila ile görüşmeye gelen Aetius oğlu Carpilio ve Cassiodorus yaptıkları görüşme neticesinde Pannonia'nın Seva kıyısında yer alan toprakları Hunlara bırakılarak barışın devamını sağladılar. Attila'ya en büyük askeri unvan olan Magister Militium verildi. Unvanın uygulamada herhangi bir işlevselliğe sahip olmamasına karşın iktisaden yüksek ücret ödemesi anlamına geliyordu[97].

449 yılında asıl hedefi Attila'yı ortadan kaldırmak olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun tertiplediği heyet Attila'nın karargâhında Batı Roma'dan gelen heyet ile karışmışlardı. Heyetlerin bir birinden habersiz olmaları ayrı ayrı dış siyasi politikalar uyguladıklarını gösterirken diğer yandan Hunların hem Doğu Roma hem de Batı Roma İmparatorlukları üzerinde büyük bir baskı unsuru haline geldiğini göstermektedir. Attila Batı Roma ile ilişkilerde değişikliğe gitmek amacıyla 441 yılı kuşatmasında Sirmium'da piskoposun neden olduğu altın kapların akıbeti olayını ilişkilerin bozulmasının en önemli nedeni olarak ileri sürmüştü. Kendi hakkı olan altın kapları çalmakla suçlanan Silvanus adlı bir bankerin cezalandırmak için verilmesini istiyordu. Batı Roma heyeti bu anlaşmazlığa çözüm bulmak ve Hun öfkesini dindirmek amacıyla Attila'nın ordugâhına gitmişti[98].

Batı Roma İmparatorluğunda III. Valentinianus'un tahtın geleceği için kız kardeşi Honoria'nın evliliği konusuna yaklaşımı diplomatik bir sorun halini aldı. Tahta herhangi bir hak sahibi durumuna gelmemesi amacıyla evlenmesine müsaade edilmeyen Honoria Attila ile evlenme yollarını arayarak kendisini kabul etmesi için evlilik nişanı olarak yüzüğünü gönderdi. Attila tarafından kabul edilen bu teklif Attilaya İmparatorluk üzerinde hak iddiasında bulunma imkânı meydana getirmişti. Attila askeri gayesinin ortaya çıkmaması için diplomatik girişimlerde bulundu. Yapacağı seferin amacının Batı Roma olduğunun anlaşılmaması için gayesinin Hunlara sorun çıkaran kuzeyde bulunan Germenler olduğunu bunu kendisinin bir müttefiki olarak yapacağını İmparator III. Valentinius'a iletmişti.

450 tarihinde İmparator II. Theodosius'un ölümü Doğu Roma İmparatorluğu'n da önemli bir politika değişikliklerine neden oldu. Yeni İmparator Maurcius şiddetle karşı

[97] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, s.118; Thompson, s.162.
[98] Thompson, s.163.

çıktığı haraç uygulamasına son verdi[99]. Attila yeni imparatorun bu çıkışları karşısında seferin yönü üzerinde hiç şüphesiz kararsız durumda kaldı. Attila oldukça güçlü durumda olan ordusunu her hangi bir yıpranmaya uğratmadan stratejik olarak daha zorlu gördüğü Batı Roma seferine öncelik verdi.

Attilanın Batı Roma İmparatoru'na resmi olarak bildirdiği Vizigotları ortadan kaldırmak üzerine oluşturduğu planı Frenk Kralı'nın ölümü nedeniyle değişikliğe uğradı. Kralın oğulları arasında yaşanan taht kavgası sonucunda büyük kardeşin Attila'dan yardım talep etmesi üzerine sefer Frenk Krallığı'nı kapsayacak şekilde genişletildi. Küçük kardeş ise sahip olduğu gücü ve unvanları Hun desteğine borçlu olan Aetius'tan yardım talep etmişti. Batı Roma İmparatorluğu Attila'ya karşı sürekli mücadele içinde olan Vizigot Theodoric ve Hunların dostu olan Aetius'tan oluşmaktaydı[100].

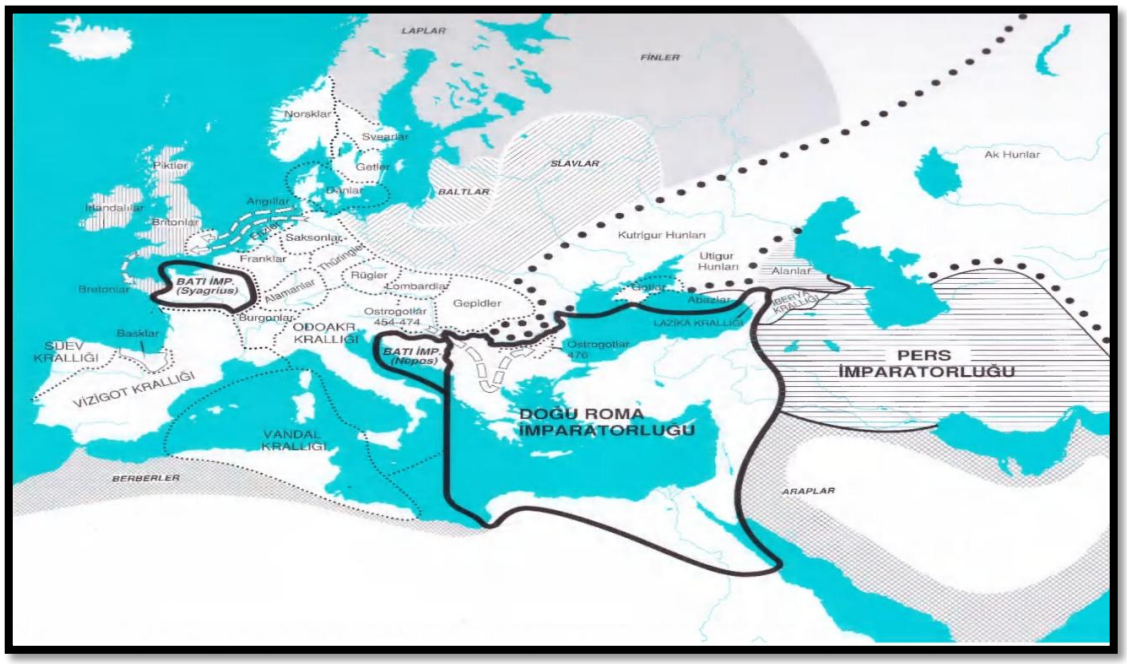
Hun güçleri Attila liderliğinde Galya'yı almak üzere harekete geçti. Attila'nın ordusu yol boyunca katılanlarla birlikte yarım milyon askere ulaştı. Ordular Campania (Mauriacus) düzlüğünde karşılaştılar. Her iki tarafın büyük kayıplar verdiği savaşın kesin galibi olmadı. Vizigot kralı Theodoric ölen askerler arasındaydı. Halklar üzerinde büyük bir korku salan Attila liderliğindeki Hun güçleri durdurulmuştu[101]. Attila başarı elde edemediği bu saldırısı sonucunda ordusunu kışı geçirmek üzere Tuna nehri dolaylarına çekti[102]. Bir yıl sonra 452 tarihinde Attila ordusuyla Pannonia'dan rahatça geçerek İtalya'ya ulaştı. İmparator başkenti terk etmek durumunda kaldı. Batı Roma İmparatorluğu Attila ile anlaşma yolunu kurtuluşun tek çözümü olarak görüyordu. Papa Leo'nun da içinde bulunduğu heyetin girişimleri sonuç verdi. Attila bol miktarda aldığı altın ve siyaseten üstünlüğü kabul ettirdiği inancıyla İtalya'dan ayrıldı[103].

453 yılında, Attila evlendiği gün ani bir şekilde hayatını kaybetti. Attila'nın ölümü cihan hâkimiyetini gerçekleştirmek amacıyla sürekli baskı altında tuttuğu Doğu ve Batı Roma İmparatorluk yöneticilerini ve bu baskının siyasi ve ekonomik sonuçlarını en şiddetli şekilde hisseden halklar üzerinde büyük bir sevince neden oldu. Güçlü liderlik özelliklerine sahip Attila'nın ölümüyle birlikte, oğulları Hun topluluğunu bir arada tutabilecek özelliklere sahip değillerdi. Kardeşler arasında başlayan mücadele Hun devletinin parçalanma ve çökme sürecine girmesinin nedeni oldu. Hun devletinin içinde

---

[99] Thompson, s.169; Ahmeybeyoğlu, Avrupa Hunları, s.122.
[100] Thompson, s.170-74.
[101] Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, 134; Mitchell, s.165.
[102] Grousset, s.90.
[103]Thompson, s.184-85; Mitchell, s.165; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, 143.

bulunan topluluklar ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanarak ayaklandılar**.** Gepid kralı Ardaric (Ardarik) öncülüğünde başlayan mücadeleye Tisa Irmağı boylarında bulunan Rugiler, Tuna ile Tisa arasında bulunan Skirler, Garam- Vag Irmağı arasında bulunan Quadlar katıldılar. Ostrogotlar ise kendilerini özgür olarak gördüklerinden bu oluşumun içerisinde yer almadılar. Nedao ırmağı yakınlarında yapılan savaşta Hunlar ağır bir yenilgiye uğradılar. Ve böylece Hunlar önemli bir güç olmaktan çıktılar[104].

Harita 3. Hunların Dağılışı Sırasındaki Siyasi Durum

1.4. Kavimler Göçünün Sonuçları

Hunların barbar kavimlerini yerlerinden etmesiyle başlayan batı yönlü kavimlerin göçü gerek Avrupa gerekse dünya milletleri açısından önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Hunların itmesiyle milletlerin yer değişimi başta Avrupa olmak üzere oldukça geniş bir alanda demografik ve nüfus değişimlerine neden olmuştur. Kavimlerin Göçünü sonuçları itibariyle şu şekilde sıralamak mümkündür.

1- Hunların ilk kez 374 yılında Avrupa topraklarında görülmesiyle başlayan ve kavimlerin yer değiştirmesine neden olan kavimler göçü önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Hunların önünden kaçan Germen kavimleri yaşamlarının devamı için yeni yurt arayışı içerisine girmişlerdir. Roma İmparatorluğunun sınırlarını zorlayan kavimlerin oluşturduğu basınç ve oluşan siyasi istikrarsızlık doğu ve batı diye ayrılmış olan

[104] Ahmetbeyoğlu, s.144-147; Thompson, s. 191.

imparatorluğun batı bölümünün yıkılmasına neden olmuştur. Göçle birlikte Avrupa'da görülen Franklar, Vizigotlar, Burgundlar barbar krallıklarını kurdular. Franklar Galya'yı yurt tutarken Angıllar ve Saksonlar Britanya'da bugün ki İngiltere'nin temelini oluşturdular. Kavimler Göçü böylece Avrupa'nın etnik yapısının değişmesine yol açmıştır. Kavimlerin burada karışması yeni toplulukları oluşturmuştur. Bundan dolayı, bugünkü Avrupa'nın etnik temeli Kavimler Göçü sonunda atılmıştır denilebilir[105].

2- Kavimler Göçü, dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Roma İmparatorluğunu temelinden sarsmıştır. Bu hareket, önce Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasını (395), sonra bunlardan Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını hızlandıran başlıca olay olmuştur (476). Siyasi ve askeri olarak zayıflayan Batı Roma Germen lider Odoaker'e engel olamayarak yıkılmaktan kurtulamadı. Bazı tarihçiler Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasını, bazıları da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını Eski Çağ'ın sonu, Orta Çağın başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. Merkezi krallıklar güç kaybına uğrayarak derebeylik rejiminin doğmasına neden oldu. Göç ve istilaya uğrayan halkların kendilerine sığınacak yer arayışları feodalitenin oluşmasında etkili olmuştur.

3- Kavimler Göçü'nün en önemli sonuçlarından biri askeri alanda meydana gelmiştir. Bunlar göçebe hayatın gereği olarak savaşlarda atı kullanma becerileriyle Avrupa'nın sabit savunma askeri stratejilerini boşa çıkarmışlardır. Atı ve üzerinde rahat hareket etmeyi sağlayan askeri kıyafetler Avrupalı milletler tarafından ordularında kullanılmaya başlanmıştır. Bu göç sonucunda başta Bizans İmparatorluğu olmak üzere gerek Hun topluluklarının gerekse Germen topluluklarının saldırı ve savunma stratejileri değişikliğe uğramıştır.

[105] Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılma… s, 1004-1005.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORLUĞUNUN BATISINDAN GELEN İSTİLALAR VE İSKÂN POLİTİKASI

2.1. Germen İstilaları

III. yüzyıldan itibaren imparatorluğun bütün sınırlarından Germen kavimlerinin bazen küçük bazen büyük kitleler şeklinde geçişleri görülmektedir. İmparatorlukta taht kavgalarından kaynaklanan iç çekişmeler imparatorluğun geniş ancak zayıf sınırlarını daha da korumasız hale getirmişti Germen kavimleri bu zafiyetten yararlanarak imparatorluk topraklarına geçiyorlardı. Got adına tarihte ilk kez günümüz Polonya'sını işgal ettikleri M.S. I. yüzyıl' da rastlıyoruz[106].

Gotlar ile ilgili bilinen ilk eser olan Getica[107]'da şu ifadelere yer verilmiştir: " Gotların epeyce zaman önce başlarında Berig isminde bir kral ile arıların kovanlarından birden bire fırlaması gibi ya kavimlerin fabrikası ya da ülkelerin anası gibi olan Scandza adasından çıktıkları söylenir". Got adı verilen bu kuzeyli topluluklar Polonya'nın Kuzey'inden Atlantik kıyılarına, Ukrayna'dan İtalya'ya kadar oldukça geniş bir coğrafyada etkili oldukları görülmektedir[108]. Got toplulukları Don nehri ile Aşağı Tuna bölgesini yerleşim yeri olarak belirlemişlerdir. Dinyester nehri Gotları doğu (Ostrogotlar) ve Batı (Vizigotlar) Gotlar olmak üzere ikiye ayırmıştı[109].

Bosporus Krallığı ve ona bağlı olan Kırım ile kurulan irtibatlar sonucunda barbar olan bu topluluklar geçmişi milattan öncesine dayanan Yunan kolonileri sayesinde ekonomik ve kültürel yönden oldukça zengin mirasın içinde kendilerini buldular. Gotların gelişim ve yayılım stratejilerini iki ana unsur üzerine bina ettikleri görülmektedir. Bir yandan sahil şehirleri yağmalanırken diğer yandan Tuna nehri sınırlarına dayanarak Roma İmparatorluğu ile temaslar sağlanmıştı. Bu irtibatlar neticesinde Boğaziçi'ni kullanarak Marmara'ya oradan Ege sahillerini takip ettiler. Bu akınlar sırasında güzergahları üzerinde bulunan Byzantion, Chrysopolis (Üsküdar) Cyzicus

---

[106] *Peter Heather*, Empires and Barbarians: Migration Development and the Birth of Europe, *Pan Books, 2009. s 25.*

[107] M. S. 550'de Constantinopolis'te Latince olarak yayınlanmıştır. Ancak Yazarın kendisi Got kökenlidir. Yazarın kitabını yazarken kullandığı ana kaynak 520'lerde Ostrogot İtalya'sında Büyük Theodorik'in sarayında Cassidorus tarafından kaleme alınan ama artık kayıp olan Got Tarihi Kitabıdır.

[108] Herwig Wolfram, *History of the Goths*, University of California Press; First Edition edition, 1990.

[109] Vasiliev, s.105; Colın Mcevedy, *Ortaçağ Tarih Atlası*, çev. Ayşen Anadol, Sabancı Ünv. Yay.2004-İstanbul, s.16.

(Aydıncık),oradan Yunanistan içlerine yönelerek Agros, Korint, Atina gibi şehirlerde bu yağma saldırılarından nasibini almış oldular[110].

Got Halkı Ukrayna'ya geldiklerinde ata binmeyi ve attan savaş aracı olarak yararlanmayı sağlayacak bilgi ve beceriden yoksunlardı. Ata hükmetmeyi öğrenen ve savaşlarda ondan etkin şekilde faydalanmaya başlayan Gotlar böylece denizden ve karadan etkin olarak saldırı imkânına kavuşmuştu. Bu edindiği yeni askeri bilgi ve becerileri sahip olduğu denizcilik tecrübesiyle birleştiren Gotlar için artık Kırım'dan Kıbrıs'a kadar geniş araziler yağma ve akınlar düzenleyecekleri alanlar haline geldi[111]. Bir başka ifadeyle Kırımdan Kıbrıs'a kadar deniz ve kara toplulukları artık Gotların yağma ve talanlarının etkisi altındaydı. İmparatorluk topraklarına tacizlerini devam ettiren Gotlara karşı ne İmparator Gordian'ın vermek zorunda kaldığı yıllık vergi ne de İmparator Decius'un hayatına mal olacak mücadelesi etkili olmuştur. Decius imparatorluk hakkını korumak ve ona sahip olmak için Datça'dan çekilme kararı almıştır. Bu karar sonucunda sınırların korumasız kalması ile Alanlar tarafından baskı altına alınan Gotların Trakya'yı yağmalamasının da nedeni olmuştur.

Decius'un ölümüyle birlikte tekrar başlayan kargaşa dönemi Valerianus'un hâkimiyeti ele alacağı 253 yılına kadar sürdü. İktidara gelen Valerianus, hâkimiyetini sağladıktan sonra imparatorluğu doğudan ve kuzeyden yönelen tehditleri ortadan kaldırmak için harekete geçti. Doğuda oluşan Sasani tehdidiyle kendisi ilgilenirken, oğlu Gallienus 'u ise Trakya'yı aşan Got'lar ve Alamanların oluşturduğu tehdidi önlemek için gönderdi. Gallienus'un bu sırada Ren'e kadar ulaşmış Frank ve Sakson güçleriyle de mücadele etmesi gerekiyordu. İmparatorluğun iç çekişmeler kargaşa ve isyanlarla boğuşmasını fırsat bilen Gotlar, Tuna'dan saldırıya geçerken doğu sınırında ise Pers Kralı Sapur kuzeye doğru harekete geçmiştir. Sapurun imparatorluk topraklarına doğru harekete geçtiği haberinin alınmasını üzerine Valerianus ordusuyla doğuya yöneldi ve buradaki duruma hâkim olmayı başardı.

Persler ile anlaşmaya varmak üzere iken tedbirsizliğinin kurbanı olarak bir hile sonucunda esir alındı[112]. İmparator Valerianus 'un esareti sırasında yaşadıkları Roma tarihinde bir utanç ve leke olarak adlandırılmış. Zosimus imparatorun yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

---

[110] Vasiliev, s, 106.
[111] Mert Kozan, "*Ostrogotlar ve Büyük Theodericus Dönemi*", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Ankara-2014, s.83.
[112] Gregory, s.43; Vasiliev, s.105.

"Valerianus, Bithynia'daki kargaşayı şimdiye kadar duymuştu, fakat güvensizlik yüzünden komutanlarından birine buranın savunmasını emanet etmeye cesaret etmedi. Bundan dolayı Byzantium'a Felix'i gönderdi ve Antiokheia'dan Kappadokia içine bizzat kendisi gitti ve içinden geçtiği her kente biraz zarar verdikten sonra geri döndü. Ancak daha sonra birlikleri vebaya yakalandı ve onların birçoğu öldü. Bu sırada Shapur doğu üzerine bir saldırı yaptı ve boyunduruk altında bulunanların çoğunu zayıflattı/düşürdü. Bununla birlikte Valerianus o kadar zayıftı ki devlet işlerinin kötü durumundan hiç kurtulamayacağı umutsuzluğuna düştü ve para armağanıyla savaşı sona erdirmeye çalıştı. Bununla beraber Shapur, (para) teklifiyle ona gönderilen elçileri elleri boş geri gönderdi, fakat imparatora görüşmek istediği işlerle ilgili olarak bizzat kendisinin onunla konuşmasını ve gelmesini istedi. Valerianus düşüncesiz bir şekilde kabul etti ve barış şartlarını görüşmek üzere beraberinde küçük bir heyetle birlikte Shapur'a tedbirsizce gidince düşman tarafından hemen ele geçirildi ve böylece günleri Persler arasında bir kölenin durumu içinde her zaman Roma adının yüz karasıyla bitti" [113]. Gotları yenilgiye uğratacak olan ise İmparator Claddius olacaktır. İmparator Claddius bu şanlı zaferi sonucunda hem geçmişin intikamını aldı hem de çok sayıda asker, esir olarak ele geçirdi. Esirler arasında asker olarak faydalanılacak durumda olanlar orduya alınırken geriye kalan esirler ise imparatorluk topraklarında nüfuz bakımından az olan eyaletlere yerleştirildi[114]. Claddius tarafından uygulanan iskân siyaseti bundan sonraki imparatorlar tarafından da kullanılmaya devam edilecektir. Yağmacı Got topluluğu Karadeniz'den ülkesine dönerken geçtikleri yerlerde uğradıkları saldırılar sonucunda ölülerini zarar ve yağmaya uğrayan toplulukların sularına ve topraklarına bırakmak zorunda kaldı. Got baskısı Batı Roma'da da kendini farklı şekilde hissettirmiştir.

III. yüzyıldan itibaren Tuna üzerinden Doğu Roma sınırlarını aşmaya başlayan küçük veya büyük Germen kitleleri, imparatorluğun güven ve müreffeh toplum yapısından etkilenerek asker, çiftçi olarak kabulleri yönünde girişimlerde bulunuyorlardı. Germen kitlelerinin bu talepleri imparatorluğun askeri ve tarımsal istihdam ihtiyaçlarıyla örtüştüğünden imparator ve yöneticiler tarafından memnuniyetle karşılık görerek iskânlarına izin veriliyordu[115].

[113]Zosimus I. 30. 1; I. 36. 1-2 ve III. 32. 5.
[114]Vasiliev; s, 106.
[115] Diehl, s.22.

İmparatorluğun gerek doğu gerekse de batı bölümüne insani ihtiyaçlarla başlayan huzurlu güvenli ve ekonomik refahın olduğu topraklara yerleşmek ve çalışmak talebiyle Germen kitleleri geliyorlardı. İmparatorluğun gücünden ve imkânlarından etkilenip kabileler halinde kabul için gelenler bile mevcuttu. İmparatorluk ordunun asker, tarımsal faaliyetlerde bulunacak çiftçi ihtiyacını kendi toplumundan karşılayamadığından dışarıdan gelen taleplere mecburiyetinden dolayı müspet yaklaşmıştır[116].

Gotlar Hıristiyanlığın Aryan anlayışını benimsemişlerdi. Bu anlayış yerel halkların dinsel anlayışından farklı olması nedeniyle benliklerini korumalarını sağlamıştır. Roma ordusunda IV. Yüzyıldan itibaren Gotlardan oluşan askerlerinin sayısının arttığı görülmektedir. Constantin ile Licinius arasında meydana gelen savaşta Got askerleri Constantin'in yanında yer alarak savaşmışlardır. Vizigotlar, Constantin'le varılan anlaşma sonucunda, yaptığı seferlerde 40.000 asker vermeyi taahhüt ettiler[117].

Büyük Constantin kendinden sonra kimin tahta geçeceği hususunda tam olarak belirleyici bir düzenleme yapmamıştı. Bu durum oğulları II.Constantinus, Constans II.Constantius, arasında iktidar mücadelesinin yaşanmasına neden oldu. Mücadele sürecinde iki kardeşin hayatlarını kaybetmesi Constantius'u tahtın tek hâkimi konumuna getirdi. İç çekişmelere neden olan taht mücadelesi süreci Germen ve Pers tehdidinin daha sıkıntılı bir hal almasına neden oldu. Constantius Sasani tehdidine karşılık zorlu bir mücadele sürecine girdi. Bu mücadele 350 yılında Sasani Kralı II.Shapur ile varılan anlaşmayla sonuçlandı. Constantius iktidarı süresince tahta varis olabilecek herkesi tehdit olarak görmüş, engellemek için her türlü tedbire başvurmuştur. Iulianus (361-363) (Apostata) II.Constantius'a karşı mücadeleye girişerek tahtın hakimi olmayı başardı. Iulianus her ne kadar Pagan inanışını tekrardan ihya etmekle anılsa da imparatorluğu eski günlerine kavuşturmanın çabası içindeydi. Bu amaçları doğrultusunda 363 yılında Sasaniler üzerine sefere çıktı. Verdiği başarılı mücadele neticesinde Sasani başkenti Ktesihon'a ulaştı. Ancak İmparator Iulianus kuşatma esnasında uğradığı saldırı sonucunda yaşamını yitirdi. Iulianus'un ölümü ile birlikte Constantinus un soyu sona ermiş oldu[118]. İmparatorun yerine geçecek caesar yoktu. Yaşanan kargaşa süreci saray muhafızı olan Iovianos'un geçmesiyle sona erdi. Böylece Iulianus'un öldürülmesiyle imparatorluk ordusunun yaşadığı kaos ortamından kurtardı. Yukarı Mezopotamya'dan

[116] Auguste Baılly, *Bizans Tarihi*, çev. Haluk Şaman, C.I. Tercüman 1001 Temel Eser Kervan Kitapçılık, s. 36-37; Lemerle, *s.* 49
[117] Vasiliev, s.106-07.
[118] Vasiliev, s.85; Gregory, s.87-91.

orduyu Nusaybin'e doğru çekerken ordu açlıktan ölecek duruma gelmişti. Bu durumda kurtuluşu sağlamak ve başkente dönmek için Sasanilerle anlaşma yapmak zorunda kaldı. Yapılan anlaşma sonucunda Nusaybin ve Dicle'nin ötesinde kalan topraklar Sasanilere verildi. Ayrıca Armenia'daki himayesinden vazgeçti. 8 ay süren imparatorluğu 364 yılında son buldu. Iovianos'un ölümünden sonra imparatorluk etkisinin nerede sona ereceği bilinmeyen kavimlerin göç istilasıyla karşı karşıya kaldı. İmparatorluğun artık baş etmesi gereken doğrudan varlığına yönelik olan bir tarafta kuzeyde ve batıda beliren saldırgan milletler, diğer tarafta ise doğu sınırında ortaya çıkan güçlü devletler ile mücadele edeceği bir sürece girmiş oluyordu[119]. Iovianos öldükten sonra tahta Valentınıanus geçti. Valentınıanus kardeşi Valens'i kendisine yardımcı olarak atadı. İmparatorluğun içinde baş gösteren dini mücadeleler ve buna eklenen isyanlar imparatorluğu içten içe zayıflatırken, sınırların doğusunda ise Constantios döneminden itibaren güçlenen bir Sasani varlığı kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Doğu Romanın yönetiminden artık Valens sorumluydu. Gotlar iki kardeşinde en önemli tehdit unsuru olarak dış politikanın ağırlık merkezini oluşturuyordu. Hunların tehdidinden kaçan kalabalık Vizigot grupları, imparatorluktan sığınmak için toprak talep etmişlerdi. 200 bin kişilik kalabalık bir grup, kuzey Bulgaristan bölgesinde yer alan Mezi'de yerleştirildiler. İmparator Valens ordunun ihtiyacı olan asker açığını düşünerek bunun imparatorluk ordusuna büyük bir katkı sağlayacağı düşüncesindeydi. İmparator Valens'in sığınmacılarla ilgili emirleri yerine getirilmedi. Kont Lipicinus sorumluluğunda olan Trakya'da bulunan Gotlara vaat edilen yerleşmeleri karşılığında verilmesi gereken yiyecekleri verilmedi. Bazı devlet görevlileri ise bu durumu fırsata dönüştürerek yiyecekleri yüksek fiyattan satmaya çalıştılar. Tüm bu olumsuzluklara Gotların köle olarak satılması da eklenince Gotlar isyan ettiler. Trakya'ya gelen İmparator Valens, karşısındaki gücün 10 bin kişiden oluştuğuna dair yanıltıcı bilgi almıştı. Edirne'ye varan askerleri oldukça yorgun durumdaydı. Burada yapılan savaşta Doğu Roma İmparatorluğu çok ağır bir yenilgi aldı. Bu yenilgi eski Roma İmparatorluğu ordusunun sonu olmuştur. Hadrianopolis savaşı sonucu itibarıyla Romalıların cesaretlerinin kırılmasına neden olurken savaşın galibi Barbarlara büyük bir güven duygusu kazandırmıştır.[120]

[119] Ostrogorsky, s.47.
[120] Gregory, s.102; Mcevedy, s.10; Gibbon, s.439.

İmparator tarafından bizzat ordunun ihtiyaçları düşünülerek iskân hakkı verilen topluluğun isyanı Valens'in öldürülmesiyle sonuçlandı. Hadrianopolis (Edirne) savaşı sonucunda Persler doğuda rahat hareket etme imkânına kavuştu[121].

Yaşanan bu büyük felaket ortaya çıkan tehdidin savaş yöntemleriyle askeri güç kullanarak çözülemeyeceğinin göstergesiydi. İmparatorluğun doğusunda "Büyük" unvanına sahip, babasının adını aldığı gibi onun askeri yeteneklerine de sahip olan oğlu Teodosios, 379'da imparator oldu. Tahta geçtiği dönemde Hadrianopolis savaşında ordunun uğradığı kayıplar nedeniyle büyük bir askeri açık meydana gelmişti. Asker açığını gidermek için gazilerin oğullarına hatta askere alınmamak için sakatlanmış olanlardan bile yararlanma planları yapılması imparatorluk ordusunun içinde bulunduğu zor durumunu göstermektedir. Teodosios, öncelikle Edirne savaşında ordunun uğradığı zayiatlar neticesinde lojistik ve asker kayıplarının psikolojik çöküntüsünü atlatamamış, ordusunun karargâhını Selanik'e kurdu. Böylece başkent surlarından Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan alanda hareket planını uygulayabilecek coğrafi hâkimiyet sağlamış oluyordu. Bölgede talan girişiminde bulunan Got saldırılarına karşı başarılı müdahaleler, askerlerinin güvenlerini artırıyordu. Barbarlar, liderleri Fritigern'in ölümüyle birlikte kitleleri bir arada tutan gücü kaybettiklerinden dağınık, disiplinsiz ve karşılarına çıkan her şeye zarar veren kontrolsüz bir yapıya dönüştüler. Ostrogotlar ile Vizigotlar arasında eski dönemlere dayanan kıskançlıklar tekrardan ortaya çıktı. Birbirlerine karşı olan hınç ve çekişmeler imparatorluğun işine geliyordu. Teodosios, Germenler arasındaki mücadele ve rekabetten çeşitli hediyeler ve vaatlerle kendi lehine yararlanma imkânı buldu. Modar, adlı Amal soylusunun imparatorluk tarafından kazanılmasıyla önemli bir gücün desteği sağlanmış oldu. General konumuna getirilen Modar kendi soydaşları üzerine yaptığı baskınlarla birçoğunu kılıçtan geçirirken getirdiği ganimetlerle imparatora olan bağlılığını göstermişti. Got lideri Athanarik'in müttefikliğinin imparatorluğa büyük katkılar sağlayacağı düşüncesiyle başkente davet etti. İmparatorun gerek yaşlı Athanarik'e karşı uyguladığı onurlu karşılama töreni gerekse kısa süre sonra ölümü nedeniyle yapılan yas töreni Athanarik taraftarları üzerinde oldukça olumlu bir etki bıraktı. İmparatorun tutumu ve izlediği bu siyaset sayesinde Got ordusu artık imparatorluğun emri altındaydı. Gotların güvenini kazanmak için tam özerklik tanınırken vergide muafiyet getirildi. İmparator Got tehdidine karşı önceki imparatorlardan farklı bir

[121] Diehl, s, 22; Ostrogorsky, s.47.

politika yürütüyordu. Yaşanan gelişmeler Gotlarla barış yapma yönünde gelişti. 3 Ekim 382 yılında varılan bu anlaşma sonucunda topraklara yerleşme hakkı verilen Gotlar, bunun karşılığında imparatorluğa karşı foedareti olarak imparatorluk ordusuna girmiş oluyorlardı. Gotlar imparatorluğa kendi kabile özelliğini ve kendi askeri yapılanmasını kabul ettirerek yerleşme hakkına sahip oldular[122]. İmparatoru yaşadığı konjonktür bu anlaşmayı yapmaya sevk etmişti. Doğu Roma İmparatorluğu bu dönemde insan gücü açığını gidermede büyük sıkıntılar yaşamaktaydı. İmparatorluğun Asker ihtiyacı için ordu saflarına aldığı her asker vergi gelirinde bir azalmaya neden olurken toprağı işleyen colonus'tan da mahrum kalmak anlamına geliyordu. Edirne yenilgisinin acı sonuçları oldukça yeniydi. Ve Gotlar üzerinde henüz üstünlük sağlanamamıştı. İmparatorluk savunması Balkanlar bölgesinde özellikle Tuna da Hun, orta kesimde Sarmat ve Lantinensesler, Tuna'nın aşağı bölümlerinde ise Alanlara karşı imparatorluk savunması oldukça ince bir yapıdaydı. Ancak müttefik (foederati) veya imparatora bağlı asker sıfatıyla yüksek ücretler ödenen Germenler, yüksek meblağlı giderlere neden olduğundan İmparatorluk vatandaşları üzerinde vergilerin artmasına ve Germenlere karşı husumet duygularının büyümesine neden oldu. Bu anlaşma sonucunda kesin olmamakla birlikte 100 bin kişiden oluşan Got nüfusu imparatorluk topraklarında iskân edildi[123].

Theodosius 'un ordunun yeniden yapılandırması için izlediği politika sonucunda ordu içinde Gotların ağırlığının artmasına neden olurken bu durum toplumun ileri gelenlerinde büyük bir tepkiye yol açtı. Huzursuzluğu azaltmak için Germen gruplardan Vizigotların Pannonia'yada iskânları sağlanırken Ostrogotlar ise Trakya ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde iskân edildiler. Germenlerin iskânının gerçekleştirildiği savaşlar ve saldırılar sonucunda boş durumda olan topraklarda, yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ücretsiz tohum ve hayvanlar dağıtıldı[124]. Zamanla imparatorluğu korumak amacıyla topraklarına yerleşmesine izin verilen Germen güçleri ırkdaşları karşısında en önemli askeri güç haline geldi[125]. Bu sorunların en başında şüphesiz imparatorluğun varlığını tehdit eden Germen kavimlerinin saldırılarıydı. Bir taraftan da Germen asker ve komutanlar imparator nezdinde büyük bir itibar görmekteydiler. Selanik'te konuşlandırılmış Germen askerlerinin sebep olduğu kargaşa ve şiddet olayları halka karşı tecavüzlere dönüşmesi sonucunda halk askerlere karşı harekete geçti. Olayların

[122]Vasiliev; s.109; Gibbon, C.2, s.440-42; Mitchell, s, 128.
[123] Mitchell, s, 129; Morrisson, s. 33; Norwıch, s.92.
[124] Dikici, s. 80; Gibbon, C, 2, s.445.
[125] Vasiliev, s.109.

sorumlusu olarak görülen komutan, Butheric Selanik halkı tarafından öldürüldü. Bu duruma oldukça öfkelenen İmparator Germen komutanın öldürülmesinden Selanik halkını sorumlu tutarak ayırt etmeksizin halkın kılıçtan geçirilmesine neden olacak emrini verdi[126].

Doğuda Sasaniler ile imparatorluk arasında Armani'a üzerindeki kontrolün sağlanması konusu büyük bir soruna dönüşmüştü. İmparatorluğun Got tehdidi altında bulunması, Sasanilerin iç çekişmelerine neden olan taht kavgaları tarafları soruna barış yoluyla çözüme götürecek anlaşmanın yapılmasını sağladı. Armani'a topraklarının paylaşılmasında beşte birlik bölüm imparatorluğa bırakılırken geriye kalan topraklar Sasanilerin hâkimiyetine geçmiş oldu. İki imparatorluk arasında yeni sınırı Erzurum ve Silva'nın şehirleri oluşturdu. Anlaşmaya göre Roma İmparatorluğunun aldığı toprak beşte bir oranında olmasına rağmen kontrolüne geçen Fırat ve Dicle arasında önemli konuma sahip yerler nedeniyle oluşacak herhangi bir olumsuz durumda stratejik üstünlük sağlayacak konumda olacaktı[127].

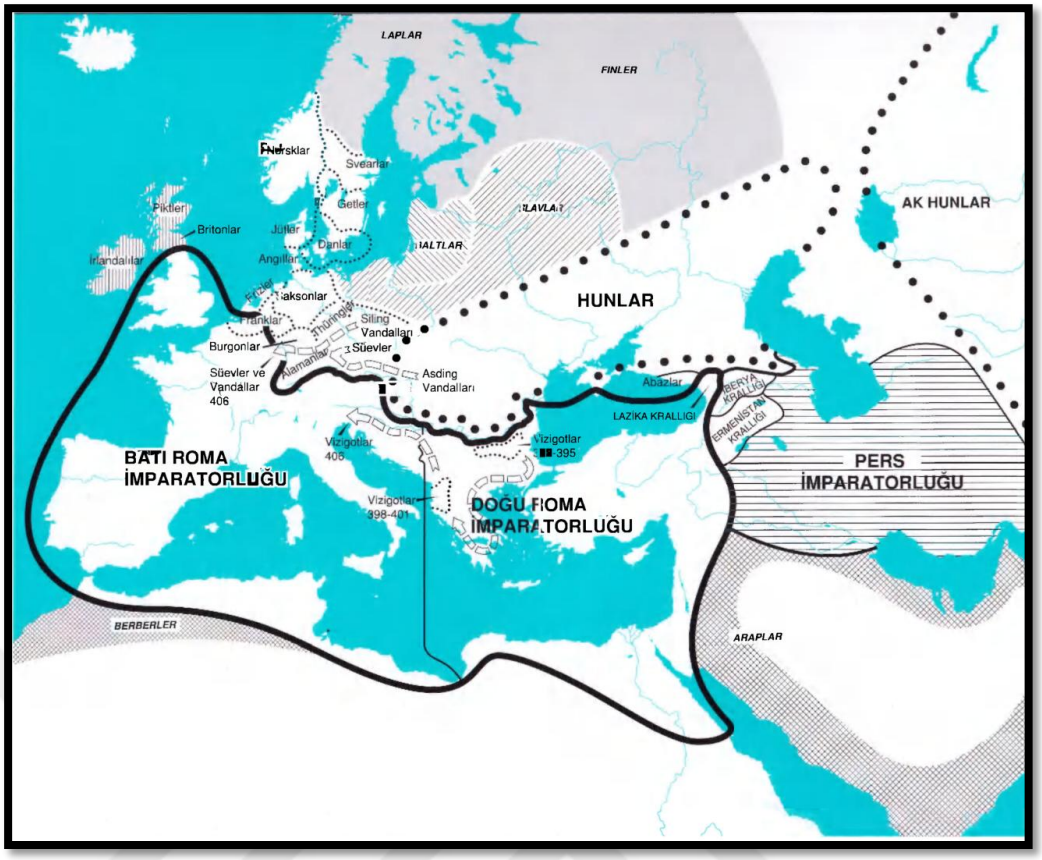
İmparatorluğun doğusunda bunlar yaşanırken batı bölümünde ise iç çekişmeler ve Milano Piskoposu Ambrosius gibi bazı piskoposların etkili olduğu dinsel tartışmaların neden olduğu bir süreç yaşanmaktaydı. Gratianus'un barbar askerlere olan yakınlığı Roma asıllı askerlerde büyük bir rahatsızlığa neden oluyordu. Romalı askerler Magnus Maximus liderliğinde ayaklanma başlattılar. Gratianus ayaklanmayı bastırmadaki başarısızlığı hayatına mal oldu. İtalya gaspçı Maximus tarafından işgal edildi. Theodosius haberi alır almaz batıya doğru harekete geçti. Maximus güçleri Theodosius'un ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Yakalanan Maximus, idam edildi. II.Valentinianus'u koruması altına alan Theodosius Roma İmparatorluğunda yeniden tek bir imparatorun yönetimini hakim kıldı. Ancak İmparatorluğun tek bir yönetim altında birleşmesi için büyük çabalar gösteren İmparator Theodosius, ölümünden önce kendisi İmparatorluğu oğulları Arcadius'u Doğuda, Honorius'u ise batıda imparator ilan ederek bölmüş oldu[128].

---

[126] Vasiliev; s.100-03; Timothy, s.108.

[127] Gregory, s.103; Mitchell, s.124; Norwich, s.94.

[128] Vasiliev, s.112, Mitchell, s.130; Dikici, s.91; Ostrogorsky, s.49. Bu bölünme İmparatorluk topraklarında idari yönden önceki dönmelerde de bölünmeler olmuştu. Ancak bu dönemi diğerlerinden ayıran Romanın tamamına hâkim son imparator Theodosius olması nedeniyle imparatorluğun sonunun başlangıç tarihi olarak da değerlendirilmiştir. Ostrogorsky s.50.

Harita 4. Romanın Batı ve Doğu Diye İkiye Ayrılması

İmparatorluğun bölünmesiyle ilgili verilmiş olan imparator iradesi küçük kardeş olan Arkadios'a Doğu yarısının bırakılması Konstantinos'un idari taksimatından bu yönüyle farklılık göstermektedir[129]. Büyük imparatorun tecrübesiz ve deneyimsiz çocuklarından Honorius İtalya'dan Afrika'ya Galya'dan İspanya'ya ve Britanya'yı uzanan bölgenin imparatoru olurken kardeşi Arcadius, Trakya'dan Mısır'a Küçük Asya'dan Etyopya'ya Aşağı Tuna Bölgesi'nden Pers diyarına uzanan toprakların hâkimi olmuştur[130]. Küçük yaştaki imparatorlara batıda Stilicho doğuda ise Rufinus naib olarak seçilmişti. Stilicho katıldığı savaşlardaki başarısı ve sadakatiyle ön plana çıkmıştı. Rufinus ise fırsatları kendi lehine çevirmedeki ustalığı ile bu makamlara ulaşmıştı[131].

Kendi komutanlarının idaresi altında yaşayan Vizigotlar, bu dönemde komutan olan Alaric'in liderliği etrafında birleşmişlerdi. Alaric hakkı olarak gördüğü ancak

[129] Ostrogorsky, s.49.
[130] Gibbon, C.3, s.28-29.
[131] Norwich. s.102, Dikici. s.92.

imparator Theodosius'un tarafından verilmeyen magister militium[132] unvanının kinini tutmaktaydı. İmparator Theodosius ölümü sonucu başa geçen küçük yaştaki Arcadius yönetiminde oluşan boşluk kendisine bu fırsatı sağlamış oldu. Askerleriyle birlikte Moesia, Trakya, Makedonya'ya doğru büyük bir yıkıma ve talana giriştiler[133]. Constantinopolis'i bile tehdit edecek duruma gelmişti. Refinus'un girişimleri sonucunda yüklü miktarda rüşvet vermekte dâhil olmak üzere Doğu Roma diplomasinin bütün incelikleri kullanıldı. Bunun sonucunda Alaric askerlerinin yönünü Yunanistan'a çevirdi. Bu işgal ve yağma girişiminden Atina şans eseri kurtuldu[134]. Yardıma gelen Stilicho, Aleric kuvvetlerini kuşatmayı başarmış olsa da bu kuşatmadan da kurtulan Alaric Epirus dağlarına çekildi. Bir yıl sonra varılan anlaşma neticesinde Tuna, İstanbul ve Yunanistan'ın en ücra yerlerine kadar, Balkanları yağmalayan, yakan, yıkan bu asi Vizigot liderine magister militium per İllyricum unvanı verilerek taltif edildi. Aleric liderliğindeki Gotların, (395-410) tarihleri arasında sahip oldukları güç, doğu ve batı imparatorluğunu ayıran bir iç sınırın çökmesine neden oldu. Gotlar Trakya'dan Aquileia ve julian Alpleri'ne uzanan geniş alanda oldukça etkiliydi. Aleric Doğu ve Batı Roma yönetiminden sonra bölgede en önemli güç haline gelmişti. Aleric Got destekçisi hadım Eutropius'un, 399 yılında çıkan isyan sonucunda isyancıların isteği üzerine görevinden alınmasına tanık olmuştu. Halkın duyduğu öfke sonucunda Gaines'in Constantinopolis'in dışında olması fırsatından yararlanarak ellerindeki mevcut imkânlarla barbarlara karşı harekete geçmeleri sonucunda 7 bin Got hayatından olmuştu. Got asıllı komutan Gaines ve askerlerinin başına gelenler imparatorluğun doğusunda artık geleceğin olamadığını anlaması için yeterli gelmişti[135].

Got karşıtlığının halk nezdinde imparatorluğun batı bölümümde de görmekteyiz. Stilicho'nun cezalandırılıp öldürülmesi sonucunda halkın Got, Hun, Vandal güçlerine saldırmaları ve asker ve ailelerinin acımasızca katledilmeleri halkın biriken tepkisinin yansımasıydı[136].

Toplumun Germenlere bakışını en iyi ifade eden dönemin önemli bir söz ustası ve din adamı olan Synesius'un İmparator Arcadius'a görüşlerini ifade ettiği sözlerinde açıkça görülmektedir."Synesius imparatoru şöyle uyardı:

---

[132] Magister militium: Süvari ve piyade birliklerini komuta eden saha kumandanı. Hâkimiyet alanına göre sayıları çoğunlukla birkaç kişiden oluşmaktadır.
[133] Gregory, s.117; Vasiliev, s.112; Norwich, s.103.
[134] Vasiliev, s.113.
[135] Mitchell, s.138; Morrisson, s.36; Levtchenko, s.37.
[136] Norwich. s.112.

"Eli silahlılar (barbarlar) gücü ellerine almak ve vatandaşların yöneticisi olmak için en küçük bahaneyi kullanacaklar. Sonrasında silahsız halk, askeri mücadelelerde pişmiş adamlarla savaşmak zorunda kalacaklar. Öncelikle onlar (yabancılar)yönetim kademelerinden uzaklaştırılmalı ve senatörlük rütbeleri ellerinden alınmalıdır. Çünkü antik dönemlerde büyük bir hürmet gören bu makam yabancıların etkisi nedeniyle itibarsızlaşmıştır. Diğer meselelerde olduğu gibi bu meselede de ahmaklığımız karşısında şaşırıp kalmaktayım. Şöyle ya da böyle orta halli her evde bir İskit (Got) köle ile karşılaşırız. Aşçımız ve sakimiz olarak bize hizmet ederler. Ayrıca sokaklarda da sırtlarında küçük oturaklar taşıyan açık havada dinlenmek isteyenlere hizmet vermeyi teklif edenler de İskitlerdir. Fakat şurası var ki, günlük hayat içerisinde bize hizmetçilik yapan bu açık beyaz tenli ve saçları Euboic tarzda kesilmiş bu aynı adamların siyasi hayat içerisinde bizim yöneticilerimiz olmaları şaşırtıcı değil midir? Nasıl ki biz buğdayı çimlendiği takdir de iyi cins tohuma zarar verecek bütün saman ve çöpten ayırmak suretiyle onu temizliyorsak imparatorda birliklerini temizlemelidir. Sizin babanız aşırı merhametinden dolayı onlara (barbarlara) hoş bir şekilde davranıp lütufta bulunarak müttefikler arasında onlara makamlar, siyasi haklar verdi ve onları şereflendirdi, kadirşinaslık göstergesi olan bu büyük lütufları anlamadılar. Barbarlar bu lütufları zayıflık göstergesi olarak anladılar ve bu tavırları onların mağrur ve kibirli hareket etmelerine sebep oldu. Yerel halktan askere daha fazla insan alarak ve böylece ordumuzun kendi gücünü ve cesaretini arttırmak suretiyle hâlihazırda tamamlanması gereken işleri tekmil yapmalısınız. Bu adamlarla mücadeleye inatla devam edilmelidir. Ya bu barbarların topraklarımız işgal etmelerine müsaade etmek suretiyle, silahlarını bırakıp Lacedaemonianlara köle olan Messianların örneğini takip edeceğiz ya da Tuna nehrini öbür tarafınsa yaşayanlara Romalıların artık onlara nazik davranmayacaklarını, çünkü artık asil bir genç tarafından yönetildiklerini ilan edip, onların geldikleri yoldan gerisin geri gitmelerini sağlayacağız."[137]

İmparatorluğun genişleyen sınırlarını korumasında ordu hizmetinde bulunmak, boş arazilerin işletilmesini sağlayarak tarımsal faaliyetlerin yürütülmesini ve yeniden ekonomiye kazandırılması düşüncesiyle girişlerine müsaade edilerek iskânları sağlanan bu halk, 25 yıl içerisinde devletin idari, askeri ve bürokrasisine hâkim olurken yaptıkları uygulamalarla halkın kin ve nefretinin odağı konumuna gelmişlerdi. Ordunun en etkili ve

[137] Vasiliev, s.115.

Germen kökenli generali olan Gaines, imparatorluk sarayının en önemli gücü olan hadım Eutropiu'un imparator ve saray üzerindeki etkisini ve gücünü ortadan kaldırmanın planlarını uygulamak için fırsat beklemekteydi. Anadolu'da çıkan Got isyanı harekete geçmesine imkân sağladı. Eutropiu uzaklaştırmayı başaran Gaines isteklerini arttırdı. Bu gelişmeler halkın Gotlara karşı olan tepkisinin ve öfkesinin artmasına neden oluyordu. Gaines'in başkent dışında olduğu dönemde hareketlenen öfkeli halk, Germen askerlerini acımasızca öldürdüler. Halkın öfkesi sadece askerler ile sınırlı kalmadı Germen aileleri de biriken öfkenin gazabından kendini kurtaramayarak yaşamlarını yitirdiler. Gaines Hunlara sığınarak hayatını kurtarmaya çalıştıysa da kellesinin imparatora Hun dostluğunun ifadesi olarak armağan edilmesinden kurtulamadı. Gaines'in imparatorluğu ele geçirmek için yaptığı bu darbe girişimi oldukça acı bir şekilde sonuçlandı. Başarışız girişim, askeri güce sahip Germen komutanlarının imparatorluğun doğu yönetimini tamamen etkisi altına alabilecek güce ulaşamadıklarını göstermektedir. Theodosius'un Got siyaseti çok ağır bir bunalıma sebep oldu[138]. Bütün bu yaşananlar neticesinde Alaric halkıyla birlikte çeyrek asırdır yaşadıkları Makedonya'yı, Dacia'ı terk etmek durumunda kalacaktır. Güzergâhları artık batıya doğru olan Alaric liderliğindeki Gotlar, Doğu imparatorluğu için tehdit olmaktan çıktılar. Aleric'in halkıyla birlikte 409 yılında Balkanlardan tamamen çekilerek İtalya'ya yönelmeleri imparatorluğa ve imparatora Balkanlarda daha sakin bir dönemin yaşanmasını sağlamıştır[139].

Arcadius'un ölümü üzerine henüz yedi yaşında olan oğlu II.Theodosius tahtın varisi olarak imparatorluk tahtına geçti. II.Theodosius yönettiği imparatorluk, yaşının küçük olması ve karakter yapısı nedenleriyle imparatorluk kadınlarının ve bürokrasisinin nüfuslu güçlerinin etkin olduğu bir dönem oldu. Panion'lu Priscus II.Theodosius, özelliği olarak " savaş taraftarı olmayan korkak bir hayat süren, barışı silahlarla değil nakit ödemeyle satın alan ve icraatlarını hadımların etkisinde gerçekleştiren" bir kişilik olarak belirtmektedir. II.Theodosius etrafında bulunan ablası Pulchria, eşi Eudoxia ve Anthemius gibi yetenekli ve güçlü kişilerin sayesinde imparatorluğun yönetimini sürdürdü. Bu dönemde sınırların güvenliğinde tehdit oluşturacak biçimde önemli saldırıların meydana gelmediği sakin bir dönem yaşandı. Gotların boşalttığı Balkanlar'ın kuzeybatısında bulunan yerleşim yerlerine verdikleri hasarlar giderilmeye çalışıldı. Balkanlar'da görülmeye ve etkili olmaya başlayan Attila liderliğindeki Hunlar, değerli

[138]Ostrogorsky, s.50; Vasiliev, s.116; Bailly, s.26; Gregory, s.117.
[139] Vasiliev, s.113; Levtchenko, s.38.

hediyelerle kontrol altında tutulmaya çalışıldı. Doğu sınırında Sasaniler ile ilişkilerde önemli bir sorun yaşanmadı. Doğuda yaşanan sükûnet döneminin Arcadius ölmeden önce oğlu Theodosius'a Sasani imparatoru olan I.Yezdegerd'i vasi olarak bırakmasından kaynaklandığını ileri süren görüşlerde[140] mevcuttur. Şehirlerin korunması amacıyla surlar inşa edildi[141]. Ancak Batı Roma Germen saldırıları karşısında aciz durumdaydı. Roma işgal edilip Alaric'in gazabına uğrarken bunu Kuzey Afrika, Batı Avrupa takip etmiştir[142].

Constantinopolis'in artan nüfusunu mevcut alanın içine yerleşmesi mümkün olmadığından halk, surların dışında iskân edilmeye başlanmıştı. Bu da şehir halkının güvenliğinde dış saldırılara karşı savunmasız bir durum meydana getirdiği için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. II.Theodosius surları bir taraftan 408 yılının depreminin oluşturduğu yıkıntı ve hasarları gidererek izlerini silmeye çalışırken bir taraftan da artan nüfusu içine alacak şekilde surları genişletmeye çalıştı[143]. II.Theodosius 450 yılında ölümünden önce erkek çocuğu olmadığından tahtta bir krizin yaşanmaması için tahta geçecek varisi olarak kız kardeşi Pulçheria, Trakyalı bir asker olan Marcian ile evlendirerek sorunu önlemiş oldu. Tahta geçen Marcianus (Markianos) ilk olarak Hunlara haraç ödemeyi reddederek düşmanlara karşı izlenecek politikanın eskisi gibi olmayacağını gösterdi. Balkanlarda Hunlarla olan mücadelede talih Marcianus'dan yana oldu.453 yılında Hunların azametli lideri Attila'nın ölümüyle birlikte Hun imparatorluğu içinde bulunan kabile ve milletler çözülmüş ve oğulları arasında başlayan iktidar mücadelesi Hun tehdidini tedricen azalmıştı. Bu dönemde İmparatorluğun nüfusu 16 milyon olarak tahmin edilmektedir. Constantinopolis'in nüfusu ise 200 bin kişidir. Bu dönemin yine en önemli özelliği Diocletianus, dönemimden sonra asker maaşlarının düzenli olarak ödenmesi olmuştur[144].

Marcianus da selefi gibi veliahtı olamadan ölmüştür. İmparatorluk için en güçlü aday Magister Militium per Orientem olan Aspar görülmektedir. Ancak kendisi Arian mezhebine mensup olduğundan tahta geçmesi olanaksızdı. Bunun üzerine I.Leo'nun imparator olmasını kendi oğullarından birinin İmparatorun ardılı göstermesi şartıyla destekledi. Ancak İmparator I.Leo kendisine taht yolunu açan Aspar'dan da kurtulma planları yapmaya başladı. Onun ordu üzerindeki etkisini sonlandırmak içinde savaşçı

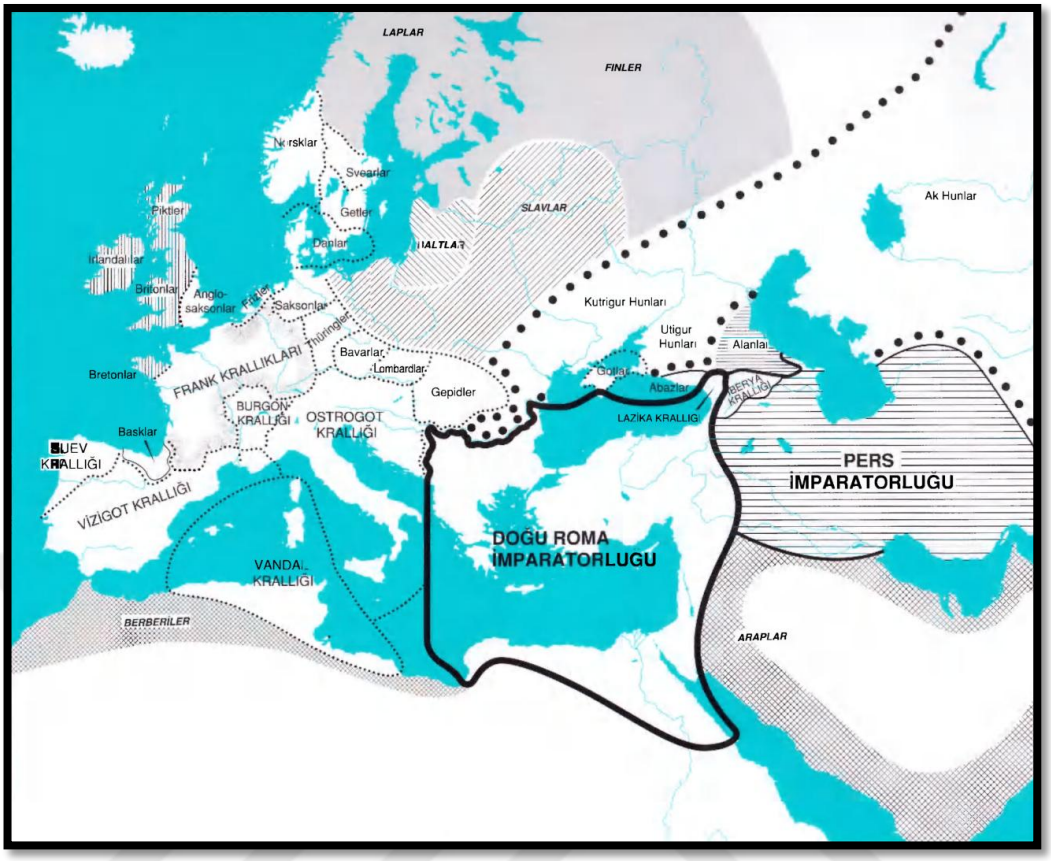
[140] Vasiliev eserinde bu düşüncenin doğru olabileceğini daha sonraki dönemlerde benzer durumların yaşanmasına bağlamaktadır. Bu olayın ayrıntıları için Vasiliev, s.118-119.
[141] Mitchell, s.150-52; Levtchenko, s, 39; Gregory, s.154.
[142] Gregory, s.118; Vasiliev, s.121.
[143] Dikici, s.101.
[144] Dikici, s.108; Mitchell, s.168.

özellikleri ile tanınan İsaurianları kullandı. Başkent halkının Aspar'ın nezdinde bütün Gotların sahip oldukları güce karşı tepkilerini açıktan ifade ediyorlardı. İmparator Leo'nun Afrika'nın kuzeyinde Vandallara karşı büyük masraflarla hazırlanan ve büyük bir beklentiyle sebep olan seferin başarısızlıkla sonuçlanması Gotlara duyulan tepkileri arttırdı. Seferin düzenlenmesine karşı olan Aspar ve Gotlar başarısızlığın sorumlusu olarak görülüyorlardı. İmparator savaşçı İsaurianların desteğiyle Aspar ve aile efradından olan kişiler yakalanarak öldürüldü. Germenlerin imparator ve başkent üzerindeki baskısı, gücü son bulmuş oldu[145].

Zeno'nun imparatorluğu döneminde önceki dönemlerden devam eden ve çözülemeyen Vandal sorununun çözümü için girişimlerde bulunuldu. İsaurianlılardan oluşan askeri birlikler oluşturarak ordu içindeki barbar etkisini sonlandırmaya çalıştı. Ordunun yarısını oluşturan Barbarların yerini kendi yerli halkından oluşturmaya başladı. İmparatorluk sarayı ve bütün önemli görev ve yetkiler imparatorun soydaşlarının denetimine geçti[146].

Hun lideri Attila'nın ölümünden sonra Pannoni'a bulunan Ostrogotlar Balkan coğrafyasında yaptıkları yağma ve saldırılarla tehdit olmaya devam ettiler. Çıkardıkları isyan ve yağma olaylarıyla bu bölgedeki şehirleri yakıp yıkarak tahrip ediyorlardı. İmparator Zeno Balkanlar'daki topraklarında Gotların neden olduğu tehditten kurtulmak için girişimlerde bulundu. İmparator Zeno halkına yerleşeceği verimli topraklar arayan Got lideri Teodoric'in Batı Roma'ya gitmesi halinde ulaşacağı imkânlar konusunda dikkatini çekmeyi başardı. Odoaker 476 yılında Roma'nın son İmparatoru olan Romulus Augustulus'un tahtına son vererek İtalya'nın hâkimi durumundaydı. Germen olan Odoaker imparator olma imkânı olmadığından kendisine Roma patriklik unvanı ve İtalya'nın yönetiminin verilmesi talep ediyordu. Teodoric'in tüm halkını İtalya'ya götürmesi ve Odoaker'i devirip ülkeyi imparatorluk egemenliği altında Ostrogot kralı olarak yönetmesi konusunda Zenon'la anlaşmıştı. İmparator Zenon, Gotları liderleri Teodoric eşliğinde bu topraklardan çıkıp imparatorluğun batısına gitmesi konusunda başarılı oldu. Bu ikna sonucunda Gotların Batı Roma'ya doğru büyük göçü başladı. Odoaker'ı yenilgiye uğratarak Ravenna şehrini ele geçiren Teodoric krallığına merkez yaptı Böylece İmparatorluğun doğusu Balkan yarımadası Got tehdidinden kurtuldu[147].

[145] Ostrogorsky, s.57; Dikici, s.112; Levtchenko, s.49; Vasiliev, s.130.
[146] Levtchenko, s, 54; Vasiliev, s.132.
[147] Vasiliev, s.133; Dikici, s.113-115; Levtchenko, s.57; Norwich, s.149.

Harita 5. Batı Romanın Yıkılışı

I.Anastasius imparator olması ile birlikte bu durumu kabullenemeyen İsaurialılar ayaklanarak isyan çıkardılar. Ancak bunlardan netice alamayınca kaça bilenler yeniden dağlık bölgelere dönerlerken Zeno ailesi ise sürgün edildi. Anadolu'da toplanan İsaurialılar, imparatorluğa karşı isyan girişimlerinde bulunsalar da başarılı olamadılar. imparator İsaurialıların bir güç olarak ortaya çıkmalarını tamamen ortadan kaldırmak için onları İsauria[148]'dan çıkarıp Trakya'ya sürgün yoluyla iskânlarını gerçekleştirdi. Güvenliğin sağlanması için İsaurialıların zorunlu göçe dayanan iskânı neticesinde Bizans İmparatorluğunun etnik yapıdan kaynaklı bu buhranı sona ermiş oldu[149]. Gotlardan boşalan Balkan hudutlarında bu defa da Bulgar, Get, İskit toplukları görünmeye başladılar. Bulgar adı ilk defa imparator Zeno döneminde geçmektedir. Slavlarla birlikte Anastasius döneminde Balkan Yarımadası'ndaki şehirlere yapılan yağma talan olaylarında görülseler de yerleşmek gibi bir eğilimleri olmadığından tekrar geri

[148] Toros Sıra Dağlarının deniz ucuna kadar ulaştığı Kilikya'nın dağlık kesimi. Mango, s.23.
[149] Vasiliev, s.135; Ostrogorsky, s.60.

dönüyorlardı[150]. Bu mütecaviz olaylar aslında Iustinianus dönemi imparatorluğu sarsacak olan Slav akınlarının ön habercisiydi[151]. 493 yılında Bulgarlar Tuna'yı geçince I.Anastasius başkenti kuzey yönünden gelecek saldırılara karşı korumak için "Uzun Duvar[152] "adı verilen seti inşa ettirdi. Yolların önemli geçiş noktaları ve vadi girişlerini kontrol altında tutmak amacıyla güçlü istihkâmlar kurdurdu. I.Anastasius izlediği sıkı ekonomik politikalar sonucunda hazinede 320 bin libre altın birikmişti[153].

2.2. Avar İstilaları

Avarların menşei ile ilgili birçok farklı görüş vardır. Gerek filolojik gerek arkeolojik gerekse de tarihsel kaynaklar arasında yaklaşım farklılığından kaynaklanan Avar menşeine dair görüşler bulunmaktadır. Avar kitlesi, içinde Ogur boyları ve Gök Türklerin egemenliklerinin genişlemesiyle batıya doğru göç etmek zorunda kalan bazı Moğol, Alan gruplarının da yer aldığı asıl unsurlarını ve hâkim zümresini ise Türklerin oluşturduğu topluluklardan meydana gelmekteydi[154]. Frank krallığı ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında kalan, Avrupa'nın doğusunu oluşturan bölgede Hunlardan, Sabarlardan ve Bulgarlardan (Ogur) oluşan dağınık toplulukları bir araya getirip güçlü bir devlet oluşturmuşlardır. Avarlar Germen ve İslav toplukları üzerinde yaklaşık olarak 2,5 asırlık hâkimiyet kurmuşlardır[155].

558 tarihinde, Sabarların hâkimiyetini sonlandıran Avarlar, Kafkasya yönünde hareket ettiler. Avarlar ile Doğu Roma arasında ilk münasebetlerin başlaması Alan lideri Zaros'un aracılığı ile gerçekleşmiştir. Avarların yerleşecekleri bir yurda Doğu Roma ise özellikle Balkan bölgesinde sürekli olarak saldırılar düzenleyen Kutrigur Bulgarlarına karşı koyacak bir güce ihtiyaç duymaktaydı. Iustinianus döneminde (527-565) kuzey Afrika'da Vandallara, İtalya'da Ostrogotlara karşı yapılan uzun savaşlar sürecinde Iustinianus imparatorluğun batısında hâkimiyetini sağlayıp bu güçlere son vermişse de Balkanlarda yapılan mücadelelerden bir sonuç alamadı. İmparator Iustinianus'un saltanatının karşı karşıya kaldığı saldırıları olayların şahidi olan Prokopios " İllricum ve bütün Trakya Iustinianus'un İmparator olduğu dönmeden itibaren neredeyse her yıl Hun,

---

[150] Vasiliev, s.136.
[151] Vasiliev, s.137.
[152] Anastasius Surları olarakta bilinen bu duvar Constantinopolis'e batıdan gelecek saldırıları önlemek amacıyla inşa edildi. Silivri'nin 6km batısından başlayarak Karadeniz kıyısında bulunan Evcik iskelesine kadar uzanan yaklaşık olarak 56km uzunluğundadır. Dikici, s.120.
[153] Levtchenko, s, 17; Ostrogorsky, s.60; Vasiliev, s.131; Bailly, s.46.
[154] Kafesoğlu, s.162.
[155] Kafesoğlu, s.161; Kurat, s.30.

Slav ve Ant saldırılarına uğruyor… Her saldırıda 200 binden fazla Romalı öldürüldü ya da esir alındı…"şeklinde dönemin nasıl bir saldırı ve kuşatmayla karşılaştığını aktarmaktadır. Birbirinden farklı ve uzak coğrafyalarda verilen, uzun bir zamanı kapsayan savaşlar dönemi neticesinde imparatorluk askerleri her yönden oldukça yorgun durumdaydı[156].

Balkanlarda sürekli olarak Doğu Roma topraklarına saldırılarda bulunan Kutrigur Bulgarları'na karşı koyabilecek bir güç imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan dolayı amaçlarına uygun düşmekteydi. Avar topluluğunun kalıcı iskânı için toprak ve yıllık vergi ödenmesi teklifiyle elçi göndermişti[157]. Avarların gönderdiği elçi, 558 yılında başkente oldukça iyi bir şekilde karşılandı. Avar Elçisi Kandik, imparatorluğun askeri yönden ihtiyaç ve taleplerini bildiğinden bu görüşmelerde savaşçılık yönlerinin üstünlüklerini ve sahip oldukları güçten övünerek bahsetmiştir[158]. Avar saldırılarından ve baskısından kurtuluş yolu olarak her yıl vergi ödemeyi İmparator Iustinianus içinde bulunduğu şartlar gereği kabul etmek zorunda kaldı. Sağlanan anlaşma gereği Avarların baskısı sonucunda İmparatorluğa tehdit oluşturan Utigur (Bulgar)lar bulundukları Don ve Kuban bölgesini terk ederek daha kuzeye çekilirken Sabirler bu hücumlar sonrası bir daha toparlanamayacak şekilde dağıldılar[159].

Onogur ve Kutrigur Bulgarlarının hâkimiyetlerinin sonlandırılması, Karadeniz'in kuzeyinde Avar hâkimiyetinin tahsis edildiği anlamına gelmektedir. Avarlar Doğu Roma İmparatorluğuna bağlı federe bir devlet olmanın gereğini yerine getirmiş oluyorlardı[160].

Bir yıl sonra başkent sokaklarında görülen kalabalık Avar heyeti uzun örgülü saçları ve farklı giyimleri ile halkın oldukça dikkatini çekmiştir. Başkent ahalisinde oldukça merak uyandıran bu insanları daha yakında görebilmek için halk, sokaklarda toplanmıştı. Heyetlerin vardıkları anlaşma sonucunda Doğu Roma İmparatorluğu Avar kitlesinin Tuna civarında iskân edilmesini kabul ederken buna karşılık imparatorluğa saldırılarda bulunan Bulgar ve Slavları engelleyecekti[161].

İmparator Iustinianus, Balkan topraklarının güvenliğini sağlamak için Avar askeri güçlerine olan ihtiyaçtan dolayı iskân edilmeleri hususunda izin vermeyi uygun

---

[156] Kurat, s.26; Prokopios, s.94.
[157] Kafesoğlu, s.167.
[158] M.İ.Artamanov, *Hazar Tarihi(Türkler, Yahudiler, Ruslar*), çev. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul-2004, s.148; Kurat, s.26-27.
[159] Rasonyi, s.79; Kurat, s.27.
[160] Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yay.1980.İstanbul, s.173.
[161] Kurat, s.27; *Balkanlar El Kitabı*, C.I, (Derleyen.Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ), Karam Yay.Ankara-2006, s.87.

görmesine rağmen bu askeri gücün kendisi için bir tehdit oluşturmamasına yönelik bir dizi önlemler almaya çalıştı. Bu amaç doğrultusunda İmparator Constantinopolis'i Avar topluluklarının tehdidinden korumak için tedbir olarak İslav topluluklarından medet umarken, savaşçı özelliği ile ön planda olan Antları Tuna'nın aşağı kesimlerine yerleşmeleri için teklifte bulunarak Avar ilerleyişi yönünde beşeri bir sur oluşturmayı amaçlamıştır. Avarlar kitlesine dâhil ettiği Bulgar Türkleri ve Ogur Türkleriyle birlikte Iustinianus'un Antlardan oluşturduğu seddi geçerek birçok İslav topluluğunu da yenilgiye uğrattılar. 562 tarihinde Tuna'nın aşağı bölgesine ulaşan Avarlar Doğu Roma imparatorluğunun yeni sınır komşuları oldular[162].

2.2.1. Bizans İmparatorlarının Çıkarları ve Avarların Beklentileri

560 yılında Avarların başına geçen Bayan Han ile birlikte Avar Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu ilişkilerinin karşılıklı menfaate dayanan ve birbirlerine karşı oldukça temkinli bir strateji üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Bayan Han'ın sahip olduğu güç ve yetenekleri sayesinde Avar güçleri Orta Avrupa ve Balkanlarda saldırılarda bulunarak akınlarını Galli'a bölgesine kadar sürdürmüşlerdir[163].

Alanlar aracılığı ile başlayan ilişkiler neticesinde Avarlar, Doğu Roma imparatorluğunun düşmanlarını Balkanlarda mağlup ederek tehditlere karşı koruma görevini başarıyla yerine getirdiler. 562 yılında bu başarılar sonucunda Avar halkının Doğu Roma topraklarında iskanı için imparator Iustinian'a anlaşmanın gereği olarak yer göstermesini talebiyle tekrar elçi gönderildi[164]. Avarlar imparatorluk topraklarında yaptıkları akınlar neticesinde elde ettikleri Dobruca ve aşağı Tuna bölgesinde bulunan Wallachian ovasına yerleşmek arzusundaydılar[165].

Avar askeri varlığını imparatorluk için tehlikeli ve aynı zamanda geçmişte Vizigotların bu bölgede yaptıkları tahribatlardan dolayı bunlarında tehdit olabileceği düşüncesiyle iskân alanı olarak Pannonya gösterildi. İmparator Iustinian'ın amacı Avarların kesinlikle Tuna Nehrinin güney bölgelerinden uzak tutmak stratejisinin bir gereğiydi. Pannonya'ya Avar kitlesinin gitmesi sağlanırsa Avarlar hem imparatorluğun

---

[162] Laszlo Rasonyı, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara-1988, s, 79; Kafesoğlu, s.163.
[163] Rasoni, s.79; Kurat, s.28.
[164] Kurat, s.28; Balkanlar El Kitabı, s.87.
[165] Emil Herak, "Avarlar: Etnik Yaradılış ve Tarihlerine Bir Bakış ", *Türkler Ansiklopedisi, C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.1124.

başkenti için tehdit olamayacak hem de Pannonya'ya yerleşmek için imparatorluğun düşmanları olan Longobardlar ve Gepitler kontrol altına alınmış olacaktı[166].

Longobardlar ile Gepitler Macar ovası nedeniyle husumet içinde bulunuyorlardı. Tuna'nın Batısına doğru harekete geçen Avar güçleri Longobardlar ile anlaşarak Tuna'nın orta kesiminde hüküm süren Gepidleri büyük bir yenilgiye uğratarak yerlerinden ettiler. Gepitler aldıkları yenilgiyle bir daha bağımsız bir kavim olma özelliğine kavuşamadılar. Avar varlığını kendisi için tehlike olarak gören Longobardlar kendisine bağlı kabilelerden oluşan kalabalık halk kitlesiyle birlikte İtalya'ya çekilip bu bölgeleri terk etmek durumunda kaldılar. Böylece Avarların hâkimiyet alanı Macaristan'a kadar ulaşmış oldu. 568 yılında gerçekleşen bu göç hareketinde Pannonya'yı terk etmek zorunda kalan Longobardlarla birlikte hareket eden Gepid, Sueb, Bulgar, Sarmat ve Pannonialardan oluşan kadın, erkek ve çocukların toplam sayıları 100.000 olurken bunların dışında 20 bin kişiden oluşan kalabalık Saksonlarda bu göçe eklenmiştir[167].

Longobardların ilerleyişi karşısında Bizans İmparatorluğu'nun güçlü bir direnç gösterememesi, 568 tarihinde Kuzey İtalya'nın Longobardlar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırmıştır. İtalya'nın Longobardların eline geçmesi imparatorluğun batıyı koruyacak askeri güçten yoksun olduğunu göstermektedir[168].

Demografik bakımdan birbirinden farklı unsurları içinde barındıran Longobardların Pannonya'dan İtalyanın Po ovası yönünde başlayan nüfusun büyük göç harekâtı, boşalan Balkanlar'ın demografik yapısını alt üst edecek değişikliklere neden olmuştur. Longobardlardan boşalan yerler Slav ve diğer kabileler tarafından iskân edilmiştir[169]. Avarlar Hun İmparatorluğu'ndan sonra Balkanlara, Karadeniz'in kuzeyine ve Pannonya üzerinde hâkimiyet kuran devlet olmuştur[170]. Avar ve Slav akınlarının Balkanlar'ın Güney yönünde yoğunlaştığı VI. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın başlarına kadar devam eden sürede Bizans İmparatorluğu bu ilerleyişe engel olamadı. Balkan topraklarının çoğunluğunun Slav halkları tarafından işgal edilmesi bölgenin etnik olarak da büyük oranda değişmesine neden oldu[171].

---

[166] Şerif Baştav, "Avar İmparatorluğu", *Makaleler*-1, Berikan Yayınevi, Ankara-2005, s.497.
[167] Laszlo Rasonyı, s.79; Kafesoğlu, s.163; Mcevedy, s.26; Herak, s.1126.
[168] Vasiliev, s.207.
[169] Yusuf Hamzaoğlu "Slovenya'da Avar izleri" *Türkler Ansiklopedisi, C.II,* Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.687-692.
[170] Kurat, s.24; Vasiliev, s.206.
[171] Vasiliev, s.206.

İmparator Iustinianus'un 565 tarihinde ölümü sadece bir imparatorun hayatının son bulması anlamını taşımamaktadır. Bu ölüm aynı zamanda imparatorluğu bir arada tutma prensibine dayanan zahiri hükümet yapısının sona ermesi anlamına gelmekteydi[172].

Yerine geçen II. Iustinus (565-578) ile birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'nun izlediği siyasette de değişiklikler olmaya başladı. Halefi olan II. Iustinus, devraldığı imparatorluğun ordusunun Barbar saldırı ve istilaları karşısında varlık gösteremeyecek kadar güçsüzleştiğini, hazinenin boşaldığını, sefaletin arttığını belirttiği "novella"sı, içinde bulunduğu olumsuz şartları açıkça göstermektedir. II. Iustinus İmparatorluğun Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde "Barbar" topluluklara karşı izlemiş olduğu yıllık vergi karşılığında topraklarını koruma politikasından vazgeçti. Bu kararı almasındaki en önemli etken, barbarlar üzerinde askeri gücünü kullanarak isteklerini kabul ettirebileceğine olan inancından kaynaklanıyordu[173].

Bu değişikliğin ilk muhatabı Avarların yeni imparatora gönderdikleri elçi Targit ve heyeti oldu. İmparatordan daha önceki imparator gibi yıllık vergi ödemeye devam etmesi istenildi. II. Iustinus vergiyi ancak bir hizmeti yerine getirilmesi sonucu alabileceklerini belirtirken, tehdit ile bir sonuç almalarının mümkün olmadığını, canlarının bağışlamasının en büyük hediyesi olduğunu söyleyerek heyeti gönderdi[174]. II. Iustinus imparatorluğun sınırlarını imparatorluğun kendi askeri gücüyle koruma politikasını uygulanmaya başlanmıştı. Longobardlar ile Gepitlerin mücadelesinde ise tarafsız siyaseti izlemeyi tercih etmiştir. Gepitlerin Kralı Cunimund düşmanı olan Longobardların, Avar hakanı Bayan ile kendisine karşı anlaştığı haberini alınca imparator II. Iustinus'dan yardım istedi. İmparator bu isteğe karşı askeri birliklerinin dağınık durumda olmasını ileri sürerek sonuca göre oyalamaya çalıştı[175].

Gepitlerin mücadelede yenik düşmesi sonucu Sirmium'u kendi elleri ile Bizanslı komutan Bonos'a teslim etmesini sağlandı. Gepitler savaşta mağlup olup dağılırken Longobardlar ise Avarların yakınlaşmasını kendi varlığına tehdit olarak görmesi sonucunda bağlılarıyla birlikte (568) yerleşecekleri İtalya'ya doğru büyük göç yolunu seçtiler[176]. Sirmium şehri sahip olduğu coğrafi konumu itibari ile Balkan yarımadasının en stratejik şehirlerinden biri konumundaydı. Bu şehir Balkan yarım adasının giriş ve

[172] Vasiliev, s.203.
[173]Gregory, s.167; Levtchenko, s.102; Dikici, s.147.
[174] Günay, s.115.
[175] Gregory, s.147
[176] Balkanlar El Kitabı, s.88.

çıkışını kontrol altına alınarak denetlenme imkânı sağlamaktaydı[177]. Avar hakanı Bayan, Doğu Roma İmparatorluğu'na Gepitler tarafından teslim edilmiş olan Sirmium'un verilmesini ayrıca yıllık olarak vergiyi altın cinsinden ödemesi için 568 yılında elçiler gönderdi. Doğu Roma İmparatorluğu, dış siyaseti Göktürkler ve Avarlar arasındaki çekişmeden dolayı bir sıkışma durumu ile karşı karşıya kaldı. Göktürklerin baskısı sonucu Avarlar ile anlaşma sürecine girilemiyor, Avarlara ise imparatorluğun anlaşmaya yanaşmaması üzerine düzenlediği akınlarla anlaşmaya zorluyordu[178]. Avar Bizans ilişkilerinden duydukları rahatsızlıktan dolayı Göktürkler imparatorluğun Azak Denizi'nde bulunan Basporos şehrine saldırdılar[179]. II. Jüstin tarafından elçilerin talepleri kabul edilmeyerek, Sirmium'un savunması için gerekli tedbirleri almak amacıyla imparatorun emriyle hazırlıklar başlatılmıştır. Komutan Tiberius liderliğindeki ordu Avarlar karşısında yenilgiye uğramaktan kurtulamayarak kaçmak zorunda kaldı. II. Iustinus 571 yılında Avar elçileriyle Sirmium hariç anlaşmayı kabul etti[180].

Doğu Roma İmparatorluğu ile sağlanmış olan barış ortamı çok ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmadan on yıl kadar devam etmiştir. 578 yılında Bizans İmparatorluğu tahtında II. Iustinus ölümü sonucunda Tiberius (578-582) tahta geçti. İmparator Tiberius ile birlikte Bizans İmparatorluğunun özellikle askeri politikasında değişikliğe gidildi. Açılmış bütün cephelerde yürütülen savunma savaşında başarılı olmanın mümkün olmadığından, İtalya'da savunma stratejisini devam ettirirken Avarlar ile barışı ise ödenecek vergiyi arttırarak satın alma yolunu tercih etmiştir. Bütün bu stratejik değişikliğin amacı ise asıl tehdit olarak gördüğü imparatorluğun doğusundan yaklaşan İran tehdidine karşı koymak için gerekli tedbirleri almaktı[181].

İmparator Tiberius'un selefi, II. Iustinus'un özellikle son dört senesinde elde ettiği Caesar unvanı neticesinde imparatorluk yönetiminde etkin güç olmaya başlamıştı. Avarlar ile destek konusunda anlaşan imparator, bu sayede izlenen politikaları tersine çevirmiştir. Longobardlar ile kazanılan zaferle İtalya'nın tekrardan alınması sağlandı.[182] İmparator Tiberius en önemli tehdit olarak gördüğü Sasaniler ile mücadele için en çok güvendiği komutan olan Mauricius'u gönderdi. 20 bin askerden oluşan Sasani güçleri Resaina ve Constantia civarına kadar akınlarda bulunarak talanlar yapmışlardı. Mauricius

[177] Jean-Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, Dost Yay. Ankara 2008, s.46.
[178] Balkanlar El Kitabı, s.89.
[179] Rene Grousset, s.174.
[180] Emil Herak, 641-657.
[181] Levçenko, s.118.
[182] Gregory, s.168.

komutasındaki Bizans ordusu doğuya doğru ilerleyerek Arzanene bölgesine girdi. Hıristiyanların yaşadığı bu bölgede bulunan 10 bin civarındaki insanı zorunlu göçe tabi tutarak Kıbrıs adasına sürdü[183]. Mauricius'un başarıları karşısında Sasani kralı Hüsrev barış istemek zorunda kaldı. Dara şehrinin Bizans'a verilmesi doğu Armania ile İberya'yı Sasanilere bırakılmasını içeren anlaşma hazırlandı. Ancak I. Hüsrev'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu IV. Hürmüz (Hormizd) anlaşmayı reddederek uygulanmaya geçmesine mani oldu[184].

İmparator Tiberius, en büyük tehdit olarak gördüğü Sasaniler üzerine yoğunlaşırken Avarların denetiminde bulunan Balkanlardaki meydana gelen gelişmeleri ve yeni oluşumları ihmal etti. Avar devletinin içinde bulunan topluluklardan biri olan Slavların imparatorluk topraklarına saldırması bu dönmede gerçekleşti[185].

Avarlar, Bizans İmparatorluğunun stratejik öneme sahip Sirmium (Sremska Mitrovica) şehri ve Singidinum (Belgrat) şehrinin komutanlarıyla kurulan diyalog sonucunda inşaat yapımında yardımcı olacak ustalar için imparatorluk nezdinde girişimlerde bulundular. Bayan Han gönderilen bu ustaları Sirmium'un karşı cephesinde kurduğu karargâhından köprü inşasını yönetmeye başladı. Bu faaliyet, anında tepkilere neden olsa da Bayan Han'ın yapılan inşaat çalışmalarının ortak düşman olan Slav tehdidine karşı olduğunu izahı ve verdiği güvenceler ile yapılan yeminler sonucunda ortam sakinleştirildi. Köprünün yapımının tamamlanması sonucunda stratejik üstünlüğü ele geçiren Bayan Han imparatora elçi göndererek şehrin teslimini istedi[186]. İmparator elçinin getirdiği teklife hiddetle karşı çıktı. İmparatorluğun doğusunda Sasanilerle devam eden mücadeleden dolayı askeri birlikler gönderilemedi[187]. Avarlar tarafından başlatılan ve üç yıl süren bu kuşatma sonucunda şehrin dışarı ile bağlantıları kesildi. Şehir ahalisi gıda yardımı alamayınca açlıktan kedilerini bile yemeye başladı. Bu üzüntülü tablo şehir sakinlerinden biri tarafından tuğla üzerine kaba şekilde kazınmıştır[188].

Sirmium kuşatmasının başladığı yıllarda Balkan coğrafyasının demografik yapısında önemli değişikliklere neden olacak Slav akınları başlamıştı. Bizans'ın sınır mevkilerinde uzun süren mücadele ve kuşatmadan sonra Avar Hakanı Bayan, Sirmium

---

[183] Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki Etnik Değişimler", çev. İlcan Bihter Barlas, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XVIII, s.6.
[184] Mitchell, s.595.
[185] Gregory, s.168.
[186] Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, s223-227.
[187] Gregory, s.172.
[188] Herak, s.1127.

şehrine girdi (582). Elde edilen bu başarının devamı olarak 584 yılına kadar Viminacium'un alınması takip etti. Balkan yarım adasının kilit noktası olan Sirmiumun düşmesi aynı zamanda Bizans İmparatorluğunun Balkanlardaki savunma sisteminin delinmesi anlamını taşımaktaydı. Tuna sınırının çökmesi neticesinde imparatorluğun Balkan coğrafyasının büyük bir bölümü kontrolü dışında kalmıştı. Balkanlar yolunun açılmasıyla Avar ve Slav dalgası bu cepheden Balkan yarım adasına yayıldı[189].

İmparator Tiberius'un 582 yılında ölmesi askeri alanda önemli başarılar elde etmiş ve Caesar unvanı taşıyan Mauricius'un imparatorluk tahtına geçmesini sağladı. Avar hakanı Bayan yeni imparator ile anlaşma yapmak amacıyla gönderdiği elçiler, yıllık 80.000 solidostan oluşan anlaşmayı kabul ettirdiler[190]. Bu anlaşma ancak iki yıllık bir barış ortamı sağladı. Avar hakanı Bayan'ın ölümü üzerine (583-584) yerine geçen büyük oğlu, imparatorluk tahtına geçen Mauricius'a da elçiler göndererek ödenecek yıllık 80. 000 solidos vergiye ek olarak değerli hediyeler ve 20.000 ek ödeme talep edildi. Hediye talebi kabul edilmiş olsa da Avar hakanının 20.000 solidosluk ek talebi reddedildi. Avar hakanı barış anlaşmasının sağlanamaması üzerine Balkanlar'ın en önemli şehirlerinden biri olan Singidinum'u (Belgrat) 584 yılında aldı bunu Viminacium şehrinin alınması izledi[191].

Avar hanı ile Bizans İmparatorluğu'nun elçileri Comentiolus ve Elpidius arasında yaşanan ve krizine neden olayların yatışması sonucunda imparatorluk tarafından Avar elçisi Targitle varılan anlaşma sonucunda sorun olan 20.000 solidos'un ödenmesi kabul edilerek ödenecek miktar 100.000 solidosa çıkarıldı. Sağlanan barış ortamı uzun sürmedi[192].

Avarların öncülüğünde Slav unsurlarının da yer aldığı saldırılar sonucunda Balkanlar'ın savunmasının en önemli sınır şehirleri ele geçirildiğinden Moesia ve Trakya bölgesinden giren güçleri imparatorluk askerleri güçlükle durdurabildi.[193] Selanik'i almak amacıyla 100 bin kişiden oluşan büyük Avar Slav gücü, 584 yılında şehri tekrardan kuşattı; ancak kuşatma kırılamayınca geri çekilen güçler Balkanlar'ın kırsal yerleşim alanlarını yağmaladılar.[194] Filibe şehrinde direniş ile karşılaşan Avar güçleri, Edirne'ye

[189] Ostrogorsky, s.74; Laszlo-Rasonyi, s.79; Gregory, s.172.
[190] Mitchell, s.604.
[191] Ostrogorsky, s.75.
[192] Tibor Nivkovi, "Avarlar İle Slavlar Arasındaki İlişkiler (579-626)", Türkler Ansiklopedisi, *C.2*, s.1149-1150.
[193] Çapan, s.113.
[194] Herak, s.1128.

yöneldiler. Ancak imparatorluk güçleriyle girişilen mücadeleyi kaybedince barış istemek zorunda kaldılar (587) [195].

İmparatorluğun doğu sınırında ise çok önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasaniler arasında II. Iustinus döneminden itibaren 572 yılında başlayan mücadele anlaşmayla sonuçlandı. İmparatorluğun en büyük tehdit olarak gördüğü doğu komşusu Sasanilerle yirmi yılın sonunda 591 yılında imparatorluk adına oldukça verimli bir anlaşma imzalandı[196].

Sasani Bizans yakınlaşmasını sağlayan bu dönemde, Sasani ülkesinde meydana gelen iç çekişmelerden kaynaklanmaktaydı. İsyankâr Sasani komutanı Behrem Çobin, etrafına topladığı askerler ile başlattığı isyanın hızla büyümesi sonucunda Kral Hormizd'in oğlu Hüsrev İmparator Mauricius'dan yardım isteğinde bulundu. Tahtını alma karşılığında Dara, Martyropolis ve Armania'dan vazgeçeceğini belirtti. İmparator Mauricius, büyük bir fırsat olarak değerlendirdiği bu talep doğrultusunda komutanlarını iki bin dinar para ve yüz bin askerle birlikte Hüsrev'e yardım için gönderdi. Behram güçleri Ganzak yakınlarında imparatorluk kuvvetlerince yenilgiye uğratıldı. Bu destek neticesinde İmparator Anastasius tarafından Nisibis'in kontrolünü sağlamak ve sınır güvenliğini kontrol etmek amacıyla kurulan stratejik öneme sahip olan Dara[197] şehrine girildi. Dara şehri yaklaşık olarak bin metreye 750 metrelik bir alandan oluşmaktaydı. Şehir sahip olduğu konumuyla Roma Mezopotamyası'ndan Kuzey Suriye'ye kadar uzanan bölge üzerinde hâkimiyet sağlarken kuzeybatı yönünden ise Anadolu yönünde uzanan güzergâhın kontrol altında tutulmasını sağlıyordu[198].

Şehir imparatorluk askerlerine yapılan yardım karşılığında verildi. Mauricius Hüsrev'in bu girişiminden oldukça memnun olmuş ve Hüsrev'i oğlu olarak kabul ettiğini belirtmiştir[199]. Bu anlaşma doğuda Bizans imparatorluğu için en önemli tehdit olan, askeri

---

[195] Grousset, s.175.

[196] Diel, s.48; Levtchenko, s.118; Lemerle, s.69.

[197] İmparator Anastasius Nisibis(Nusaybin)in kuzeybatısında yer alan bir günlük yürüyüş uzaklığında bulunan sınır köyünü Nisibis'e karşı denge sağlamak amacıyla tahkim etmeye başladı. Bu görev Amida Piskoposu Thomasa verildi. İmparatorun tarafından sağlanan mali destek ile yetenekli inşaat ustaları ve zanaatkârları çalışmaya dâhil edildi. Kiliseler, kemerli suları, tahıl siloları, hamam ve sarnıçlar inşa edildi. Sasaniler 363 yılı anlaşmasına aykırı olduğunu belirtseler de Hun baskısı altında olan Sasani kralı Kavad müdahale edecek konumda değildi. Bu dönemden itibaren Dara Mezopotamya da anahtar sınıre karakolu durumunda oldu.Şehir İmparator Anastasius dolayı Anastasiopolis olarak da adlandırılmaktadır. Mitchell, s.507.

[198] Mesudi, s.167; Mitchell, s.597; Haldon, s.51; Cyril Mango, Bizans Yeni Roma İmparatorluğu, Çev. Gül Ç. Güven, YKY. İstanbul,20107, s. 71.

[199] Süha Konuk, *VI. Yüzyıl Bizans-Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası*, (Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 2012, s.80.

ve ekonomik açıdan oldukça yıkıcı neticeleri olan Sasani savaş süreci yerini dostane ilişkilerin aldığı döneme bıraktı. Mauricius bu anlaşma sayesinde Kafkasların güneyinde bulunan İberya ile Persarmeniası'nın büyük bölümünü Doğu Roma İmparatorluğunun sınırlarına kattı. II. Iustinus'un Sasanilerle girişilen mücadelede kaybedilmesi neticesinde imparatoru akıl sağlığından eden Stratejik Dara şehri tamamıyla İmparatorluğa verildi[200].

Doğu Roma İmparatorluğu Sasanilerle varılan karlı barış neticesinde askeri ağırlığını oluşturan doğu birliklerini, Balkanlar'a kaydırma imkânı bularak bu bölgeye odaklanılmasını sağladı[201]. İmparatorluğun kuzey sınır hattını saldırılardan ve tacizlerden korumak ayrıca Balkan yarımadasında kaybolan hâkimiyeti tekrardan sağlamanın yolu tehdidin kaynağını oluşturan Slav yurduna düzenlenecek seferle mümkün olacaktı[202].

Tuna kalelerini ele geçiren Avar ve Slav güçleri Selanik'i kuşattılar. Başkentte bu güçlerinin tehdidiyle karşı karşıya kaldı[203]. İmparator Mauricius tarafından görevlendirilen komutan Priskos idaresindeki imparatorluk güçleri, 595 tarihinde Slav yurduna sefer düzenledi. Slavların Moesia, Dalmaçya ve Trakya yerleşim yerlerine düzenledikleri saldırılarından elde ettikleri ganimetlere el konulurken ayrıca çok sayıda Slav da esir olarak ele geçirildi[204]. Priskos komutasındaki ordunun Trakya ovasında toplanması haberi üzerine Avar Hanı bu durumu kendi topraklarına yönelik saldırı olarak kabul edip Singidinum şehrine saldırdı. Şehir Avarlar tarafından ele geçirilirken halk Pannonia bölgesine sürüldü[205].

Singidunum şehrinin imparatorluk askerlerince kurtarılması sonucunda, Avarlar bu defa Dalmaçya'ya yönelerek burayı ele geçirdiler. Avarlar kendileriyle birlikte hareket eden Slavlar ve dâhil olan Bulgarlarla birlikte Selanik'i kuşattılar. Avar ordusunun Trakya'da bulunan Tomi (Köstence) şehrine saldırıya geçmesi üzerine Priskos şehir halkına yardım için derhal harekete geçti. Kış mevsimi nedeniyle iki tarafta sükûnet içinde bu dönemi geçirdiler. Priskos'a yardım amacıyla gönderilen komutan Comentiolus askerleri ile Nikopolis'e (Niğbolu) doğru harekete geçti. Yardım amacıyla gönderilmiş olan askerler Avarlar tarafından yenilgiye uğratıldı. Ordusu dağılan Comentiolus hayatını güçlükle kurtara bildi (600). Avarlar Dirizipere şehrine doğru akınlarını sürdürdüler Ancak ortaya çıkan veba salgını Avar hanının oğullarına da bulaşmış ve yedi oğlu da bu

[200]Levtchenko, s.118; Vasiliev, s.204.
[201] Gregory, s.172; Haldon, s.57.
[202] Ostrogorsky, s.76.
[203] Levtchenko, s.119; Diehl, s.48.
[204] Çapan, s.122.
[205] Ostrogorsky, s.76; Gregory, s.172.

salgından kurtulamamıştı. Bu süreçte barışı sağlamak için yapılan girişimler neticesinde iki taraf arasında sınır olarak Tuna nehrin kabul edildiği ve Avarlara yılda 120 bin solidi ödemeyi içeren bir anlaşma yapıldı[206].

Bizans askerlerinin saldırısıyla bozulan anlaşma neticesinde Bizans kuvvetleri Viminacium'da başarı sağladı. Sınır olarak kabul edilen Tuna nehrini geçen imparatorluk kuvvetleri Avar güçlerini 601 tarihinde Tisa (tisza) nehri civarında büyük bir yenilgiye uğrattı[207]. Avar Slav kitleleri üzerindeki baskının devam etmesi amacıyla ordunun kışı Tuna nehrinin ötesinde geçirmesi emri İmparator Mauricius'un sonunu hazırlayacak olan isyanın çıkmasına ve imparatorluk tahtına Phocas'ın (602-610) geçmesine neden oldu[208]. Avarları tamamen dağıtma fırsatı ve imkânını yakalayan Bizans imparatorluğu, Mauricius'un öldürülmesi sonucunda ortaya çıkan iktidar boşluğu Mavi ve Yeşillerden oluşan Dem'lerin neden olduğu kargaşa ortamı ve güney sınırında Sasani tehdidinin başlaması nedenleriyle bu elverişli ortamı kaybetti[209].

Avar Slav topluluklarının Balkanlar'ı ele geçirmelerini engellemek amacıyla imparator tarafından sürdürülen on yıllık savaş sürecinin bu isyan neticesinde başarısızlığa uğraması Balkan yarımadasının Slavlar tarafından ele geçirilmesine neden olmuştur[210].

VI. Yüzyılın sonlarından itibaren başlayarak VII. Yüzyılın başlarında devam eden Avar Slav kavimlerinin kuzeyden güneye doğru imparatorluk topraklarına yönelmeleri karşısında, Bizans imparatorluğu bu toplulukları engelleyemedi. Balkanlara yerleşen kalabalık Slav toplulukları yarım adanın etnik ve demografik yapısını büyük oranda değiştirdiler[211]. Slav topluluklarının Balkan topraklarında kalıcı olarak yerleşmeye başladıkları bu yüzyıllar, Fallmerayer[212] tarafından ortaya atılan ve Slav göçleri sonucunda Yunanistan'ın tamamen Slavlaşması fikriyatına dayanan kuramının dayanak noktasını oluşturmuştur[213].

---

[206] Çapan, s.128.
[207] Levtchenko, s.118; Diehl.
[208] Ostrogorsky, 76; Gregory.s172.
[209] Ostrogorsky, 76 .
[210] Ostrogorsky, 77.
[211] Vasiliev, s.207.
[212] Fallmerayer'in ileri sürdüğü görüşe göre Slavlar tarafından 6.yüzyılda gerçekleştirilen Balkanların işgalinde Yunanistan'da tamamen işgale uğrayan yerler arasındaydı. Mora yarım adasının tamamen işgali Yunan ulusunun da bu nedenle ortadan kalktığı görüşüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vasiliev, s.211-212
[213] Lemerle, s.70; Vasiliev, s.211; Diehl

Bu sırada Doğuda ise II.Hüsrev (Perviz/Eberviz), Sasani tahtını ele geçirmesini borçlu olduğu Mauricius'un öldürülmesine oldukça öfkelendi ve bunun sorumlularından intikamını alma amacıyla imparatorluğun içlerine doğru harekete geçti. Sınır güvenliğinin en önemli şehri olan Dara, 605 yılında Sasaniler tarafından alındı. İmparatorluk güçlerinin Anadolu'ya giren Sasani saldırılarını durdurma konusunda başarısız olmaları nedeniyle Caessarea (Kayseri) şehri teslim alınarak Khalkedon(Kadıköy)'a kadar ilerleyen Sasani askeri gücü, imparatorluğun başkentini tehdit eder konuma geldi. İmparator Phocas Balkanlarda Avar güçlerinin oluşturacağı tehditleri önlemek amacıyla kendinden önceki imparatorların uygulamasını devam ettirerek barış ortamını hediyeler ve daha fazla vergi ödeme teklifiyle sağlamaya çalıştı. İmparatorun bu çabası Balkan yarımadasının Slav toplulukları tarafından iskânına engel olamadığı gibi bu bölgede Bizans askeri güç olarak da varlığını kaybetmiş oldu[214].

Balkan coğrafyasında Avar Slav sorunu, güneyde Sasani tehdidi Bizans İmparatorluğunun İtalya'da güçlü bir Germen imparatorluğu kurmuş olan Longobardlara karşı askeri tedbir alma imkânı vermedi. Frank Kralları kullanılarak İtalya'da etkili olunmaya çalışıldıysa da başarılı olunamadı. Longobardlar imparatorluktan kopardıkları İtalya'nın yarısı üzerinde hâkimiyetlerini kurmuşlardı. İmparator Mauricius, batı imparatorluğuna ait topraklar üzerinde hâkimiyeti tahsis etmek amacıyla "eksarkhos" adı verilen idari düzenlemeyi uygulamaya geçirdi. Sivil yönetim yetkisinin askeri yöneticide birleştirildiği idari sistem İtalya'da imparatorluğun gücünü artırmayı amaçlamaktaydı. Kurulan Ravenna ve Kartaca Eksarhlıkları Doğu Roma İmparatorluğuna batıda ileri karakolları olacaktı[215].

2.2.2. Bizans'ın Doğu ve Batı ile Mücadelesi

İmparatorluğun zor yüzyılı olan VII. yüzyıl, bir önceki yüzyıldan birikmiş olan ağır iç ve dış sorunların artarak taşındığı ve Doğu Roma İmparatorluğunun en karanlık en buhranlı dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

İmparator Phocas'ın başta selefi olan imparatorun ailesine karşı izlediği baskı, şiddet ve katliamlara varan yönetimi toplumun ileri gelen ailelerine de yöneldi. Toplumda baş gösteren huzursuzluk ve kuzeyde ve güneyde başarısız mücadeleler imparatorun sonunu hazırladı[216]. 610 yılında Phocasın öldürülmesi neticesinde Doğu Roma tahtına

---

[214] Mesudi, *Muruc ez-Zheb*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul-2004.s, 170; Ostrogsky, s.78; Gregory, s.173

[215] Ostrogorsky, s.74; Vasiliev, s.209; Levtchenko, s.119

[216] Hasan Bahar, *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yay. Konya-2011.s.129.

oturan Heraclius'un devraldığı imparatorluk iç ve dış sorunlar nedeniyle çöküntüye uğramış, harabeye dönmüş bir görünümdeydi. Her yönüyle yaşadığı kriz dönemi imparatorluğun varlığını bile tehdit edecek konuma gelmişti. Doğu Roma İmparatorluğu eskimiş yönetim sistemi nedeniyle ortaya çıkan iç ve dış sorunlara çözüm üretemeyecek kadar hantal durumdaydı. Orduya asker kaynağı sağlayan ücretli asker toplamaya dayanan sistem çökmüştü. Yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle para temininde zorlanan imparatorluk, orduya asker sağlayan kaynaklardan da mahrum durumdaydı. İmparatorluğun gücünü kaybettiği coğrafyalarda Avar Slav kitleleri Balkanlar'da rahatça hareket ederken Sasani güçleri de akınlarını Anadolu içlerine yoğunlaştırmıştı[217]. Heraclius İmparatorluğu içinde bulunduğu bu zor durumdan çıkarmak için sorunun temeli olarak gördüğü idari yapı ve ordu sisteminde yeni bir yapılanma süreci başlattı.

Doğudan Sasaniler yaptıkları başarılı seferlerle imparatorluk içlerine doğru ilerlerken, Balkanlar ise Avar Slav güçlerinin yayılma alanı haline gelmişti. Avar hanını yüklü haraç ödeyerek uzak tutmaya çalışıldıysa da Balkanlar'ın Avar Slav halkları tarafından istilasına mani olunamadı. İmparatorluk siyaseten kaos içinde bulunurken ekonomisi zayıflamış ordusu ise güçsüz bir hal almıştı[218].

İmparator Heraclius'un ordusu dini, stratejik ve ekonomik yönden oldukça önemli Antakya, Kayseri, Şam, Kudüs, Mısır şehirlerinin Sasani kuvvetlerinin eline geçmesine güç yetiremedi. Balkanlar'da Avar güçlerini ancak yüksek miktarda ödemeyle durdurulabilirken imparatorluğun batısında ise Longobardlar yeni yerler ele geçiriyorlardı. İmparator Heraclius, siyasi kargaşanın yaşandığı ekonominin çöktüğü, ordunun güçsüz ve zayıf olduğu iktidarının ilk dönemlerinde kurtuluşu başkenti Kartaca'ya taşımakta gördü. Patriğin manevi desteği imparator Heraklios'a moral, kilisenin maddi varlıkları ise ekonomik çöküntüden kurtuluşun çaresi oldu[219].

Bizans İmparatorluğunun batıda Avar Slav saldırıları, doğuda ise Sasani (İran) saldırılarına uğrayan eyaletleri imparatorluğun idari yapısını yeniden düzenlemeyi zorunlu hale getirmişti. Roma İmparatorluğu Diokletianus ve Konstantinos dönemlerinden itibaren uyguladığı askeri ve idari sistemin birbirinden ayrı olduğu nizam yerine başlangıcını "eksarhlıkların" oluşturduğu sistemi uygulamaya başladı. Longobardların İtalya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmesine yöneticiler engel

[217] Diehl, s.51; Ostrogoky, s.86.
[218] Levtchenko, s.136; Ostrogorsky, s.77-125; Gregory, s.172.
[219] Diehl, s.52; Ostrogorsky, s.86.

olamamışlardı. İmparator Mauricius yöneticilerin ihtiyaç duyduğu idari yetkileri, askeri yetkililerde toplayarak idari alanda gördüğü sorunu çözmeye çalıştı. Mauricius bu amaçla İtalya'da Ravenna eksarhlığı oluştururken Berberi kabilelerinin sebep olduğu saldırılara karşı Kuzey Afrika'da Kartaca eksarhlığı oluşturdu[220]. Bizans İmparatorluğunun Sasanilerden aldığı şehirleri VII. Yüzyıl da kaybetmeye başladı. İmparator Herakleios askeri güçleri birleştirme yoluna giderek yeni askeri birimler meydana getirdi. Yeni düzenlemeye adını veren Thema, askeri olarak kolorduyu ifade ederken aynı zamanda askeri bölgeleri belirten idari bir tanımlama kavramı olarak da kullanılıyordu. Thema idaresinin başında "strategos" (General) adı verilen askeri ve idari yetkiye sahip askeri görevliler bulunmaktaydı[221].

İmparator Heraclius, yeni idari nizamını Marmara denizi kıyılarında oluşturulan Kuzeydoğu Anadolu'da Armaniakon, Anatolikon ve Anadolu'nun güney sahil bölgelerinde Karabisian theması adıyla oluşturdu. Themalara verilen adlar coğrafi bir isimlendirme olmayıp bu isimleri taşıyan askeri birliklerin iskân edildiği bölgeleri ifade etmektedir[222].

Ekonominin kırsal alanda değişime uğraması, imparatorluğun varlığını tehlikeye düşüren siyasi gelişmelerin yaşanması, imparatorluğu bölgesel, askeri ve sivil bürokrasi alanlarında düzenlemeler yapmak mecburiyetinde bıraktı. Büyük arazi sahipleri sistemi gerileyerek gücünü kaybetmesi sonucunda yerini küçük arazi sahipliği sistemi aldı. Terk edilmiş arazilerin yeni sahipleri küçük çiftçiler aynı zamanda ordunun stratiosları oldular. Bizans İmparatorluğu asker sayısını artırmak ve ekonomiyi güçlendirmek amacıyla Slav Halkları'nı devlet arazisine çekmek ve yeni oluşturduğu thema arazilerinde stratiotes ve köylü olarak iskânlarını sağlamak için büyük bir çaba içerisine girmişti. İmparatorluk küçük arazi sahiplerinin güçlenmesinde özendirme yoluna gitmiştir[223].

Bizans İmparatorluğu Thema idari sistemiyle tebaasını oluşturan insanlardan güçlü bir ordu meydana getirdi. İmparatorluğun askeri sisteminde uyguladığı ekonomik manada oldukça masraflı askeri ve siyasi yönden ise tam olarak güven vermeyen ücret karşılığı yabancı milletlerden oluşturulan asker temini uygulamasından kurtulmuş oluyordu. Askeri birlikler imparatorluğun en savaşçı özellikleriyle tanınan Kafkaslar ve Anadolu bölgelerinden oluşturulan askerlerin yanı sıra, toprağa bağlı Bizans köylüleri de

[220] Ostrogorsky, s.74; Vasiliev, s.209; Gregory, s.169.
[221] Ostrogorsky, s.30-s.89; Diehl, s, 59; Vasiliev; 264.
[222] Ostrogorsky, s.91; Vasiliev, s.266.
[223] Ostrogorsky, s.125.

bulunmaktaydı. Toprağa bağlı askerlerin bütün ihtiyaçları Stratiotes'ler tarafından karşılanıyordu.

Ordu hizmetinin irsi olarak yapmak karşılığında evlatlarının sonradan yararlanacağı asker arazileri oluşturmuştu. Bu sistemin varlığı sonucunda toprakta yerleşik durumdaki askerler "limitanei" sistemine bağlandılar. Sahibi oldukları toprakları düşman saldırılarına karşı koruyan oldukça aktif bir nizam uygulanmaya başlanılmıştı. Askerlik hizmetini Barbar kavimlerinin paralı askerlerine bırakmış gününü tiyatro ve eğlenceyle geçiren Bizans toplumundan kendi topraklarını kendisinin koruduğu topluma dönüşmüştü[224].

Themalar imparatorluk topraklarında düşman tehdidinin ortaya çıktığı bölgelerde kurulma yoluna gidilmiştir. Öncelikli olarak Anadolu'da oluşturulan Themalar Balkan eyaletlerinde ise ancak istikrar ve güvenin sağlanmasından sonra zamana yayılan bir uygulama süreciyle mümkün olmuştur. Anadolu toprakları üzerinde kurulan Thema, idari yapılanması içinde yer alan Opsikion Thema'sı başkentin güvenliğini sağlamak için oluşturulurken diğer Themalar ise, Müslüman Arapların karadan ve denizden ilerlemelerine engel olmak amacıyla oluşturulmuştu[225]. Thema idari sistemi arazilerin büyüklüklerinin ölçü alınarak asker sayısının ve bunların hizmet sürelerinin değişiklik gösterebildiği, miras yoluyla oğullara bırakılabilen bir yapıya sahipti. Thema arazilerinden boş durumda olanlar talep edenlere verildiği gibi savaş esirlerinin iskânı içinde kullanılabiliyordu[226].

Yeni idari sistem ile birlikte toprağa bağlı bulunan Stratiotes'lerden oluşan güçlü bir ordu kuruldu. Arazilerin ekilmesini sağlayarak imparatorluk vergilerini ödeyen sağlam bir köylü sınıfını oluşturulmuştu. Stratiotikon "Askeri Mülk" olarak belirlenen araziler asker olmak şartıyla köylülere verilmişti. Ayrıca askeri hizmeti devam ettirmek şartıyla arazi sahibinin çocukları bu toprakları miras olarak alabiliyorlardı. Köylü aynı zamanda miktarı fazla olmamakla birlikte bir ücret dahi alıyordu. Buna karşılık cüzi miktarda vergi ödemekle yükümlüydü. Heraclius, imparatorluğun uğradığı askeri başarısızlıkları sonlandırmak amacıyla idari yapıda meydana getirdiği bu değişiklik neticesinde ortaçağ Bizansı'nın "bel kemiğini" oluşturdu[227].

---

[224] Ostrogorsky, s.90-91; Mango, s.54.
[225] Lamerle, s.78; Mango, s.54; Vasiliev, s.266.
[226] Levtchenko, s.137.
[227] Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi içerisinde Themalar", *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.IX, S.1, s.81; Ostrogorsky, s.99.

Heraclius'un imparatorluk döneminde Balkan coğrafyası, Avar Slav topluluklarının saldırılarının neden olduğu istikrarsızlık ve bu coğrafyada iskânı amaçlayan Slav topluklarının saldırılarının yaşandığı bir döneme girilmişti. Akınlarını batıda Adriyatik kıyılarına, doğuda Ege kıyılarına uzanacak şekilde genişleten Avar güçleri elde ettikleri ganimetler, hediye ve kazançlı anlaşmalarla tekrardan Tuna'nın gerisine çekilmişlerdi. Ancak Slav toplulukları Balkanlar'ı iskân amaçlı olarak ele geçiriyorlardı. Avar Slav kitlelerinin saldırıları Tuna eyaletlerinden Trakya'ya kadar yayılırken tehdit İstanbul surlarına kadar uzanmıştı. Avar Slav saldırıları karşısında Thessalonike (Selanik) 617 ve 619 kuşatmalarında muazzam bir savunma gösterse de Pelopones saldırılardan kendini koruyamadığı gibi saldırılar Girit'e kadar uzandı. Avar-Slav güçlerinin hız kesmeden devam eden saldırıları, imparatorluğun Balkanlar'daki önemli şehirleri olan Viminacium (Kostolak),Niş (Naissus),Sardica (Sofya) kadar yayıldı. Dalmaçya üzerinde hâkimiyet kaybedilmişti. Slav akınları sonucunda Balkan coğrafyasının bu topraklarının Slav kitleleri tarafından iskân edilmesi bu coğrafyanın demografik yapısında da değişikliklere neden oldu. Slav saldırılarına karşı koyamayan şehirlerin sakinleri, korunmak amacıyla sahillere ve adalara kaçmak zorunda kaldılar. Slav halkları tarafından doldurulmuş Orta Yunanistan, Epir, Tesalya, Peloponnes toprakları üzerinde yeni yerleşimciler tarafından iskân edildi. Balkan yarımadasının deniz kıyısından uzak iç bölgelerinde Slav toplulukları hâkim unsur haline geldiler[228].

İmparatorluğun ezeli düşmanı olan Sasani tehlikesi, İmparator Heraclius döneminde artarak devam etti. Suriye'nin geleceği ordusunun başında olan Heraclius'un 613 yılında Antakya yakınlarında Hüsrev güçleriyle yaptığı mücadelede belirlendi. Heraclius mücadeleyi kaybetti. Bu yenilgiyi 614'de Dimaşk (Şam)'ın kaybedilmesi takip etti.614 Yılında Sasani güçleri Küdüs şehrini kuşatma altına aldılar. Kuşatmaya ancak 3 hafta dayanabilen şehir teslim oldu. Büyük bir yağma ve katliamlara uğrayan şehirde kiliselere ait birçok maddi değere sahip eşyalar talan edildi. Ancak en değerlisi ve en kutsiyet arz edeni ise Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan haçın götürülmesiydi. Hristiyan nüfusun bir bölümü zorunlu göçe tabi tutularak Sasani topraklarında iskân edildiler. Sasani kuvvetlerinin bir bölümü 619 yılında Mısır üzerine yöneldi. Mezhepsel olarak monofizist olan Mısır Sasanilere teslim oldu. İmparatorluğun tahıl ihtiyacının karşılanmasında merkezi konumunda olan Mısır'ın kaybı, İmparatorlukta ciddi tahıl

[228] Ostrogorsky, s.87-88; Diehl, s.52; Lamerle, s.74.

krizine neden olurken tahıla dayanan ekonomik sorunlar bu kaybın sonuçları arasında yer aldı. Böylece Bizans Yakın Doğu ve Mısır toprakları üzerindeki kontrolünü kaybetmiş oldu. Sasanilerin Anadolu içlerine doğru hareket eden kuvveleri Tarsos (Tarsus)u aldılar. Sasani kuvvetlerinin Bizans topraklarında Anadolu içlerine yönelik saldırıları 615 yılında ilerlerken kuzeyden ise Avar Slav akını başkente doğru yönelmişti[229].

Avarlarda taht değişikliği meydana gelmiş hakanın kardeşi tahta geçmişti. Avar hakanının liderliğinde Avar Slav güçleri Bizans şehirlerini yağmalayarak bol ganimetler ele geçirdiler[230]. İmparator Heraclius ile Avar Hanı Herakleia (Marmara Ereğlisi) da görüşmek üzere anlaştılar. Avar hakanı karşılıklı görüşmede Heraclius'u yakalamayı amaçlıyordu. Heraclius'un durumu fark etmesi sonucunda bu suikast girişimini boşa çıkararak başkente ulaştı. Ekonomik manada oldukça zayıf askeri olarak da güçsüz durumda olan imparatorluk gelişmeleri izlemekle yetindi[231].

Sasaniler üzerine yapılacak seferin ortaya çıkaracağı ekonomik maliyeti karşılamak ancak kilisenin sahip olduğu zenginlikleri imparatorluğun emrine vermesiyle giderilebildi. Avarların kuzeyden oluşturacağı tehdide karşılık büyük oranda ödenecek para ve güvence anlamında gönderilen önemli tutsaklarla barış, 619 yılında sağlandı. İmparator kuzeyden gelecek tehdidin ortadan kalkması neticesinde Anadolu'dan askeri birliklerini oluşturmaya başladı. Heraclius Anadolu'da oluşturduğu ve Sasanilerle savaşa hazır duruma getirdiği ordusunun başında sefere çıkmaya hazırdı[232].

İmparatorun ordusunun başında başkentten uzakta olmasını fırsat bilen Bulgarlarında içinde olduğu Avar güçleri, Sasanilerle anlaşarak başkente doğru harekete geçerek şehri kuşatmaya başladılar. Sasani güçleri General Şahinin komutasında Khalkedon (Kadıköy) önlerine kadar geldi. Başkenti kuşatan birleşik güçler karşılaştıkları mukavemet karşısında surları aşmada başarılı olamadılar ve girdikleri mücadeleyi kaybettiler (626). Sasani askeri güçleri ise Suriye'ye çekilmek zorunda kaldılar. İmparator Heraclius 627 senesinde Hazarlarla ittifak kurarak Sasanilerle mücadele için harekete geçti. Sasani ordusu Ninova önlerinde ağır bir yenilgiye uğratıldı. İmparatorluktan götürülmüş olan zenginliğin büyük bölümü Ctesiphon da ele geçirildi. Heraclius Sasani seferinde bütün güçlerini Hıristiyanlık ortak duygusunda birleştirmeyi başararak en büyük düşmanı olan Sasaniler üzerine harekete geçmişti. Başından itibaren

[229] Ostrogorsky, s.88; Vasiliev, s.232; Mitchell, 616.
[230] Çapan, s.133.
[231] Ostrogorsky, s.89; Vasiliev, s.232.
[232] Ostrogorsky, s.94; Bailly, s.126.

birleştirici anlam yüklediği "kutsal savaş" düşüncesini kutsal haçı geri alarak gerçekleştirmiş oldu. İmparatorluğun doğusunda en büyük tehdidi oluşturan düşmanı Sasaniler artık yenilmişti. İranda meydana gelen iç çalkantılar sonucunda II.Hüsrev tahtından ve canından olurken yerine II. Kavad geçti. Yeni kral imparator ile anlaşmaya vardı. Bu anlaşma neticesinde imparatorluk doğuda kaybettiği Suriye, Mısır, Filistin topraklarını tekrardan imparatorluk sınırlarına katmış oldu. İmparator Heraclius, Sasanilerle girişilen mücadelede büyük bir başarı kazandı. Tahttaki ömrü uzun olmayan II. Kavad'ın ölümünden sonra Sasani krallığı, III. Yezdigerdin başa geçeceği 633 yılına kadar altı kralın değişiminin yaşanacağı çalkantılı sürece girmiş oldu[233]. İmparator Heraclius'un öfkesinden Kudüs, Urfa ve Celile yerleşim yerlerinde yaşayan Yahudiler, kurtulamadılar. Yahudiler özellikle Kudüs'ün işgal edilmesinde ve kiliselerin yağmalanmasında galip Sasanilerle birlikte hareket etmişlerdi. İmparator Heraclius tarafından işbirliği içinde olan Yahudiler canlarıyla yaptıklarının cezasını öderken kalan Yahudiler için dinlerini değiştirmeleri yönünde emir çıkarıldı. Bunun üzerine inançlarını değiştirmeyen Yahudiler, kalabalık kitleler halinde İmparatorluğu terk ederek Arabistan'a geçerek buralara yerleştiler[234]. İmparator Heraclius, 628 yılında büyük zaferin kendisine sağladığı siyasi ve dini şöhretle altı yıl önce ayrıldığı başkente döndü. Halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. İmparator Heraclius ile görüşmek için bekleyen elçiler arasında Hz. Muhammed tarafından gönderilen elçi de bulunmaktaydı. Heraclius'u İslam'a davet eden mektup imparatora sunuldu. Elçi bulunduğu süre içerisinde iyi şekilde ağırlanarak gönderilmiştir[235].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en büyük ve en tehlikeli ezeli düşmanı aldığı yenilgiyle birlikte tehdit olmaktan çıkmış ve imparatorluk en büyük rakibinden de kurtulmuş oldu. Ortaçağ dünyasının en güçlü devletinden biri olan Sasaniler, gücünü ve etkisini kaybetmesi birlikte iç çalkantılarla oldukça zayıflamıştı. İslam fetihlerinin topraklarına yönelmesiyle birlikte çöküş süreci başlamış oldu[236].

Avar hakanlığının bağlı unsurlarıyla birlikte İmparator Heraclius'a karşı Sasanilerle giriştikleri ittifakın başarısızlığı iki devletinde ağır darbe almasına neden oldu.

---

[233] Ostrogsky, s.96; Vasiliev, s.234; Bailly, s.126; Mitchell, s.620.

[234] Bailly, s.123; Levtchenko, s.126.

[235] İmparator Heraclius' a gönderilen mektup için bkz. Dikici, s.167-168; HZ. Muhammed'in bunun dışında göndermiş olduğu içerik olarak aynı mahiyette olan 5 mektup daha bulunmaktadır. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için Muhammed Hamidullah, HZ. Peygamberin 6 orijinal diplomatik mektubu, Beyan Yayınları.

[236] Lamerle, s.73; Vasiliev, s.235.

Sağlanan ittifak neticesinde iki kez gerçekleştirdikleri başkenttin kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, Avar hakanlığının bağlıları olan halkların Avarlara karşı harekete geçmesine neden oldu. Sırp ve Hırvat halkları İmparator Heraclius izniyle Balkanlar'a yerleşmeye başladılar ve Avarlara karşı başarılı mücadele neticesinde Balkan yarımadasının kuzeybatısına yerleştiler. Yarım adanın güneydoğu bölgesi ise Sırplar tarafından iskân edildi. Bulgar toplulukları, liderleri Kuvrat öncülüğünde hakanlık konusunda Avarlarla mücadeleye giriştiler. İmparatorluk tarafından desteklenen Kuvrat'a karşı Avarlar Eflak ve Bulgaristan'ı terk etmek durumunda kaldılar.[237] Gücünü ve bağlılarını kaybeden Avarlar etrafında düşmanlık hissiyatı içinde olan tehdidin ortasında kaldı. Franklarla girişilen 15 yıla yayılan mücadele dönemi Avarların sonunu hazırladı[238].

2.3. Slav Yayılmaları

Slav halklarının Bizans İmparatorluğunun sınırlarına gelerek yerleşmek maksatlı başlattıkları iskân girişimleri, imparatorluk topraklarında İllyricum idari taksimatında meydana gelmiştir. Slav iskânının demografik yapı üzerinde meydana getirdiği tesirlerin anlaşılabilmesi için iskân coğrafyasının idari teşekkülü ve iskânın etki alanı ile sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Roma İmparatorluğu, Diocletianus dönemin idari yapılanma sürecinde sayıları ileriki yüzyıllarda daha da fazlalaşacak olan 100 eyalet ve 12 "dioecese"ten oluşan bir ideri yapı oluşturmuştu. İmparator Constantinos, tahta geçmesiyle birlikte idari sisteme "praefectura" sistemi eklenmiş oldu. İdari sistem yapılanması aşağıdan yukarıya doğru eyaletler, bunların bağlı olduğu dioeceseler, bunların üzerinde ise praefecturalar bulunmaktaydı. Tetraşi idari yönetiminin uygulandığı dönem Roma'sında, Balkanlar'ın tamamı imparatorluğun iki yarısı arasında bir köprü olarak görülmüştür. Illyrıcıum idari olarak imparatorluğun doğu bölümünde iki Dacia ve Makedonya Dioceseis'lerinden oluşmaktaydı. İdari alan olarak Illyria praefecturası, Yunanistan ve Orta Balkanlar'ı kapsamaktaydı. Sınırları Tuna'dan on iki adalara uzanan bölgede, herhangi bir doğal engellemeyle karşılaşmadan kuzeybatısında Pannonia ve kuzeydoğusunda ise Tuna'nın düzlükleri yer almaktadır. Dörtlü imparatorlar dönemi idari yapılanmasında, Balkan

[237] Ostrogorsky, s.98; Kafesoğlu, s.164; Rene-Grousset, s.175.
[238] Rasonyi, s.84; Kafesoğlu, s.164.

coğrafyasının tamamı Doğu ile Batı İmparatorluğu arasında kurulmuş bir köprü kabul ediliyordu[239].

İmparator Theodosius döneminde, imparatorluk topraklarında meydana gelen Gotların istilasına engel olmak için bölgenin paylaşımının zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Gratianus Illyricum ideresini kaldırırken Pannonia bölgesini İtalya'ya bağladı. Theodosius ise Dacia ve Makedonya Dioikeseisleri'ni bir süreliğine Selanik'ten idere etmesine rağmen buraları Batı İmparatorluğu'na bırakma durumunda kaldı. Theodosius Pannonia Dioikesisi'nin barbarların istilasına uğraması bölünmenin yapılmasını zorunlu hale getirdi. Pannonia ve Savia bölgelerine İmparator Gratianus tarafından Gotların ve ardından Hunların iskânına izin verilmesi bölgenin kuzeydoğusunun işgali anlamına geliyordu[240].

Got istilacılar, Balkanlar'ın gerisine çıkarılmaları neticesinde imparator varılan foedus anlaşması gereği Ostrogotların Pannonia'yada Vizigotların ise Trakya'nın kuzeyinde iskânına izin verdi. İmparatorluğa muhtariyet statüsünde müttefik olarak saldırılara karşı yardımda bulunacak olan Gotlar bunun karşılığında yüksek bir maaşa sahip olacaklar ve vergilerden de muaf tutulacaklardı. Theodosius'un Germen halkalarını foedus olarak kontrol altına alması, zamanla ordunun Germenlerin eline geçmesini kaçınılmaz hale getirdi. Askeri giderlerin artması halkın üstündeki ağır vergiler "patrocinium" uygulamasının artmasına neden oluyordu. Küçük toprak sahibi köylüler özgürlüklerinden olma pahasına büyük arazi sahiplerine sığınmak zorunda kaldılar. Theodosius oğulları arasında paylaştırdığı imparatorluğun sorunlu olan Dioikesi'si Makedonya ve Dacia, Illyria praefecturası olarak doğuya bağlandı[241].

IV. yüzyıl sonundan itibaren Illyricum karşı karşıya kaldığı sürekli saldırı ve yağmalar, nüfusun artışına ve ekonomik canlanmanın tekrardan oluşumuna imkân vermedi. Barbar saldırıların nedeniyle Balkan coğrafyasının güvensiz ortamı nüfusta azalmaya yol açarken coğrafyanın demografik yapısında ise değişimlere neden olduğu kesindir. Tuna civarında foedere statüsünde Gotların iskân edilmesi nüfusun canlanmasında pek etkili olamadı[242].

---

[239] Ostrogorsky, s.32; Morrisson, s.319.
[240] Ostrogorsky, s.48; Morrisson, s.321.
[241] Ostrogorsky, s.50.
[242] Morrisson, s.343.

Illyria praefecturasında bulunan yerleşim yerlerini oluşturan şehirlerin dağılımı coğrafik faktörlerden dolayı farlılıklar arz etmekteydi. Illyricumun kuzeyinden güneyine doğru şehirlerin dağılımı azalma gösteriyordu[243].

Göktürklerin egemenliklerinin genişlemesi sonucunda Göktürk hâkimiyetine girmek istemeyen kitleler batıya doğru göç etmek zorunda kaldılar. Moğol, Alan gruplarının da yer aldığı asıl unsurlarını aynı zamanda hâkim zümresini Türklerin oluşturduğu topluluklar batıya doğru göç etmek durumunda kalmışlardı. Avarlar Frank krallığı ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında kalan Avrupa'nın doğusunu oluşturan bölgede Hunlardan, Sabarlardan ve Bulgarlardan (Ogur) oluşan dağınık toplulukları bir araya getirip güçlü bir devlet oluşturmuşlardı. Avar kitlesi 558 tarihlerinde önlerine çıkan Sabarların hâkimiyetini sonlandırarak Kafkasya yönünde ilerlemeyi sürdürdüler. Avarların Bizans İmparatorluğu ile ilk temasları Alanlar aracılığı ile oldu. İmparatorluk Balkan bölgesindeki topraklarına sürekli olarak saldırılar düzenleyen Kutrigur Bulgarları'na karşı koyacak bir askeri güce ihtiyaç duymaktaydı. Avar hakanının kalabalık kitlesine yerleşecekleri bir yurt ihtiyacı içinde olması Bizans İmparatorluğu ile kurulacak dostane ilişkiler için uygun bir fırsat oluşturmaktaydı.

Bizans İmparatorluğu Iustinianus döneminde (527-565) bir taraftan Kuzey Afrika'da Vandallara, İtalya'da ise Ostrogotlara karşı yürütülen uzun süreli savaşlar Iustinianus'a imparatorluğun batısında hâkimiyeti gerçekleştirmesini sağlarken doğu sınırında yapılan mücadelelerden bir sonuç alınmadı. Bizans İmparatorluğu bir birinden uzak ve farklı coğrafyalarda yürüttüğü uzun zamana yayılmış bu savaşlar nedeniyle ordu oldukça yıpranmış ve güçsüzleşmişti. Balkanlarda sürekli olarak Doğu Roma topraklarına saldırılarda bulunan Kutrigur Bulgarları'na karşı koyabilecek bir güç imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan dolayı amaçlarına uygun düşmekteydi. Avarların gönderdiği elçi 558 yılında başkente oldukça iyi bir şekilde karşılanmıştır[244].

Slav halkları üzerinde Avarlar etkisi oldukça fazladır. Gotların tesiri altında bulunan Slav halkaları 4. yüzyıldan sonra Hun idaresine tabi oldular. Slav kavimleri artık Türk Tarihinin bir parçası haline gelmiştir. Slav kitlelerinin Balkan Yarımadasına ve Avrupa'nın doğusuna yayılma imkânları ise Avarların döneminde gerçekleşmiştir. Avar devleti hâkimiyeti altına aldığı topraklarda halkının ihtiyacı olan tarımsal ürünleri yetiştirip üretecek aynı zamanda bu topraklar üzerinde sınır güvenliğini sağlayacak savaş

[243] Morrisson, s.330.
[244] Kafesoğlu, s.161-167

dönemlerinde ise Avar ordusunda piyade gücü olarak bulunacak bir unsur olarak Slavları görüyorlardı. Avar devleti Slav kitlelerini hâkimiyet sağladığı topraklara yerleştirmek için zorunlu olarak Tuna civarlarına göç ettirmiştir[245].

Slavlar ilk olarak orijinal isimleri olan "Sclavenes" olarak Prokopius eserinde geçmiştir. Kalabalık Slav ve Bulgar grupları Tuna üzerine her sene akınlar düzenleyerek buralarda bulunan şehirleri tahrip ederek yağmalıyorlardı[246].

Avar güçleri tarafından Onogur ve Kutrigur Bulgarlarının hâkimiyetlerinin sonlandırılması neticesinde Karadeniz'in kuzeyinde oluşan bu boşlukta, Avar hâkimiyetin tahsis edildiği anlamına gelmektedir. Avarlar Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı federe bir devlet olmanın gereği yerine getirmiş oluyorlardı[247]. 560 tarihlerinde Başkent İstanbul ahalisinde kıyafetleriyle ve saç şekilleriyle merak uyandıran Avar elçilik heyeti, imparatorluğu Bulgar ve Slavların saldırılarına karşı korumak şartıyla Avar kitlesinin Tuna ve civarında kalmasını sağlarken yıllık vergi ödenmesini kabul ettirerek aynı zamanda ekonomik menfaat sağlamış oluyordu. Avarlar artık Dnepr ve Dnestr'den Tuna Kıyıları'na kadar uzanan bölgede hâkimiyet tahsisi ederek Özellikle Karpat ve Dnester civarında bulunan Slavlar üzerinde etkili oldu[248].

Altıncı yüzyılda Avarlarla başlayan yedinci yüzyılda Bulgarların eklenmesiyle devam eden Balkan Yarımadasının uğradığı işgal ve iskânı demografik krize yol açmıştır. Yağma ve işgale uğrayan Balkanlar'da yaşayan halklardan Illyria, Trakya, Yunanlılardan oluşan yüz binlercesi tehcire uğramıştır. İnsansız ve boş topraklar Slav yerleşimciler tarafından yurt edinilmek amacıyla iskân edilmeye başlanıldı. Slav kitlelerinin iskânı Balkan Yarımadası'ndan Adriyatik denizine, Balkan dağlarından Ege Denizine kadar uzanan alanı kaplamaktaydı[249]. Bizans imparatorluğu kuruluşundan yıkılışına kadar hüküm sürdüğü uzun tarihi süreç içerisinde imparatorluğunu oluşturan toplum aynı etnik unsurlardan meydana gelmemiştir[250].

Doğu sınırında imparatorluğun en büyük ve tehlikeli düşmanı olan Pers kralı I.Hüsrev (Anuşirvan), İmparator Iustinianus'un bütün dikkatini ve imkânlarının büyük bölümünü batı seferlerine yöneltmesinden yararlanıp Ostrogotların Bizans'a karşı yardım

[245] Laszlo-Rasonyi, s.80; Kafesoğlu, s.165
[246] Vasiliev, s.169
[247] Grousst, s.173
[248] Kurat, s.27
[249] Peter Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…", s.16.
[250] Peter Charanis, "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", çev. Mustafa Alican, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVI, S.1, s.259.

talebi isteğini kabul ederek imparatorlukla imzalanan barış anlaşmasını sonlandırmış oldu[251].

Avarların Dobruca ve aşağı Tuna bölgesi arasında kalan alana yerleşme talepleri İmparator Iustinianus tarafından tehdit oluşturma düşüncesinden dolayı uygun görülmeyerek Pannonya bölgesi iskân için gösterildi. İmparator bu amaçla Avarların Tuna'nın güneyinden uzak tutarken başkenti tehditten korumuş olacak hem de imparatorluğun düşmanları olan Longobardlar ve Gepitler kontrol altına alınmış olacaktı.

Longobardla sağlanan anlaşma neticesinde Avarlar Gepitlerin bulundukları toprakları terk etmesini sağladı. Ancak Gepitlerin yurtlarını boşaltması sonucunda Avar tehdidiyle komşu olan Longobardlar, 568 yılında Gepid, Sueb, Bulgar, Sarmat ve Pannonialardan kadın, erkek ve çocukların toplam sayıları 100.000 olan ve bunların dışında 20 bin kişiden oluşan kalabalık Saksonlarda dâhil olduğu kitleler bulundukları toprakları terk ederek İtalya'ya göç etmek mecburiyetinde kaldılar. İtalya'nın kuzeyinde kısa sürede hakimeyet sağlayan Longobardlar, Toscana'ya hâkim oldular[252].

Iustinianus'ın imparatorluğun batısında yürüttüğü seferler neticesinde İmparatorluğun topraklarını iki katına çıkarmıştı[253]. Iustinianus'un imparatorluğu dış müdahalelere karşı korumak adına imparatorluğunun batısında Tuna'dan doğusundaki Fırat'a kadar uzanan sınırları korumak için iki hat şeklinde planlanan yüzlerce istihkâm meydana getirmişti[254].

Ancak Balkanlar'da meydana gelen gelişmelere karşı Balkanlar'ın savunması yetersiz kaldı. İmparatorun saldırılara karşı koymak için savunma mevkileri oluşturulmasına rağmen askeri birliklerin İmparatorluğun diğer bölgelerinde bulunmaları nedeniyle yeterli askeri birliklerin olmayışından saldırıları engellemekte etkili olmadı. Ege denizi kıyılarına ulaşma hedefi içinde olan Slavlar bu gayelerine ulaşmak için Adriyatik'ten Ege denizine kadar Balkan coğrafyasına hücum ettiler. İmparatorluk topraklarına akın eden Slav kitleleri diğer "Barbar" kitlelerinden farklı olarak topraklarda ganimet ve yağma ile yetinmeyip ele geçirdikleri toprakları iskan etmek amacı güdüyorlardı[255].

---

[251] Vasiliev, s.168.
[252] Laszlo Rasonyı, s.79; Kafesoğlu, s.163; Levtchenko, s.118.
[253] Vasiliev, s.167.
[254] Auguste Bailly, Bizans Tarihi, C1, s.88.
[255] Vasiliev, s.170; Ostrogorsky, s.66.

II. Iustinus tahta geçmesiyle birlikte imparatorluğun yıllık vergi karşılığında satın almaya dayanan topraklarını koruma politikasından vaz geçti. Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde "Barbar" topluluklarına Doğuda ise Pers Krallığı'na karşı aynı tutumu takınması ve mücadeleye girmesi imparatorun ordunun gücüyle iç ve dış saldırıları çözeceğine olan inancından kaynaklanıyordu. II. Iustinus Pers'e yıllık ödenmesi gereken vergiyi ödemeyerek barış şartlarını bozdu. Mücadelenin merkezini ise Bizans imparatorluğu açısından stratejik konumda bulunan Armenia oluşturuyordu.

Avar varlığını geleceği için tehdit olarak gören Longobardların kalabalık kitlesini iskan ettikleri yurtları terk ederek Pannonia'dan İtalya'ya göç ettirmek durumunda bırakmıştı. Germen kavimlerinin İtalya yönünde başlayan kitlesel göç harekatı sadece demografik açıdan balkanların boşalması anlamına gelmemektedir. Askeri açıdan Germen halklarının göçüyle birlikte imparatorluk ordusunun en önemli kaynaklarından biri olan ücretli asker sınıfında meydana gelen açık giderilemez bir hal aldı. İmparatorluğun çözümü yerli halktan daha fazla yararlanma yöntemini benimsemesi askeri özellikleri ile bilinen Armenia'ya bölgesini ön plana çıkardı. Persler ile uzun savaşlar dönemini başlatan II. Iustinus'un mücadelesi kendinden sonraki iki imparator ve yirmi senelik bir sürecin sonucunda Armenia'nın büyük bölümünü Perslerin imparatorluğa terk etmelerine neden olacak 591 yılı anlaşmasına kadar sürdü[256].

İmparator Tiberius (578-582) döneminde Bizans İmparatorluğunun savunma savaşıyla bütün düşmanları alt etmesinin mümkün olmadığını gördü. Longobardlarla savunma savaşını devam ettirirken Avarlar tehdidini yıllık vergiyi ödeme koşuluyla anlaşma yoluna gidildi. İmparator böylece bütün gücüyle en büyük tehdit olarak görülen doğuda Sasanilerle savaşa girebilecekti.[257] Tiberius imparatorluğun başında 578 yılında, 10 bin kadar Ermeni'yi yurtlarından zorunlu göç yoluyla Kıbrıs adasında iskânlarını sağlamıştır[258].

Balkanlarda Avar hakanı Bayan Han'ın Slavlara gönderdiği elçinin öldürülmesi Slavlar üzerinde büyük bir öfkeye neden oldu. Doğuda İran ile büyük bir savaş içinde olan Bizans İmparatorluğu Slavlara karşı Avarlarla 577 yılında anlaşma yapma imkânı buldu.

---

[256] Vasiliev, s.204; Ostrogorsky, s.73.
[257] Levtchenko, s.118
[258] Charanis "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet Politikası…"s.261

Slavlar imparatorluğun İranlarla savaş durumundan yararlanarak Menadros 'a göre sayıları yüz bini bulan kalabalık Slav kitlesinin durumunu Efesli İoannes şu şekilde aktarmıştır: "İmparator Tiberius saltanatının üçüncü yılında mel'un Slavlar istila etti. Bütün Yunanistan, Tesalya ve Trakya üzerinden geçti. Birçok şehir ve şatoyu aldı; memleketi yaktı, yıktı tahrip etti oraları sanki kendi memleketiymiş gibi yerleşti. Memleket içinde yayılmaları ve yerleşmeleri dört yıl sürdü. Zengin oldular; gümüşleri, altınları, sürüleri, atları sayısız orduları var. Romalılardan savaşmayı daha iyi öğrendiler…[259]"İoannes'in aktarımları Slavlar kitlesinin sadece yağma ve talanlara dayalı ganimet duygusuyla yapılmadığını Slavlar kitlesinin Balkan coğrafyasını yurt tutmak amacıyla gelip yerleştiklerini göstermektedir.

İmparator Mauricius döneminde (582-602), Balkanlarda İmparatorluğun aleyhine genişleyen Slav Avar tehdidi en önemli sorun olarak devam etmekteydi. İmparator Mauricius ordusunun büyük bölümüyle doğuda Sasani mücadelesi yürütürken Balkan coğrafyasında oluşan Avar tehdidini iktisadi tavizlere dayanan siyasi anlaşmalarla engelleme yolunu kendinden önceki imparatorlar gibi devam ettirdi. Avarların varılan anlaşmayla kabul ettikleri 80 bin altına ek olarak imparatorluğun doğuda bulunduğu zor durumdan yararlanarak fazladan 20 bin altın talebinde bulunmaları İmparator tarafından reddedince Avarlar ve bağlıları saldırıya geçtiler. Sirmium şehri varılan anlaşma neticesinde Avar hakanına teslim edildi. Sirmium, stratejik şehrinin alınmasıyla Avarlar şehrin korunaklı yapısıyla Balkanlar'a yapılacak seferler için bir askeri üs görevi ifa edecek bölgeye sahip olmuşlardı. Bizans imparatorluğu için bu kayıp Balkanlar'ın savunmasını oluşturan Tuna sınır savunma hattının yıkılması anlamana gelmekteydi. Viminacium ve Augusta şehirleriyle birlikte geçici de olsa Singidunum (Belgrat) Avarların eline geçti. Avarların ilerleyişine engel olmayan İmparatorluk güçleri, Avar Slav kitlelerinin Balkan Yarımadası'nda ilerlemesine mani olamadı. Tuna çevresinde Avar kitlesinden bağımsız olarak hareket eden Slavlar ise bölgenin içlerine doğru sürdürdükleri ilerleyişleri Peleponnesos'a kadar uzanarak kalıcı olarak yerleşim amacıyla iskân etmeye başladılar. Selanik, 586 yılında Avar ve Slavlardan oluşan 100 bin kişilik bir orduyla ilk kez kuşatılmış ve başkent Slavların tehdidiyle karşılaşmış oldu. Bütün saldırılara rağmen başarı elde edilemedi[260].

[259] Bailly, s.110; Levtchenko, s118
[260] Diehl, s.48; Ostrogorsky, s.75; Gregory, s.172; Lamerle, s.70; Herak, "Avarlar… s.1128.

Slav kitlelerinin meydana getirdiği güçlü göç dalgaları Balkan coğrafyasının etnik yapısında büyük değişikliklerin yaşanmasını beraberinde getirdi. Balkan yarım adasının yeni göç halkları elde ettikleri kazançlarla geri dönmek yerine bu toprakları kalıcı olarak iskân etmek amacıyla geliyorlardı. İmparator Mauricius döneminden önce Balkanlara defalarca saldırı düzenleyen Slavların yerleştirtildiklerine dair herhangi bir emare bulunmazken iskân amaçlı yerleşme bu dönemden itibaren görülmektedir[261].

Slav halklarının Balkan coğrafyasında başlattıkları yerleşme amacına dayanan kitlesel iskân girişimleri coğrafyanın demografik yapısının daha da karmaşık hale gelmesine neden olmuştur[262]. Slavların Balkanlar'a sızma girişimleri karşısında yerel halkın dağlık alanlara korunaklı şehirlere veya adalara gitmek durumunda kalmışlardı. Tedirginlik ve korku nedeniyle Paleponnes'de Slavlara karşı güvenliği sağlamak için tek bir girişten ulaşımı sağlanan Momenemvasia şehri kuruldu[263].

Balkan coğrafyasının VI. Yüzyıl sonlarına doğru meydana gelen Slavların kitleler halinde Balkan yarımadasını işgal ve yurt tutmaları imparatorluğun en önemli sorunu olmuştur. İmparatorluk topraklarına saldırılar düzenleyen halklar, yağma ve ganimet amacı güderken Slavlar yerleşmek amacıyla topraklara saldırıyorlardı. Balkan yarımadasının demografik yapısında köklü değişime neden olan süreç coğrafyanın büyük bölümünün Slav halkların yerleşimi haline getirmişti. Böylece Balkanlar'da kurulacak olan Slav devletlerinin oluşumu sürecine geçilmiş oldu[264].

Slav halkaları bağlı bulundukları Avar İmparatorluğu içinde Balkan coğrafyasında birçok saldırı gerçekleştirmişlerdi. Slav kitleleri Balkanlarda imparatorluk topraklarında rahatça hareket ediyorlardı. VI. Yüzyıl sonlarından itibaren Avar Slav saldırılarına maruz kalan Balkanlarda Sirmium, Viminacium, geçici de olsa Singidunum şehirleri bu askeri güç karşısında mücadele edemeyince teslim olmak durumunda kaldılar. Kalabalık kitleye sahip Slav güçleri imparatorluk tarafından Sasanilerle yapılan savaşlarda asker olarak kullanılmışlardır[265].

Mauricius İranla yürüttüğü savaşta yirmi yılın sonunda İran tahtında meydana gelen mücadelede II.Hüsrev'in tahtı ele geçirmesi için yardım talebinde bulunması, imparatorluğa en büyük düşmanının iç işlerine müdahale etme imkanı verdi. Gönderilen

[261] Mango, s.30; Charanis "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…", s.13.
[262] Morrisson, s.359.
[263] Herrin, s.145.
[264] Vasiliev, s.206; Ostrogorsky, s.75.
[265] Ostrogorsky, s.75; Charanis "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…", s.13.

yardım sonucunda II.Hüsrev, tahtın yeni sahibi olurken Bizans İmparatorluğu ise desteğiyle tahta oturmuş bir müttefik kazanmış oldu. Hüsrev II. 591 senesinde yapılan anlaşma sonucunda 20 yıllık savaş dönemi sona ererken imparatorluk için oldukça önemli olan Armenia'nın büyük bölümü artık Bizans İmparatorluğunun hâkimiyetine geçmiş oldu[266].

Bizans İmparatorluğu VI. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan etkisini IX. yüzyıl' da da devam ettiren karşı karşıya kaldığı demografik yapıda meydana gelen sorunların, artan dini muhalefetin ve ekonomideki bozulmaların çözümü olarak ihtiyaç duyulan nüfusun başka bölgelerden göç ettirilerek taşınması modeline dayanan politikasını uygulamaya geçirerek nüfus darboğazından çıkmaya çalıştı[267].

Slav kitlelerinin iskânıyla yoğun şekilde karşı karşıya kalınan VI. yüzyıl sonları sadece bölgenin demografik yapısında değişikliklere neden olmamıştı. Balkan coğrafyası aynı zamanda imparatorluk ordularının en önemli asker ihtiyacının karşılandığı bölge konumundaydı. İmparatorluk Slav istilası ve iskânı nedeniyle asker temin ettiği en büyük potansiyeli olan Illeyricum eyaletinden mahrum kalırken Trakya'nın orduya sağladığı asker desteğinde ise azalmalar başlamıştı. İmparatorluğu yeni asker temini bölgeleri arayışı çözüm olarak Armenia ve Kafkaslar bölgelerinde görüyordu[268]. İmparator Mauricius'un iskân siyaseti asker çıkarabilecek durumda olan ailelerin başka bölgelere göçe tabi tutularak iskânlarının sağlanması yöntemine dayanmaktaydı. Her bir aile askeri ihtiyacın temel kaynağı olarak görülüyordu. Armania bölgesinden 30 bin kişilik asker çıkaracak şekilde 30 bin ailenin Trakya'da iskâna tabi tutulmasına ve bunların her birine biraz toprak temin edilmesini içeren bir emirnamesi Mauricius'un iskân siyasetinin özelliğini göstermektedir. İmparator Mauricius 602 tarihinde uygulanması istediği bu emri yapılan darbe sonucunda gerçekleşeme imkânı bulamamıştır[269].

VI. yüzyıl sonundan itibaren Ermeniler imparatorluk tarafından önemli bir unsur olarak kabul görmeye başlamışlardır. Mauricius'un imparatorluğunun sonlarına doğru Ermenilerin büyük bölümü üzerinde hâkimiyet sağlanmış durumdaydı. Bu süreç Arap fetihlerinin büyük başarılar kazandığı VII. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Müslüman

[266] Gregory, s.168.
[267] Haldon, s.129.
[268] Vasiliev, s.206; Charanis, s.9.
[269] Charanis "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…", s.9.

Araplar karşısında başarılı olamayan imparatorluk bu bölgeler üzerinde siyasi olarak varlığını devam ettirmesine rağmen kontrolü kaybetti[270].

Mauricius imparatorluk ordusunun ihtiyacını karşılayacak kaynak olarak gördüğü Ermenilerin Trakya'ya da iskânlarını sağlamak için harekete geçti. Ermenilerin yaşadıkları bölgede gerek Bizans gerekse Sasaniler için huzursuzluklara sebep olabilecekleri nedeniyle bunların başka bölgelere gönderilmeleri gerektiği düşüncesindeydi. Sebeos imparatorun bu talebini şu şekilde aktarmıştır: " Ben benimkileri (Ermenileri) Trakya'ya gönderirken sende onları doğuya gönder. Eğer orada öldükleri takdirde birçok düşman ölmüş olacak, tersi gerçekleşirse birçok düşmanı öldürmüş olacaklar." Persler alınan kararın uygulanmasında pek başarı sağlayamazken Mauricius uygulamaları sonuç vererek birçok Ermeni Pers ülkesine kaçarken imparator asker olarak yararlanacağı bu kitlenin Trakya'da zorunlu olarak iskânlarını sağlamıştır[271].

Sasani İmparatorluğu ile yapılan karlı anlaşma neticesinde İmparator Balkan coğrafyasında meydana gelen Slav işgalcilerle ilgilenme imkânı buldu. İmparator Mauricius Balkan yarımadasının tam olarak güvenli hale getirmek ve saldırılardan korumak için Slav kitleleriyle sınır oluşturan Tuna'nın karşı ötesinde bulanan bu halklar üzerine bulundukları bölgelere sefer yapılması gerektiği düşüncesiyle 591 yılında hazırlıklara başladı. Mauricius düşman tehdidinin bulunduğu noktaya yönelik seferiyle birkaç amacı birden gerçekleştirme planı üzerine askeri harekâtını oluşturmuştu: Yapılacak saldırıyla Avarların kuzey Balkanlar'da hâkimiyet kurması önlenecek, Slav kitlesi içerisinde yer alan Vlahya Slavları Avarlara karşı harekete geçirilerek birliğin zayıflatılması sağlanacak, hâkimiyet altına alınan Slavlar imparatorluğa bağlı hale getirilmiş olacaktı. Böylece bölgenin güvenliği sağlanmış ve yeni vergi ve askeri kaynak oluşturulurken aynı zamanda Hıristiyan inancı da bu topluluk üzerinden yayılmış olacaktı. Tuna'nın ötesine geçen İmparatorluk güçleri komutan Priscus idaresinde Tisa bölgesinde Avar ve Slavlara karşı büyük başarılar elde ettiler. İmparatorluk ordusunun merkezden uzak bölgelerden yürütülen savaşın süresinin uzaması askerler içinde huzursuzlukları arttırması imparatora karşı girişilen isyan neticesinde akamete uğradı. Slav halklarını kontrol altına almak amacıyla yürütülen 10 yıllık mücadelenin bu şekilde sonlanması Balkan Yarımadası'nın Slav halkalarına terk edilmesine neden oldu[272].

---

[270] Charanis, Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…", s.5.
[271] Charanis, Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet Politikası…"s.261.
[272] Levtchenko, s.119; Gregory, s.172; Ostrogorsky, s.77; Morrisson, s.357.

Ostrogosrky'in tabiriyle "geç Romanın ölüm kalım" dönemi diye adlandırdığı Phocas Avarlar ile yıllık ödenen haracın miktarını 200 bin altına çıkararak Avarları bölgede kontrol altında tutmaya çalıştı. İmparatorluğun doğudan ise Sasani hükümdarı II. Husrev İmparator Mauricius'un öldürülmesini hesabını sormak adına saldırıya geçmesi neticesinde Bizans ordusu ağırlıklı olarak bu bölgeye kaydırıldı. İmparatorluğun içinde bulunduğu kargaşa ve Sasanilere karşı verilen başarılı savaşa rağmen Balkan yarımadası Slav topluluklarıyla dolmuştu[273].

Heraclius'un İmparatorluk dönemi olan VII. yüzyıl Balkan coğrafyasının yerleşimcileri ve işgalcileri açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İmparator Mauricius Slav halklarının merkezi olan Tuna ötesine yapılan seferin imparatorluk darbesi neticesinde sonuçsuz kalmasından itibaren Slavlar kitleleri Balkan Yarımadasına iskân amaçlı yerleşmeye başladılar. Slav halkları birlikte hareket ettikleri Avarlardan farklı olarak ele geçirilen toprakları sadece yağma ve ganimet amaçlı olarak saldırıp geriye dönmüyorlardı. Balkan Yarımadasına yerleşmek amacıyla geliyorlardı. Slavların iskân girişimi Tuna ile sınırlı kalmayıp Makedonya'ya kadar genişlemişti. Balkan coğrafyası imparatorluğun resmi sınırları içinde olsa da hâkimiyetini ve otoritesini kaybettiği bölge Slav yerleşimciler tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Slav Avar kitleleri Plelopones'e kadar uzanmıştı. Denizlerde ise denizci Slav kitlesi Girit'e kadar yayılmıştı. Dalmaçya'da bulunan Bizans idaresinin merkezi konumundaki Salona tahripten kendini kurtaramadı. Slav halkları VII. Yüzyıl da Balkan Yarımadasında yerleşik konuma gelmişlerdi. Bizans İmparatorluğu 7.yüzyıl'ın başlarından itibaren Balkanlar'da denetimini kaybetmiştir. İmparatorluğa kalan Misivri (Nsebar), bütün kuşatmalara direnen Thessaloniki (Selanik), Korinthos körfezi ve de Atina şehirleriydi. Slavlar dışında kalan bölge halkları ise (İlliryalı,Takya ve Yunan) dağlık alanlara ,Ege ve Adriyatik kıyısında korunaklı bölgelere çekilmek durumunda kaldılar. İmparatorluğun Doğu ve Güney kıyılarında Grek Batı kıyıları ise Roma unsurları güçlenerek Slavlar üzerinde baskın duruma geçtiler[274].

İmparator Heraklios Sasanilere karşı verdiği başarılı mücadeleler neticesinde Sasaniler ağır bir darbe aldı. Bizans yenilgisinin neden olduğu iç karışıklıklar İmparator Heraklios'un yardımını alan II. Kovrad'a tahta geçmesini sağlarken Bizans İmparatorluğu'na ise oldukça karlı bir anlaşma anlaşmanın yolu açtı.628 tarihli anlaşma

[273] Ostrogorsky, s.78.
[274] Ostrogorsky, s.87; Levtchenko, s.129; Mango, s.31.

neticesinde imparatorluktan alınmış olan Mezopotamya Armania, Suriye, Mısır, Filistin imparatorluk sınırlarına tekrardan dâhil edildi. Heraklios'un imparatorluk sınırlarına kattığı şehirler, Sasanileri ortadan kaldıran Müslüman Arapların ortaya çıkmasına kadar ancak kalabildi. Kuzey Afrika kıyılarının da kaybeden Bizans İmparatorluğu Doğuda Ege adalarına Anadolu'ya ve Kırıma sıkışırken batıda ise Sicilya'nın küçük bir bölümünden ibaretti[275].Balkan Yarımadası'nın en güney noktasına kadar Slav halkları tarafından işgal edilmesi bölgede büyük bir etnik değişimi beraberinde getirdi.

Avar devletinde, 616 tarihinde Avar hanının ölümü üzerine tahta değişiklik meydana gelmişti. İmparator Heraclius ile Avar hanının Herakleia (Marmara Ereğlisi) da görüşme teklifinin bir suikast hazırlığı olduğun anlaşılması üzerine güçlükle hayatını kurtardı. Ekonomik ve askeri olarak da güçsüz durumda olan imparatorluk herhangi bir müdahalede bulunamadı[276].

Sasanilere karşı başarılı mücadeleler veren Heraclius, Sasani komutanı Şahribazı mağlup ederek Anadolu topraklarından çıkarmıştı. İran üzerine yapacağı sefer için Avarların tehdit oluşturmasına engel olmak içinde ödenen verginin miktarını artırırken Avar hakanına imparatorluk ileri gelenlerinin çocuklarından güvence olması için rehin olarak göndermişti[277].

Başkentten uzak olan Heraclius'a karşı ittifak arayışı içinde olan İran Şahı Avarlarla ittifak kurarak imparatorluğu iki ateş arasına aldı. Avar hakanı bağlıları olan Slav, Bulgar, Gepit güçleriyle birlikte Constantinopolis'i kuşattı. Avar birleşik güçleri ve Sasani kuvvetleri başkentin kuşatmasını aşamayarak 626 yılında çekilmek zorunda kaldılar. Avar Sasani müttefiklerinin yenilgisiyle sonuçlanan İstanbul kuşatması, Avarlar devletinin içinde bulunan halklara bir kurtuluş ve başkaldırma imkânı doğurdu. Slav halkları Samos adlı şahsın liderliğinde, Slav devletini kurarken zaman içerisinde Hakanlık tartışmaları gerekçesiyle bağlı kalan halklardan Bulgarlar da ayrılarak devletlerini kurmaya muvaffak oldular. Böylece güney Slavlığı oluşmaya başladı. Hırvat ve Sırp kitlelerinin Hıristiyanlığa geçmeleri şartıyla bizatihi imparator tarafından Balkanlar'a girmelerine izin verildi. Hırvatlar yerleşim yeri olarak Dalmaçya ile Sava

[275] Ostrogorsky, s.96; Kafesoğlu, s.168; Mango, s.32.
[276] Ostrogorsky, s.88; Vasiliev, s.232.
[277] Ostrogorsky, s.95.

arasındaki alana yerleşirken Sırplar ise Morava ile eski Margus alanlarına yerleşmişlerdir. Bulgarlar ise kalabalık Slav halkları içinde zaman içinde Slavlaşarak erimişlerdir[278].

II.Constans (641-668) imparatorluğun en önemli sorunu Müslüman kuvvetlerinin imparatorluk topraklarına yönelik ilerleyişinin devam etmesiydi. Müslüman Arapların kendi içinde başlayan iç mücadeleleri neticesinde Muaviyenin barış istemek durumunda kalmasıyla tehdit bir süreliğine durmuş oldu. Müslüman tehdidinin kalkmasıyla birlikte İmparatorluğun diğer bölgeleriyle ilgilenme imkânı bulan imparator Yarım asır sonra Slavlar üzerine Balkan Yarımadası'na müdahalede bulundu. İmparatorluk ordusunun gücünü tekrardan Balkan coğrafyasında bulunan halklara hatırlatan imparator II.Constans, hâkimiyeti sağladığı bölgede çok sayıda savaş esiriyle döndü. İmparator II.Constans Slav yerleşimcilerinden kalabalık bir kitlesini Anadolu topraklarına göç ettirerek iskana tabi tuttu[279]. Doğu Roma İmparatorluğu Balkan coğrafyasının işgal ve istilaya uğramasında dönemsel olarak çok az farklılıklar göstermesine rağmen genel siyasi bakış açısı değişmemiştir. İmparatorluk güney sınırında meydana gelen tehlikeler ve tehditleri savaş ya da anlaşmalarla ortadan kaldırdıktan sonra hedef olarak yönelmiştir. Bu bakış açısı Balkanlardaki tehdidi küçük ya da önemsiz görmelerinden değil Filistin, Suriye, Mısır gibi imparatorluğun en önemli tarımsal ve refah kaynağı sağlayan bölgeleri korumaya yönelik askeri stratejik bakış açısının bir ürünüdür.

Bu nedenle Doğu Romanın Balkanlar'da uyguladığı bu strateji imparatorluk bütününün bir sonucudur[280].

[278] Ostrogorsky, s.99; Diehl, s.58; Lamerle, s.74; Charanis, s.16; Halil Berktay, "Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek", *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, S.17, s.84
[279] Ostrogorsky, s.110; Gregory, s.190; Vasiliev, s.256
[280] Morrison, s.357

2.4. Hazar- Bizans İlişkileri

Menşei itibariyle Türk olan Hazarların çıkış noktası Orta Asya'dır. Kafkasya ile Karadeniz düzlükleri arasında yer alan İtil (Volga) , Özü (Dnyeper) , Çolman (Kama) dan Kiyef'i de kapsayan alanda VII. Yüzyıl'dan X. Yüzyıl'a kadar uzanan dönemde kurdukları devletleriyle hâkimiyet sağlayan Hazarlar özellikle Doğu Avrupa tarihinde oldukça etkili olmuşlardır.[281] Avrupa Hunları ve Büyük Bulgar devletlerinin dağılmaları neticesinde içlerinde yer alan Hun boyları Hazar kıyılarına gelerek burada daha önceden var olan Türk gruplarının yaşadığı alanlara yerleştiler. VI. Yüzyılın başlarına kadar Hazar kıyısını yurt tutan Hun boyları Hazar Hunları adıyla anılır oldular[282].

Hazarların gerek Bizans gerekse de Sasanilerle olan ilişkilerinin başlangıcı şüphesiz Hazarların asıl nüvesini oluşturan Sabarlara dayanmaktadır[283]. V. yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı Sibirya'da bulunan kavimler arasında bir hareketlilik ve büyük göç olayı yaşandı. Avarların baskısına karşı koyamayan Sabarlar yeni yurtlar bulmak amacıyla topraklarını terk etmek durumunda kaldılar. Ural Altay düzlükleri arasını yurt tutan Ogurları yerlerinden ederek onları batıya doğru ittiler. Böylece Sabarlar, Tobol ve İşim ırmakları çevresine yerleştiler. 503 yılından itibaren hakimiyet alanını Doğu Avrupa yönünde genişleten Sabarlar, burada bulunan bazı Bulgar gruplarını hakimiyetleri altına aldılar. 515 yılında Sabarlara ait büyük bir grup İtil –Don nehirleri ile Kafkasların kuzeyinde yer alan Kuban havzasına yerleştiler. Yeni yurtları, dönemin güçlü imparatorlukları olan Bizans ve Sasanilerle teması sağlarken Sabarları aynı zamanda Doğu Avrupa tarihinde önemli bir konuma getirdi[284]. Yüksek savaş tekniği ve özellikle savunma savaşlarına karşı sahip oldukları donanımlarıyla Sabarlar, dönemin imparatorlukları tarafından ihtiyaç duyulan bir güç konumunda bulunuyorlardı. Bizans Sasani savaşlarında askeri gücünü en yüksek ücreti ödeyen tarafa ihraç ediyordu[285]. Sasanilerle anlaşan Sabarlar imparator Anastasios zamanında Bizans topraklarına yönelik iki koldan harekete geçti.516 yılında Anadolu içlerine kadar uzanan bu akınlar büyük zayiat meydana getirdi. İmparator Iustinianus döneminde Sabarların kraliçesi olan Balak (Savar liderinin dul eşi) hatun ile değerli hediyeler karşılığında ittifak sağlandı. Bu ittifakla aynı zamanda Bizans, Sasanilere karşı 100 bin kişilik askeri gücün desteğini de

[281] Kafesoğlu, s.167; Zeki Velidî Togan, "Hazarlar", İ.A, İstanbul-1964, M.E. B Yay, s.398.
[282] Umay Türkeş Günay, *Türklerin Tarihi*, Akçağ Yay. Ankara 2007, s. 174.
[283] Kafesoğlu, s.159;Çandarlıoğlu, s.71
[284] Kafesoğlu, s.158;Rasonyi, s.77
[285] Osman Karatay, "Suvarlar: Doğu Avrupa'nın Esrarengiz Kavmi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.X, S.I, s.106.

kazanmış oluyordu. Merkezi idarenin olmadığı ve boy beylerinin kendi başına hareket edebildiği idare yapısı nedeniyle Sabarların, hem Bizans'ın hem de Sasanilerin yanında yer aldığı dönemlerde olmuştur. 550 senesinde yaşanan Bizans Sasani savaşlarında Sabar gücünü her iki tarafta da görmekteyiz. 557 tarihinde Avarlara karşı aldıkları ağır yenilgi sonucunda toprakları Göktürklerin idaresine geçti. Sabarların bir bölümü Kür nehrinin kısımlarına dağıldılar[286]. Hazarlar Göktürklerin batıdaki en uç unsuru olarak bulunuyorlardı. Bünyesine dâhil ettiği Sabar, Semender ve Sarıogur Türk boyları ile 558 tarihinde Hazarlar devletlerini kurmuş oldular. Hazar devletinin teşekkülüyle birlikte o güne kadar teşkilatsız ve akıncı bir yapı görünümündeyken artık devlet teşkilatına ve sistemine sahip bir yapıya kavuştular. Hazar hâkimiyeti altında olan Kuzey Kafkas kabileleri zaman içerisinde dâhil oldukları devletin bünyesi içinde eridiler[287]. 576 yılında Göktürklerin batı kolu Kafkasya'ya doğru harekete geçince Avarlar yerlerini terk ettiler. Avarlar tarafından terk edilen Don-İdil nehirleri ve Kafkas dağlarını kapsayan alanlar Göktürk hâkimiyet sahasına dönüşmüş oldu[288].

Roma İmparatorluğu ile Perslerin III. yüzyıldan IV. yüzyılın başlarına kadar devam eden Ermenistan bölgesine yönelik hâkimiyet sağlama mücadelesinde, Hazarlar başlangıçta Perslerin yanında yer alarak Roma İmparatoruna karşı mücadele verdiler. Hazar Roma ilişkileri düşman taraf şeklinde bir konumlanma şeklindeydi. Pers imparatorluğu IV. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte bölgeye yönelik yayılmacı ve ilhaka dayanan politik ve strateji değişikliği, Ermenistan'ın işgaline neden olurken komşuları için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Hazarlar bu tehdit karşısında Bizans imparatorluğu ile yakınlaşarak Perslere karşı ortak mücadele vermek için anlaştılar[289].

Hazarlar 558 tarihlerinden sonra Sasanilere karşı verdikleri mücadelelerle Kafkasların hâkim gücü olarak kabul ediliyordu. Bizans imparatorluğu tarafından da 586 yılından itibaren "Hazar" adıyla biliniyorlardı[290]. Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırında tehdit oluşturan Sasanilere karşı müttefik sıfatıyla Hazarlar, 626 tarihinden itibaren imparatorlukla birlikte hareket etmeye başladılar. Heraclius ordusuyla birlikte Doğu Karadeniz'de bulunduğu esnada fırsattan istifade eden Avar Sasani birlikleri,

---

[286] Karatay, s.107-108

[287] Günay, s.173; Şaban Kuzgun, *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi Hazar ve Karay Türkleri*, Se-Da Yay, Ankara 1985, s.26.

[288] Muallâ Uydu YÜCEL, "Hazar Hakanlığı", *Türkler Ansiklopedisi, C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s.781.

[289] Kuzgun, s.24

[290] Kafesoğlu, s.168; Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Karacan Yayınları, 1981.s, 232.

imparatorluğun başkentini almak için kuşattılar. İmparator Heraclius'un talebi üzerine Hazar Hanı Ziebel[291] (Zebu,Yabgu) ile yapılan görüşmeler üzerine Pers (Sasani) tehdidine karşılık 40 bin kişilik askeri kuvvet göndererek yardımda bulunuldu. Hazar askeri güçleri Azerbaycan'ı ele geçirerek İran içlerine doğru ilerlemesini sürdürdü. Tiflis'in Hazar yabgusu tarafından alınmasıyla birlikte (629) bazı Ermeni toplulukları da himaye altına alınmış oldu. Hazarların bu başarısı sonucunda Sasaniler büyük devlet olma vasfını kaybederken aynı zamanda Anadolu, Sasani işgalinden de kurtulmuş oludu.[292]İmparatorluğun başkentinin muhasara altına alındığı ve Heraclius'un seferde olduğu bu dönemde, imparatorluğun yok olmayla karşı karşıya kaldığı büyük kriz müttefik Hazar yardımıyla ancak aşılabildi[293].

630 yılı Doğu Göktürklerin Çin hâkimiyetine boyun eğdiği Batı Göktürklerinde aynı kaderi paylaştığı karanlık bir yıl olmuştu. Batı Göktürkler desteklerini aldığı bazı Türk boylarıyla birlikte mücadelesini devam ettirmişse de 658 yılında topraklarını tamamen Çin hâkimiyetine girmekten kurtaramadı. Batı Göktürklerin içinde bulunduğu savaşların ve iç mücadelelerin neden olduğu kargaşa ortamı uç kesimlerde yaşayan milletlerin ayrılma girişimlerine karşı gerekli tedbirlerin alınmamasına neden oldu. [294]

Hazarlar 630 yılından itibaren Göktürk hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte bağımsız bir devlet statüsüne kavuştu. Sınırlarının Azak denizine kadar genişlemesiyle birlikte Hazarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında ilişkiler gelişmeye başladı. Hazarlar ile Doğu Roma arasında geliştirilen ittifak sonucunda imparatorluğun İran ve Balkan politikalarında etkili bir şekilde yer aldığı tarihi süreçler olmuştur[295].

VII. yüzyıl başlarında Doğu Roma İmparatorluğu'nda taht değişimi yaşanırken İmparator Heraclius'un miras olarak devraldığı Bizans İmparatorluğu doğuda ve batıda büyük tehditlerle karşı karşıya kalmıştı. Sasani hükümdarı öldürülen imparator Mauricius'un intikamını güderek Bizans topraklarına saldırması sonucunda stratejik Dara şehrini ele geçirmesiyle Ön Asya ve Anadolu yönünde ilerleyişini hızlandırmıştı. İmparatorluğun batısında ise Balkanlar'da harekete geçen Avar saldırılarına yıllık ödenecek verginin arttırılmasıyla engelleme girişimi nihayetsiz kalırken Slav halklarının göçü sonucunda Balkan yarımadası toprakları Slav kitlesiyle dolmuştu.

---

[291] Toephanes Bizans İmparatorluğuna yardım eden Zibel (Zebu, Yabgu) adlı kişinin hem Hazar hakanı olduğunu hem Hazar devletinde ikinci rütbeye sahip yönetici olduğunu belirtmektedir. Kuzgun, s.26.
[292] Laszlo-Rosanyi, s.114; Grousset.180; Kafesoğlu, s.168; Yücel, s.783.
[293] Luttwak, s.205; Artamanov, s.20.
[294] Kafesoğlu, s.111.
[295] Baştav , "Hazar…"s.437-438.

İmparator Heraclius'un iktidarının ilk yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırında başlayan İran güçlerinin ilerleyişi Anadolu içlerine doğru yönelerek Kayseri ve Kapadokya şehirleri yağmalandı ve Tarsos (Tarsus) kalesi ele geçirildi. Sasani istilasına uğrayan imparatorluğun güney topraklarında ise 613'te Şam, İranlılar tarafından yağmalanırken bunu 614'te Filistin ve kutsal Kudüs'ün ele geçirilmesi izledi.619 yılında ise İmparatorluğun temel tahıl merkezi konumunda olan Mısır'ın işgaline girişildi[296].

Sasani kralı Doğu Roma İmparatorluğu'nu sahip olduğu güçleriyle tek başına alt etmesinin mümkün olamayacağını görmesi üzerine Bizans'a karşı birlikte hareket edebileceği müttefik arayışı Avar-Sasani yakınlaşmasını sağladı. Yapılan anlaşma gereği Avarlar askeri güç olarak destekte bulunacaklar ve ele geçirilen ganimetlerin sahibi olacaklardı. İmparatorluk başkentine doğru ilerleyen Sasani güçleri ,Khalkedon (Kadıköy) önlerine gelirken Avar güçleri de anlaşmanın gereği olarak başkente doğru harekete geçmişti[297].

İmparator Heraclius'un imparatorluğuna karşı oluşan Sasani Avar tehdidine karşı ittifak kurabilecek güç arayışı Hazar Bizans ittifakının oluşmasını sağladı. Hazarlar ile sağlanan müttefiklik sayesinde Bizans İmparatorluğu'nun doğu siyasetindeki en önemli güç unsuru oluşturacak birliktelik sağlanmış oluyordu. İmparatorluk başkenti Avar Sasani ittifakı ile kuşatıldığında imparator başkentten uzak Lazika'da bulunuyordu. 627 senesinde Hazarlarla kurulan ittifakın gereği olarak Sasanilerle mücadele için harekete geçildi. Sasani ordusu Ninova önlerinde ittifak güçlerinin kesin zaferiyle sonuçlanan ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgi sonucunda Sasani devletinde iç çekişmenin yaşanarak tahtını ve canını kaybeden II. Hüsrev dönemi sonlanırken Sasani devleti parçalanma sürecine girdi. Sasani tahtını ele geçiren Oğul II. Kavad (Siroe) Bizans İmparatorluğuyla anlaşma yoluna gitti.628 tarihli anlaşma neticesinde imparatorluktan alınmış olan Mezopotamya, Armania, Suriye, Mısır, Filistin imparatorluk sınırlarına tekrardan dâhil edildi. Albanya üzerine yönelen Hazar güçleri, kuşatma neticesinde bölge üzerinde 630'da hâkimiyeti sağladı. Çorpan Tarhan kumandasındaki Hazar güçleri ise Persleri Tiflis'te ağır yenilgiye uğratarak bir kısım Ermenilerin Hazar himayesine alınmasını sağladı[298].

---

[296] Ostrogorsky, s.87-89.
[297] Grousset, s.175.
[298] Ostrogorsky, s.96; Kafesoğlu, s.168; Kevin Alan Brook, "Hazar-Bizans İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi, C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.473-480.

Hazarların Müslüman Araplar arasında çatışma şeklinde başlayan ilk mücadelesi ve karşılaşması Hz. Ömer döneminde Ermeniya ve Azerbaycan'ın alınması döneminde gerçekleşmiştir. Hz Osman döneminde İslam kuvvetleri Salman b. Rebia komutasında Hazarların topraklarına girerek Balaencer'e ulaştı. Hazarlar diğer Türk boylarının yardımlarını ve desteklerini alarak Müslüman kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar (652) [299].

Hazarların 650 tarihinden sonra Onogur Bulgarlarına son vermeleri sonucunda Doğu Avrupa'nın Güneydoğusunda geniş bir alanda hâkimiyet kuran Hazarlar, bölgede 3 asır devam edecek sürecinde belirleyicisi oldular. 650'den itibaren Sasanilerin hâkimiyeti altındaki şehirlerin Arapların ilerleyişi karşısında tutunamayıp İslam coğrafyasına dâhil edilmesiyle genişlemenin yönü Kafkasya'ya Hazar ülkesine yönelince Hazarlar tarafından saldırılara karşı konulmuş aynı zamanda Volga üzerinden Avrupa'nın güneydoğu bozkırlarına hâkim olmak üzere saldırılar düzenleyen Oğuz, Peçenek, Kıpçak Türk kavimlerine karşıda güçlü bir set oluşturmuştur[300]. Hazarlar Arapların Karadeniz üzerinden geçerek Bizans İmparatorluğunun başkentini kuşatma planlarının önündeki en önemli engelleyici askeri unsur olmuşlardır[301].

2.5. Yeni Yerleşimci Büyük Tehdit Bulgarlar

Bulgarların menşei ile ilgili Fin, Tatar, Slav, Urallı iddiaları dillendirilmişse de ortaya çıkan maddi kanıtlara dayanan arkeolojik buluntular ve dilsel incelemeler Bulgarların köken olarak Türk olduklarını göstermektedir. Bulgarların kuruluşu itibarıyla yöneten liderlerini ve sürelerini kayıt altına alındığı Hakanlar listesinin İrnek Han ile başlangıç bulması kökenleri itibariyle Türk olduklarının en somut ve yazılı belgesini oluşturmaktadır. Bulgarların bir güç olarak tarih sahnesinde yer almaları imparator Zenon dönemine rastlamaktadır. İmparatorluğun Doğu Gotlarla mücadele etmek amacıyla ihtiyaç duyduğu askeri gücün temini imparatorluk bürokrasisini Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan bu topluluğa yöneltmiştir [302].

Büyük Hun lideri Atilla'nın 453 yılında ölümüyle birlikte yerine geçen oğlu İlek Hun Devletini oluşturan toplukları bir arada tutamadığı gibi toplukların başkaldırmasına Avrupa Hun Devleti'nin dağılmasına da engel olamadı. Oğul İrnek ise dağılmaya başlayan devleti Orta Avrupa coğrafyasında sürdürmenin mümkün olamayacağını

[299] Kuzgun, s.29.
[300] Czegledy, s.123; Çandarlıoğlu, s.76.
[301] Laszlo-Rasonyi, s.115.
[302] Rasonyi, s.85; Kafesoğlu, s.97.

görünce kendine bağlı olan halklarla birlikte Karadeniz bozkırlarına doğru yöneldiler. İrnek liderliğindeki topluluk, bu bozkırlara daha önceden gelmiş ve burada kalmış olan Ogur Türk kitlelerini kendi bünyesine katılmalarını sağladı. Bu sağlanan birliktelik sonucunda Bulgar adıyla anılmaya başlayan topluluk, Bulgarlar ismiyle anılacak devleti oluşturacak halk kitlesinin esas unsurlarıydı[303]. Bulgamak fiilinden türetilen bu kelime karma muhtelit anlamını taşımaktadır[304].

Priskos'un kaydına göre Don ile Kafkasya arasını yurt tutan Ogurlar, Avar tazyikine uğrayan Sabarların baskısına karşı koyamayınca (461-465) yerlerini terk ederek Karadeniz bozkırlarına doğru yönelmek zorunda kaldılar. Ogurların Doğu Avrupa'da Akatir Hunlarına karşı girdikleri mücadelede kazanılan başarı Kafkas Dağları'na kadar uzandı. Doğuda ise İran'a karşı saldırılarda bulunarak Ermeni ve Gürcü yerleşim alanlarına saldırılar gerçekleştirdiler. Ancak Ogur birliğinde meydana gelen zayıflama yeniden bir yapılanmayı gerektirdi. Kafkasya bölgesinde kalmaya devam eden Oturgur (30 Ogur), Don ile Dinyeper arasındaki bölgede Kutrigur (9 Ogur), Kuban nehri ile Don nehrinin arasında kalan bölgede Onogurlar yer alırken bunların dışında Bittigur (5 Ogur), Ultingur (6 Ogur), Saragur (Sarı Ogur) lar bu oluşumun içindeydiler.[305]

Hun İmparatorluğu'nun dağılması neticesinde Bulgarlar Utrigur ve Kutrigur olarak ayrı ayrı teşkilatlarını oluşturarak yurtlar edinmişlerdi. Utrigurlar Kuban ve civarına Don nehrinin batısına ise Kutrigurlar göç ettirmişlerdi[306].

Bulgarların bir kavmin adı olarak ortaya çıkmaları ise Doğu Roma İmparatoru Zenon dönemine rastlamaktadır. İmparator, başbuğları Buşan liderliğindeki Kutrigurları müttefik olarak davet etmişti. Yeni müttefik imparatorluğa tehdit oluşturan Teodorik liderliğindeki Doğu Gotlara karşı mücadele edecekti. Ogurlar Sirmium şehri yakınlarında Doğu Gotlarla girişilen mücadelede ağır bir yenilgiye uğradılar[307].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun "Barbar" tehdidine karşı uyguladığı güçlerinden yararlanmak ya da aralarında çatışma çıkarmaya yönelik strateji Utrigur ve Kutrigur üzerinde tamamı başarıyla uygulanarak tatbik edilmiştir. Kışkırtmalar sonucunda Utrigurların saldırısına uğrayan Kutrigurlar Tuna'ya doğru çekilmek zorunda kaldılar. Bulgarların Balkan coğrafyasında saldırılarıyla karşı karşıya kalan Bizans

[303] Kafesoğlu, s.197; Adilhan Appa, "Karaçay-Baykar Türklerinin Kökeni", *Türkler Ansiklopedisi, C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.572-590.
[304] Laszlo-Rasonyi, s.89.
[305] Nemeth, s.121; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hunları, s.174.
[306] Kurat, s.109.
[307] Nemeth, s.172.

İmparatorluğu'nun 506 yılında Trakya toprakları saldırılarla tahrip edildi[308]. Başkenti korumak amacıyla Bizans İmparatorluğu, Bulgar akınlarına karşı "Uzun Sur" adıyla anılan surlarla engel olmaya çalıştı[309]. Ogur boyları arasında gerçekleşen mücadelede kaybeden Kutrigurlardan 2 bin aile Trakya da iskan edildi[310].

İmparator Iustinianus (527-565), iktidarının 15.yılında meydana gelen Mısır ülkesinden başlayıp Afrika'nın kuzeyini, Germenya, Galya ve İtalya'ya kadar uzanan demografik yapıları değiştirecek kadar ölümlere neden olan "veba" salgınıyla karşı karşıya kalmıştı[311]. Veba salgını yerleşik nüfus üzerinde gösterdiği tesirden dolayı Mezya, Makedonya, Trakya yerleşim bölgelerinde Bulgar halklarının iskânını kolaylaştırmıştır. Trakya'ya iskan için izin verilen Kutrigurlara bu az nüfuslu bölgelere yerleşme izni verilmişti[312]. Veba salgınının neden olduğu ölümler, yerleşim yerlerini tenhalaştırmış nüfusu büyük bir erozyona uğratmıştı. Muhtemelen bu bölgelerde insan nüfusunun seyrekleşmesinin doğuracağı olumsuzlukları giderme yönlü düşüncenin gereği imparator tarafından iskan için izin verilmiş olsa gerek.

552 yılında Orta Asya merkezli kurulan Göktürk devleti, etkileri bakımından sadece kurulduğu coğrafya ile sınırlı kalmayıp bu etki Doğu Avrupa'ya kadar uzanmış buradaki milletler üzerinde de tesirli olmuştur. Sınırlarını Kadırgan dağlarından Azak denizine kadar genişleten Göktürkler Utrigur ve Kutrigurlarıda genişleyen sınırlara kattılar. Gök-Türk devletinin 582 yılında ikiye ayrılması neticesinde iç mücadeleler ve Uruğlar arasındaki savaşlar devletin zayıflamasına neden oldu. Bulgarların Göktürk hakimiyetinden kurtulmaları ancak 630 yıllarında kendi devletlerini kurmalarıyla mümkün oldu.[313]

2.5.1. Büyük Bulgar Devleti

Avarlar ve Sasani iş birliği neticesinde başlayan başkent Constantinopolis'in kuşatılması başkentin surlarına ve halkın savunmasına karşı başarılı olmadı. Avar hakanının kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması karşısında geri çekilmesi, güçlü Avar itibarının büyük bir zarar görmesine neden oldu. Avar hakanın ölümü ise Avarlar içinde

---

[308] Kurat, s.109.
[309] Laszlo-Rasonyi, s.90.
[310] Kafesoğlu, s.201.
[311] Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", s. 30.
[312] Plamen S.Tzvetkon, "Türkler, Slavlar, Bulgarların Kökeni", *Türkler Ansiklopedisi, C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.599-605.
[313] Kurat, s.110; Kurat "Göktürk Kağanlığı", *Türkler Ans. C. II,* Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.49-78.

yer alan halklar nezdinde Hakanın kim olacağı tartışmasını ortaya çıkardı. Bulgarlar hakanın kendilerinden olması gerektiğini ileri sürerek Avarlara karşı mücadeleye giriştiler.[314] Bulgarların Macaristan'da Avar yönetimine karşı başlattığı ayaklanma güç kullanılarak bastırıldı. Avarlar devleti oldukça zor duruma sokan bu ayaklanmaya rağmen Bulgarları Eflak ve Bulgaristan'da hâkim güç olarak bırakmak durumunda kaldılar. Bulgarlardan 9 bin aile Bavyeraya sığınmak zorunda kaldılar. Bavyera kralı tarafından yerleşmelerine izin verilen Bulgar topluluğu verdikleri sözlerine sadık davranmayınca izin verilen hamileri tarafından büyük bir bölümü öldürüldü. Kurtulabilenler ise İtalya'da bulunan Longobardlara sığındılar[315].

Balkanlar'da Avarlara karşı girişilen hakanlık mücadelesinde 630 tarihinde Göktürk devletinde başlayan iç çekişmeler neticesinde devletin önce iki ayrılması ve nihayetinde önce Doğu Göktürkleri ardından da Batı Göktürkler Çin egemenliğini kabullendiler.[316] Siyasi gelişmelerinde işaret ettiği gibi Göktürk devletinin yaşadığı iç çekişme devleti kendi sorunlarıyla uğraştırırken Doğu Avrupa coğrafyasında meydana gelen gelişmeleri takip ve müdahil olamayacak kadar içe kapatmıştı.

Özellikle Avar hakanının ölümünün meydana getirdiği liderlik mücadelesinde, Bizans İmparatorluğu'nun kışkırtmaları Avar bağlıları arasında Bulgarlar lehine etkili olunca Balkan topraklarındaki hâkimiyet Bulgarların eline geçmiştir. Siyasi boşluk neticesinde dağınık durumdaki Ogurları bir araya getirmeyi başaran Kubrat Büyük Bulgar devletini kurdu[317]. Devletin merkezini Azak nehrinin kuzey alanlarının oluşturduğu Doğuda Don boyuna, Batıda ise Bug (Buga-İdeı) nehrine kadar uzanan alanı kaplamaktaydı[318]. Kubrat İmparator Heraclius'a gönderdiği elçiler aracılığı ile bir ittifak anlaşması yapmaya muvaffak oldu. İmparator Heraclius tarafından bu yeni müttefik gücün lideri "patrikios" ünvanı ile onurlandırıldı[319]. İmparatorluğa tam bir sadakatle bağlılığı önceleyen bu anlaşmayla imparatorluk sınırlarında meydana gelen gelişmenin imparatorluk nezdinde yaratacağı tepkiler giderilirken imparatorluk cephesinde ise Avarların saldırılarından imparatorluğu koruyacak bir güç olarak görülmüştür.

---

[314] Grousset, s.175.
[315] Laszlo- Rasonyi, s.90; Grousset, s.175.
[316] Kafesoğlu, s.112.
[317] Kafesoğlu, s.164
[318] Çapan, s.150; Bulgar sınırı konusunda tam bir kesinlik sağlanamadığından sınırların kapladığı alanlarla ilgili farklı farklı görüşler mevcuttur.
[319] Ostrogorsky. s.97

Balkan coğrafyasının demografik yapısında değişikliklere yol açacak gelişmeler bizatihi İmparatorun teşvikleriyle devam etti. Heraclius izin vermesi sonucunda Sırplar, Hırvat halkları yeni yurtlar edinecekleri Balkan yarımadasına yerleştiler. Balkan Yarımadası'nda iskânları sağlanan bu halklarla birlikte bölgede Slav unsurlar güçlendi[320].

Büyük Bulgar devletinin kurucusu Kubratın ölümü üzerine oğulları arasında iktidar mücadelesi baş gösterdi. Kubrat'ın vasisi olarak yerine geçen büyük oğul Batbayan, Hazarların baskısına karşı koyamayınca devletini dağılmaktan kurtaramadı ve Hazarların hâkimiyetini kabullenerek halkıyla birlikte kuzeye çekildi[321].

2.5.2. Asparuh Han ve Tuna Bulgarları

Tuna Bulgar devletinin siyasi açıdan en sıkı ilişki içinde olduğu devlet şüphesiz Bizans devletiydi. Bat-Bayan'ın küçük kardeşi Asparuh kalabalık Bulgar kütleleri ile Tuna'ya yönelip Balkanlara gecti (668) ve elverişli toprakları zapt ederek yeni Bulgar devletini kurdu (679). Theophanes aktardığı bilgilerde Asparuh ilgili ifadeler şu şekilde yer almıştır: "…Asparuh adındaki üçüncü kardeş Dnyeper ve Dnyestri geçerek Olga'yı (bu nehirler Tuna'dan daha kuzeydedirler)istila etti. Tuna ve bu nehirler arasına burayı tehlikesiz ve her taraftan aşılması güç olarak bilip yerleşti. Zira burası önden bataklık diğer taraftan ise nehirlerle çevriliydi. Bundan dolayı ayrılarak zayıflayan halk için düşmanlara karşı büyük emniyet sağlıyordu…"[322]

Kuban bölgesinde hâkimiyetin Hazarlar tarafından ele geçirilmesi sonucunda On ogurlar bağımsızlıklarını kaybetmiş oldular. Hazarların hâkimiyetini kabul etmeyen Kubratın oğullarından Asparuh Hazarların baskısı karşısında bağlı topluluğuyla Tuna yönünde hareket etmek zorunda kalarak bu nehri aşıp 671 yılında Balkan coğrafyasına girdi[323].Asparuhun halkıyla birlikte Balkanlara doğru başlayan göçü esnasında Tuna çevresinde hâkimiyeti ancak Avarların bu bölgelerde var olan güçlerinin yenilgiye uğratılması sonucu sağlanabilmiştir[324].

Balkanlarda beliren Asparuh liderliğindeki Bulgarlar savaşçı özellikleri nedeniyle İmparator IV.Constantinos (668-685), imparatorluğun güvenliği açısından oluşturduğu tehdidin farkındaydı. IV.Constantinos imparatorluk başkentinin Araplar tarafından

---

[320] Ostrogorsky, s.98
[321] Kafesoğlu, s.203
[322] Theophanes, s.498
[323] Kurat, s.110; Karoly-Czegledy, s.123
[324] Istvan Zimonyi."Bulgarlar ve Ogurlar" *Türkler Ans. C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.606-616.

673'ten 677'ye kadar kuşatılarak baskı altında tutulması sonucu Balkanlarda meydana gelen gelişmelere karşı herhangi bir müdahalede bulunamadı. Başkenti muhasara altında tutan Araplarla anlaşma sağlanması sonucunda İmparator Bulgarlara yönelik askeri hazırlıklara başladı. İmparatorluk askeri güçleri Asparuh liderliğindeki Tuna çevresini iskân ve yurt edinmiş Bulgarlar üzerine kara ve deniz güçlerini sevk ederek kuşatma içine almayı amaçladı. Ancak etrafın bataklık olması imparatorluk askerlerini aciz durumda bırakırken Asparuk güçlerine ise büyük bir üstünlük sağlıyordu. Çok sayıda askeri kayıplara uğrayan Bizans İmparatorluk güçleri imparatorun hastalanıp savaş alanından ayrılması sonucu, Bulgar güçlerinin karşı saldırıya geçmesine neden oldu. Asparuh kuvvetleri Bizans'ın boşalttığı bölgelerde ilerleyerek Varna'ya kadar ulaştılar[325].

Yaşanılan ağır yenilgi ve Bulgar ilerleyişi ancak imparatorun Bulgarlarla resmi bir anlaşma yapmasıyla sonlandırıla bildi. Anlaşmanın içeriği yıllık vergi vermeyi, Tuna ile Balkanlar arasında kalan bölgenin Moesia ve Küçük İskitya eyaletlerini Bulgarlara terk etmeyi içeriyordu. Böylece ilk kez Bizans İmparatorluğu sınırları içinde tanınan bağımsız bir devlet kurulmuş oldu[326]. Kanaatimizce Asparuh'u bu başarıya götüren en temel faktör Asparuh'un sahip olduğu askeri ve stratejik dehası ve liderlik vasfından kaynaklanmaktadır. Halkının Hazarların hâkimiyeti altına girmesine müsaade etmeyerek Balkan coğrafyasına taşımış, iskân için seçilen bölgeyi geçici olarak değil yurt tutmak gayesiyle belirlediğinden ele geçirdiği toprakların sahiplerinden gelecek saldırılar düşünülerek korunaklı bölge yurt olarak seçilmiştir.

Bizans İmparatorluğu VI. yüzyılın ortalarından itibaren bölge üzerinde hâkimiyet olarak fiilen yok durumundadır. Bizans'ın tehlikeli yeni komşusu Bulgarlar, Tuna'dan kuzey Balkanlara uzanan bölgede kurdukları devletleriyle bölgede nüfus olarak oldukça kalabalık durumda olan Slavlarla ittifak oluşturdular. Asparuh'un sahip olduğu teşkilatçılık ve devlet yönetme vasfı ele geçirilen topraklarda devletleşmesine imkân sağlamıştır[327].

Tuna Bulgar devletinin imparatorluk nezdinde tanınması Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzeyden gelen saldırılara karşı savunma sınır hattını oluşturan

[325] Ostrogorsky, s.117; Haldon, s.62.
[326] Vasiliev, s.257; Lamerle75.
[327] Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti (679-1018)"*Türkler Ans. C.II*, Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002, s.630-640.

Tuna'nın kaybedilerek yeni hattın Trakya'nın kuzey dağları olacak şekilde çekilmesine neden oldu[328].

İmparator IV.Constantinos'un ölümünden sonra yerine geçen halefi oğlu II.İustinianos (685-695), babası tarafından Araplara kaşı kazanılan başarı sonucunda sağlanan anlaşmayla doğu sınırlarında sükunet tahsis edilmişti. Bu durum imparatora Balkan coğrafyasına harekete geçmek için en uygun ortamı sağladı. İmparator Bulgar devletine ve Slav halkları tarafından işgal ve iskân edilmiş balkan topraklarını kurtarmak ve itaat altına almak amacıyla Anadolu'dan oluşturduğu askeri birlikleri kullandı. Bulgarların ağır bir yenilgisiyle sonuçlanan (688-689) bu sefer, imparatorluğa çok sayıda Slav esir ve büyük bir başarı sağladı. II.İustinianos Balkanlarda güven ve itaati sağlaması sonucunda bölgede istikrarın tekrardan bozulmaması için burada yaşayan Slav halklarını stratiotes (Asker) göreviyle Anadolu'da zorunlu iskana tabi tuttu.[329] Müslüman Arapların yaptığı saldırılar sonucunda toprakların boşalmasıyla demografik yapıda meydana gelen boşluğu zorunlu iskân yöntemini uygulayarak doldurmaya çalıştı. Sayıları 80 binden az olmayan Slav halkları Anadolu'da bulunan themelerden Obsikion Theme'sinde zorunlu iskâna tabi tutuldular. Anadolu'da İskân edilen Slav topluluğu imparatorluk ordusuna 30 bin kişilik asker verecek özellikteydi. İmparatorluk zorunlu iskânı neticesinde hem orduya yeni kuvvetler kazandırırken aynı zamanda boş olan İmparatorluk arazilerinin işletilmesi imkânını sağlanmış oluyordu[330].

II.Iustinianus Kyzikos (Erdek) adasında ihtiyaç duyulan tecrübeli denizcileri, Kıbrıs adasından getirterek iskanlarını sağladı. İskâna tabi tutulanların çoğunluğu göç sırasında yaşamını yitirirken ulaşa bilenler ise Kıbrıs'a geri dönme eğilimindeydiler. Müslümanların büyük tepkisine neden olan imparatorun bu hamlesi, taraflar arasında savaşın yeniden başlamasına neden oldu (691-692) . Müslüman Araplarla yapılan savaş esnasında Arap saldırılarına karşı koymak için Slavlardan oluşturulan Askeri birlik (Stratios) savaş esnasında kaçarak Müslüman Araplara sığındılar. İmparatorluk askeri gücünü zayıflatan bu kuvvet kayması sonucunda Sivastopol'da Araplar karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. II.Iustinianus yaşanan bu yenilginin sebebi olarak gördüğü Slav ihanetinin cezası olarak kaçanların Obsikion'da iskân edilen savunmasız soydaşlarının acımasızca katledilmesi emri oldu[331].

---

[328] Lamerle, s.75.
[329] Ostrogorsky, s.123.
[330] Ostrogorsky, 123; Mango, s.33; Vasiliev, s.256.
[331] Vasiliev, s.256; Ostrogorsky, s.123; Mango, s.33; Bailly, s.144; Dikici, s.182.

II.Iustinianus iskan politikasında büyük Iustinianus'un Anadolu'yu talan etmesi sonucunda nüfusta meydana gelen düşüşü yeniden toparlamak çabası içinde olduğu görülmektedir. Mauricius'un imparatorluğuyla birlikte Ermenilerin iskânıyla devam eden sürecin yeni bir ivme kazandığı döneme girilmiş oluyordu. Thessalonike (Selanik) başarısı sonucunda Slav köylü ve çiftçilerin büyük bölümünün Marmara denizinin güney kıyılarını ve iç kesimlerini kapsayacak genişlikte Opsikon themasında iskânlarını gerçekleştirildi. Takip eden yıl içerisinde gerek doğuda gerekse batıda bulunan tüm cemaatlerin benzer şekilde nakledilmeleri doğrultusunda emirler yayınladı. İmparator II.Iustinianus beş altı yıllık bir süreçte Küçük Asya[332] topraklarında kesin olmamakla birlikte iki yüz elli bin kişinin iskanını gerçekleştirmiş oldu. Uygulanan politika Anadolu coğrafyasının nüfusunda ve demografik yapısında meydana gelen gerilemeleri ve değişimleri çözmeye yönelik iskânın siyasetinin sonuçlarıydı[333]. Asparuh Han'ın son dönemlerinde yaşanan bu siyasi gelişmelerden sonra Bulgarların başına 702'den itibaren Tervel'in hükümdar olduğu dönem başladı[334].

[332] Antik çağdan itibaren Anadolu yarım adası Asia veya Küçük Asia olarak anılmaktaydı. Strabon Asia yarım adasının güneyde Tarsus denizi Kuzeyde Amisos (Samsun) arasında kalan bölge olarak tarihlendirmiştir. Küçük Asia yerine çoğu kez Anadolu sözcüğü kullanılmıştır. Bu terim ise Küçük Asianın yanı sıra Suriye Mezopotamya ve Mısır'ında dâhil olduğu alanı ifade etmektedir. Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK Yay. Ankara-2007.s.2.

[333] Norwich, s.268.

[334] Kayapınar, s.633.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİZANS İMPARATORLUĞUNUN DOĞUSUNDAN GELEN İSTİLALAR VE İSKÂN POLİTİKASI

3.1. Ermeniler

Roma İmparatorluğu'nun Kafkasya bölgesinde yer alan Armenya ile İberya bölgesine yönelik olarak idari ve askeri hâkimiyete dayanan bir politika izlemiştir[335].

Bizans İmparatorluğu açısından Ermenistan, Gürcistan (İberya) ile Antitorosların doğu eteklerinde kalan alanlar stratejik ve politik açılardan büyük önem taşıyan yerlerdir. IV. Yüzyıl sırasında inançsal olarak Hıristiyanlaştırılan Ermenilerin toprakları idari açıdan da 3'e bölündü. Bu topraklar doğrudan Doğu Romanın denetiminde olan Fırat'ın batısında bulunan bölüm (Armania Minor),doğuda Büyük Ermenistan krallığı ve güney bölümünde bulunan strablık olarak adlandırılan bölümlerden oluşmaktaydı. 4.yüzyılın sonlarından itibaren bu yapı değişikliğe uğradı. Doğu Roma'nın denetimi, toprakların batı kesiminde devam ederken denetim alanlarını krallığın batıda bulunan en uç mıntıkalarını kapsayacak şekilde genişletti. Büyük Ermenistan'ın kalan bölümleri ise Perslerin idaresine bağlı olarak Persarmania'sı adıyla askeri vali tarafından idere edilen bölgenin bir parçası durumundaydı. İmparator Iustinianus döneminde Ermenistan bölgelerinin idari taksimatında değişikliğe gidildi. Dört İmparatorluk vilayeti oluşturularak (Armenia I-IV) komşu vilayetlerle birleşmesi sağlandı[336].

---

[335] Ernest Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev.Fikret Işıltan, İstanbul-1970.s.4.
[336] Haldon, s.55.

Harita 6. (M.S. 387 – 591) Arasında Ermenistan.

Bizans İmparatorluğu, Sasani Krallığına son veren Müslüman Arapların imparatorluk topraklarına yönelik saldırılarına engel olamadı.7. yüzyılda İmparatorluk büyük mücadeleler vererek Sasanilerden almış olduğu Mısır, Filistin, Suriye ve Mezopatamya ile Ermenistanı Müslüman Araplara karşı savunamayarak kaybetti[337]. Bizans İmparatorluğu Araplar karşısında uğradığı büyük toprak kaybı sonucunda elinde Küçük Asya, Balkan Yarımadası'nın bazı yerleri, Girit'inde olduğu Ege Adaları, İtalya ve Sicilyanın bazı şehirlerinden oluşmaktaydı. 6. yüzyıl sonuna kadar Ermeniler üzerinde imparatorluğun tam bir hâkimiyeti mevcuttu. Ancak Müslüman Arapların önlenemez ilerlemeleri karşısında Ermenilerin yaşadığı bazı bölgeler resmi olarak İmparatorluk hâkimiyetinde gözükmesine rağmen buralarda kontrolü kaybetmiş durumdaydı[338].

Bizans İmparatorluğu'nda Ermenilerin iskân edilmeleri bir birine zıt iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Ermeni halkı, yaşadığı topraklarda meydana gelen siyasi gelişmeler sonucunda topraklarının hâkimiyetinin Bizans İmparatorluğundan çıkması durumunda kendi istekleriyle yaşadıkları yurtlarını terk ederek imparatorluğa sığınmaları

[337] Charanis, "Kültürel Çeşitlenme ve …", s.195.
[338]Charanis, "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet…"s.260; Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki…"s.5.

talebinde bulunmuşlardır. İmparatorluk ordusuna alınan bu kimseler yabancı devletlerin hâkimiyetinden kaçıp geldikleri için ya macera peşindeydiler ya da amaçları sığınacak bir yere kavuşmaktı[339].

VI. yüzyılda yine Ermeni grupların kendi istekleriyle İmparatorluğa sığınmalarına dair bir gelişme yaşanmıştır. Pers yönetimine karşı 571 yılında başlatılan isyan girişiminin başarıyla sonuçlanmaması üzerine isyan girişiminin içinde yer alan birçok ileri gelen ile birkaç papazın yer aldığı grup imparatorluğa kaçarak sığındılar. Katolik Ermeni olmayan Vardar Mamiconian ve kendisine bağlı olan grup imparatorluğun ordusunda görev alırken geriye kalan Ermeniler ise Bergama bölgesine daha önceden gelmiş olan soydaşlarının yanına gittikleri tahmin edilmektedir[340].

Ermenilerin imparatorluk topraklarında iskân edilmeleriyle ilgili uygulanan diğer yöntem imparatorluğun gördüğü lüzum üzerine veya ihtiyaçlar nedeniyle zorunlu göçe dayanan iskân uygulamasıdır. Zorunlu olarak yurtlarından çıkarılma uygulaması ilk olarak Iustinianus döneminde görülmektedir. İmparator Iustinianus anavatanlarında yaşamakta olan kalabalık olmayan sayıdaki Ermenileri yurtlarından çıkararak Trakya bölgesinde zorunlu olarak iskânlarını gerçekleştirmiştir. Ermenilerin kalabalık kitleler şeklinde zorunlu iskân uygulamalarıyla karşılaşmaları ise Teberios ve Mauricius'un imparatorluk dönemelerinde yaşanmıştır. İmparator Teberios döneminde sayıları 10 bin olan Ermeni kitlesi yaşadıkları yurtlarından zorla göç ettirilerek Kıbrıs adasında iskân edildiler. Evagrius bu iskân neticesinde meydana gelen durumu şu şekilde nakletmiştir "Hiç işlenmeyen toprağın her tarafı tarıma açıldı. İçlerinden kalabalık bir ordu meydana getirildi. Esirlerden sağlananlarla bütün evler kolaylıkla doldurulduu." Evagrius'un aktarımlarından imparatorluğun zorunlu iskân politikasından beklentilerinin neler olduğunu ve bunun uygulanabilir olduğunu göstermektedir. İskânla birlikte tarım yapılmayan boş arazilerin tamamı yeniden ekilerek tarımın canlanması sağlandı ve zorunlu yerleştirilenler arasından asker vasfına sahip olanlardan güçlü bir ordu oluşturuldu[341].

İmparator Mauricius dönemi iskân politikasının kapsamı ve uygulayıcısı bakımından farklılık gösterdiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. İmparatorun köken olarak kesin olmamakla birlikte Ermeni olduğu yönünde güçlü bilgiler mevcuttur.

[339] Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki …"s.5; Charanis, "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet …"s.261.
[340] Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki …"s.5.
[341] Charanis, "Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki …"s.6.

İmparator Mauricius, uygulamayı düşündüğü iskân politikası öncekilerden farklı olarak kapsamı bakımından Ermenilerin tamamını yurtlarından çıkarıp başka yerlere göndermeye dayanmaktaydı. Dönemin en önemli kaynakları arasında sayılan Sebeos iskânın gerçekleştirmek amacıyla imparatorun Pers kralına birlikte hareket etmeleri yönünde yazdığı mektuba dayanarak şu bilgileri aktarmıştır: "Ermeniler sahtekâr ve asidirler. Aramızda meskûn olup fesat çıkarmaktalar. Benimkileri yerlerinden çıkarıp Trakya'ya göndereceğim sen de seninkileri doğuya gönder. Bunlar ölürlerse sayısız düşman ölmüş olur tersi olursa sayısız düşmanı öldürmüş olurlar." Bizans imparatorluğu planı hemen uygulamaya geçirince Ermeniler kurtulmak için İran'a sığındılar. Bu durum Perslerin uygulamada pek de istekli davranmadığını göstermektedir. İmparator Mauricius aynı zamanda Ermenileri imparatorluk ordusunda askeri güç olarak kullanma taraftarıydı. 30 bin Ermeni ailesinin Trakya topraklarında iskânlarını gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Bu iskâna göre her bir aile bir asker verecek şekilde planlanmıştı. Ancak uğradığı darbe, planını gerçekleştirmeye fırsat vermedi[342]. İslam fetihlerinin Ermenistan'ı alma girişimleri İmparator Heraclius ve takip eden imparatorlar tarafından bölgenin imparatorluk açısından taşıdığı stratejik önemin ve orduya insan kaynağı sağlama noktasındaki yerini oldukça değerli hele getirmiştir [343].

Bizans İmparatorluğu'nun Ermenilerin iskân edilmesinde uygulayageldiği ana siyaset Ermenilerin sahip oldukları askeri vasıflarından dolayı imparatorluğun ihtiyaç duyduğu bölgelerde ordunun asker ihtiyacını giderme yönünde olmuştur. Trakya'da ve Kıbrıs 'ta iskân politikası askeri kaygılardan kaynaklanarak oluşturulurken iskân edilen ailelere boş arazilerden toprak verilerek tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi de sağlanmıştır. Böylece iktisadi kaygıların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

3.2. Müslüman Araplar

Hz. Muhammed liderliğinde Mekke'de başlayan İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılış süreci olan VII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ile doğu sınırlarında ezeli düşmanı olan Sasaniler arasında yoğun mücadeleler yaşanmaktaydı. Müslüman Arapların VII. yüzyıl ortalarına kadar gerek Doğu Roma gerekse Sasani İmparatorluğu topraklarında hızlı şekilde ilerlemesini durduramadılar ve şehirlerin bir biri ardına ele geçmesine engel olamadılar. Bu durum Müslüman Arap saldırılarından önce Bizans ve Sasani

[342] Charanis, "Bizans İmparatorluğunda Bir Devlet…"s.262.
[343] Keegi, s.285.

İmparatorlukları arasında meydana gelen savaşlarda her iki tarafın birbirlerini askeri, ekonomik ve beşeri kaynaklarını zayıflatmalarından kaynaklanmaktaydı[344]. Müslüman Arapların Sasani ve Doğu Roma topraklarına yönelik yaptığı saldırılarını her iki imparatorluğunda durdurmaya gücü yoktu[345]. Bizans İmparatorluğunda Phocas yönetiminin neden olduğu kargaşa ve anarşi dönemi yönetime karşı bir dizi ayaklanmaların çıkmasına neden oldu. Kartaca eksarhı olan Heraclius, taraftarlarıyla birlikte başkent Constantinopolis'e ulaşarak Phocas dönemini sona erdirdi. İmparator Phocas'ın icraatları sert şekilde eleştirilirken Peygamberin çağdaşı olan İmparator Heraclius'un tahta geçmesi İslam tarihinde olumlu şekilde karşılanmıştır. Tabari'nin Bizans İmparatorluğundaki bu taht değişimine bakışı şu şekildedir. "Rum ahlaksızlığını, Allah'a karşı terbiyesizliğini ve kötü yönetimini gördüğü imparator Phokas'ı öldürdü. Perslerin neden olduğu yıkımdan kurtarması için yakaran İreklius adında birini başa geçirdi"[346] .

İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan Bizans İslam münasebetleri imparatorluğun başkentinin fethine kadar sürecektir. İslam peygamberinin imparator Herokleos'a gönderdiği, içeriği İslam'a davet olan ve Ehl-i Kitap ile Müslümanların benzer özelliklerine vurgu yapan mektubuyla siyasi ilişki süreci başlamıştı[347].

Foedus sistemi İmparatorluğun doğu bölümünde Arap aşiretleriyle kurulan ittifaklar üzerinden yürütülüyordu. Sınır güçlerinin ortadan kalkmasıyla birlikte imparatorluğun güney sınırlarında Gassanililer güvenliğin en önemli birincil unsuru haline gelmişti.[348] İmparatorluk güney sınırında karşı karşıya kaldığı 497-506 yıllarında Sasani Lahmi müttefik saldırıları ve Hristiyan Arap kabilelerinin 498 yıllından itibaren imparatorluk idaresine başkaldırı girişimleriyle karşı karşıya kalmıştı. Bizans İmparatorluğu Gassani ve Kinda krallarına Arabistan ve Filistin "Phylarhos" unvanları verilerek siyasi müdahalelerle müttefiklik ilişkileriyle bölge üzerinde varlığını sürdürmeye çalıştı. İmparatorluk III. yüzyıldan itibaren Fırat'ın doğusunda sınırlarını güvenli hale getirmek için Arap kabileleriyle yürüttüğü işbirliğini arttırarak devam ettirmiştir[349].Müslüman Arapların İmparator Heraclius dönemini kapsayan fetihler

[344] Mitchell, s.654.
[345] Mitchell, s.629.
[346]Nadia Maria El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul-2012, s.50.
[347]El Cheikh, s.11; Avcı, s.52.
[348] Morrisson, 184; Casim Avcı, *İslam ve Bizans İlişkileri*, Klasik Yay. İstanbul-2003.s.26.
[349] Morrisson, 408-09.

döneminde Müslüman savaşçılara karşı koyacak en önemli gücü müttefiki olan Arap kabileler ve Ermenilerden oluşmaktaydı. İmparatorluğun Toros sınırının güney topraklarını korumak için coğrafi ve iklimsel şartlara uygunlukları ve Müslümanların savaş metotlarına yakın olmaları müttefik Arap kabilelerini en önemli unsur haline getirmiştir[350].

VII. Yüzyılın ikinci yarısında Hazarlar ile Müslüman Arapları karşı karşıya geldiler. Zamansal olarak iki güç merkezi bir birlerinin aleyhine olacak şekilde genişleme siyaseti yürütüyorlardı. Sasani Devleti, Hazarları müttefik olarak yanına alan imparatorluk güçleri karşısında tutunamayarak ağır bir yenilgiye uğradı. Sasaniler bu yenilgiyle sadece aldığı toprakları imparatorluğa teslim emek durumunda kalmadı aynı zamanda devlet parçalanma sürecine girdi. Sasani devletinin İslam güçlerinin ilerleyişi karşısında varlık gösteremeyince toprakları Müslüman Arapların eline geçti. Ermeniya üzerinden Kafkaslar, Suriye toprakları üzerinden ise Bizans İmparatorluğu yeni bir güç olarak ortaya çıkan İslam güçlerinin tehdidi altındaydı. Ortak düşmana karşı güç birliğinin oluşturulması kaçınılmaz oldu. Hazar Bizans ortak menfaatleri sonucu oluşan siyasi ittifak zaman içerisinde Hazar prenseslerinin Bizans İmparatorları ile evlenmeleriyle kan bağıyla güçlenen birlikteliğe dönüştü[351].

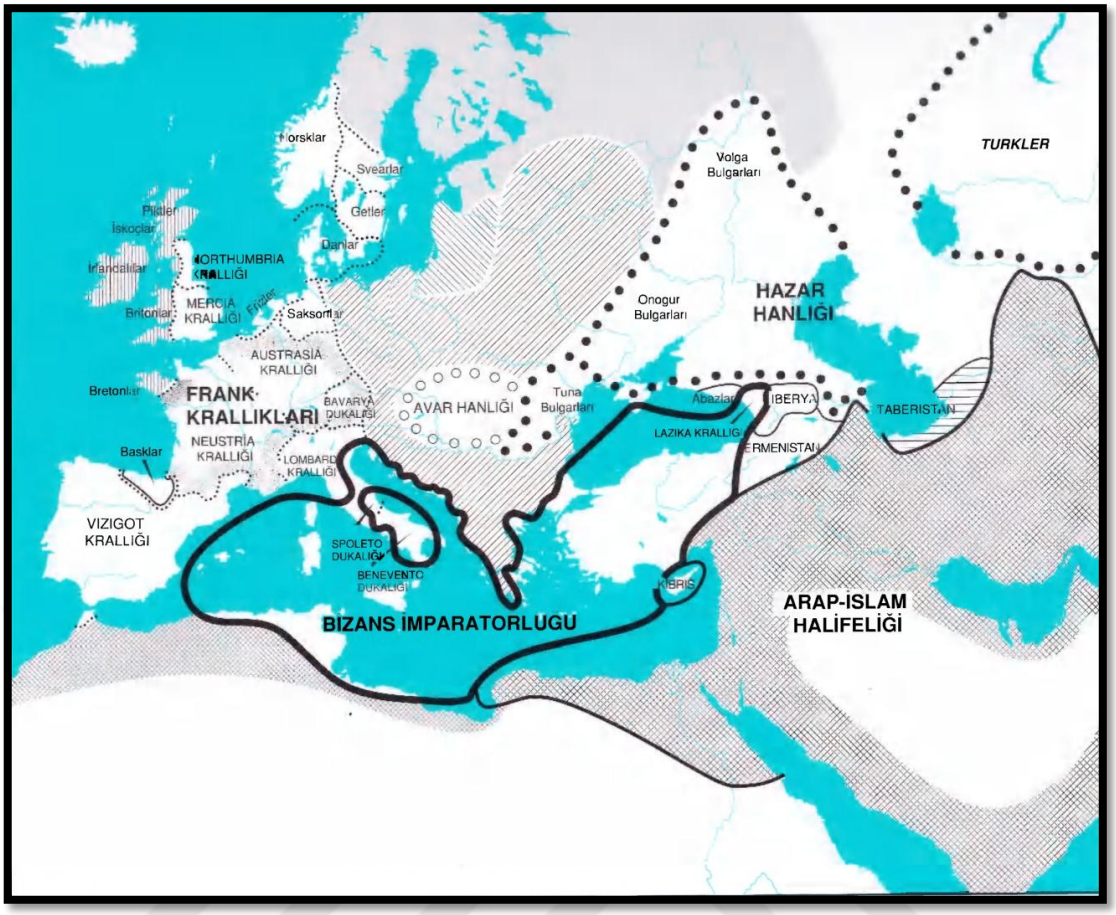
Hazarların Karedeniz'in kuzey bölgeleri yönünde genişlemeleri Balkan Yarımadasında hâkimiyet kuran "Büyük Bulgar" devletiyle karşı karşıya gelmelerine neden oldu. Bulgarlar Hazarlar karşısında tutunamayarak parçalandılar. Dinyaper'e kadar uzanan bölgenin hâkimiyeti Hazarlara geçerken Kafkasların güneyinden ilerleyemeye çalışan İslam güçlerine güçlü bir set oluşturdular. Darben'i geçen İslam güçleri Hazarların başkenti olan Balencer için büyük bir tehdit haline gelmişti. Hazarlar tarafından şehrin işgalini önlemek için güçlü tahkimatlar oluşturulmuştu. Hazarların güçlü direnişiyle karşılaşan Arap güçleri geri çekilmek durumunda kaldı. Hazarlar ile İslam kuvvetleri arasında ilk karşılaşma gerçekleşmiş oldu[352]. Müslümanların ikinci halifesi Hz. Ömer dönemindeki ilk karşılaşmadan sonra Müslümanlar Araplar içinde yaşanan siyasi çekişmeler Kafkaslar yönünde dikkatin azalmasına neden oldu. Bu dönemden itibaren yaklaşık yarım asır karşılıklı sınır saldırılarıyla geçen bir süreç yaşandı[353].

---

[350] Keegi, s.85.
[351] Kafesoğlu, s.168; Yücel, "Hazar…", s.445-463.
[352] Kafesoğlu, 169; Artamanov, s.79.
[353] Yücel, "Hazar…", s.445-463.

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in vefatından sonra başlayan Hulefa-i Raşidin dönemi Müslüman Arapların Sasani ve Doğu Roma topraklarına doğru hızla sınırlarını genişlettiği dönemi ifade etmektedir[354]. Bizans İmparatorluğu Sasanilerden almış olduğu şehirleri Müslümanların ikinci Halifesi olan Hz. Ömer'e terk etmek durumunda kaldı. Bizans İmparatorluğunun İslam kuvvetleri tarafından ilk istila edilmelerinin zirvesini Yermuk savaşı oluşturmaktadır. Yermuk savaşı imparatorluğun Arap müttefiki olan Gassanilerin otlak ve su kaynaklarının bulunduğu yerleşim biriminde başladı. İslam kuvvetleri karşısında tutunamayan imparatorluk, Yermuk (636) te uğradığı yenilgiyle birlikte Suriye'yi tamamen kaybetti. Halep'in alınmasını takip eden yılı Antakya'nın ve Urfa'nın alınması izledi. Suriye ve El-Cezirenin alınması Müslümanların Toroslara kadar olan bölgenin hâkimi durumuna getirdi. Patrik Sophronios Kudüs şehrinin savunması için gösterdiği mücadelenin başarıya ulaşamayacağını anlayınca anlaşma yoluna giderek şehri Halife Ömer'e teslim etmek durumunda kaldı. Şehirde yaşayan Hristiyan halkların sahip oldukları sosyal ve dini hakları bu anlaşma neticesinde güvence altına alındı. Filistin'de İslam kuvvetlerine karşı direniş gösterilmişse de neticeye ulaşılamadı. Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasal ve idari olarak hâkimiyeti altında tuttuğu bu şehirler üzerinde hiçbir zaman mezhepsel hâkimiyet kuramadı. Şehirlerin Nesturî ve Monofizit inancına sahip halkı Sasanilerden sonra Müslüman Arap fetihlerini kabullenmekte direnç göstermediler. Sasani İmparatorluğu'nu yıkarak topraklarına hâkim olan Müslümanlar, Bizans Mezopotamyası'nın hâkimi olarak imparatorluğun güneydeki en büyük rakibi haline geldi (639-640). İmparatorluk için oldukça stratejik bir kent olan Mısır, Müslümanların sefer güzergâhında bulunuyordu. Heraclius'un bir bir ele geçirdiği şehirler gözlerinin önünde yok olup gidiyordu[355].

[354] Avcı, s.61.
[355] Keegi, s.180; Ostrogorsky, s.103; Bailly, s.132; Bahar, s.134.

Harita 7. Bizans ve Müslüman Araplar

İslam fetihlerinin büyük bir hızla Doğu Roma aleyhine genişlemesi, taraflar arasında meydana gelen nüfus değişimleri doğal olarak daha karışık ve zor olan sınır bölgelerini belirleme ve geliştirme sorununu ortaya çıkardı. Sınırların belirlenmesi doğal olarak halkların tanımlanmasını gerektiriyordu. Hz. Ömer'in Bizans'ın müttefiki olan ve imparatorluğa sığınan Gassani kralı el-Ayham'ın ve diğer sığınan Arapların geri verilmesi konusundaki girişimleri, Halifenin bütün Araplar üzerinde kontrolü sağlama yönünde kararlığını göstermektedir[356]. Halife fetihlerle ele geçirilen topraklar üzerinde yaşayan halkların varlığının devamıyla bu bölgelerde nüfus açığının oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

İmparator Heraclios'un ölümünden sonra yerine geçen Constans II dönemi, Arap hücumlarının şiddetlenerek arttığı bir devam niteliğindeydi. Müslüman komutan Amr tarafından kuşatılmış olan Mısır 641 yılında Müslümanların idaresine geçti. Şehrin 4000

[356] Keegi, s.368.

villa ve hamama sahip olduğunu ayrıca 40 bin cizye (Baş vergisi) verecek durumda olan Yahudi ailesi bulunduğunu, komutan Amr Halife Ömer'e yazdığı fetih ile ilgili bilgi veren mektubunda bahsetmektedir. Müslüman Arapların Akdeniz kıyılarına ulaşmasıyla birlikte denizlerde varlık gösterebilmek için deniz gücüne duyulan ihtiyaç çöl halkı için önemli bir sorundu. Bizans İmparatorluğu karşısında başarılı olmak için güçlü bir donanmanın olması gerektiğini ilk olarak ortaya koyan Şam Valisi Muaviye olmuştur. Muaviye tarafından bu amaç doğrultusunda gemiler yaptırılmaya başlanıldı. Kurulan donanma ilk seferini Akdeniz de stratejik öneme sahip merkez konumunda olan Kıbrıs'a yaparak buranın alınmasını sağladı. İmparator Constans II, Muaviye'nin denizlerde yaptığı fetihlerle ele geçirilen yerlerin İmparatorluğun kalbini oluşturan Anadolu'yu kuşatma altına almanın çabaları olduğunun farkındaydı. Tehlikeli kuşatmanın oluşmasına fırsat vermemek amacıyla hazırlanan donanmanın başında harekete geçen imparatorun komuta ettiği deniz gücünün Lycia (Muğla)'da yenilgiye uğraması İslam kuvvetlerine Rodos'u kazandırdı (655). Savaşta mağlup olan imparator hayatını güçlükle kurtara bildi. Müslüman Arapların denizlerde izledikleri fetih güzergâhı asıl hedefin başkent olduğunun göstergesiydi[357]. Müslüman Araplar Constantiniye[358] olarak adlandırdıkları başkentin Bizanslılar için taşıdığı anlamın ve öneminin farkındaydılar. İslam coğrafyacısı olan İbn Hurdazbih, bu önemi "Rum'un en büyük şehri ve onların sığınağı" olarak ifade etmiştir[359].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun Müslüman Araplar karşısında tahıl ihtiyaçlarını sağlayan Mısır'ı, işlek ve canlı pazar ve limanlara sahip olan Antakya, Beyrut, Gazze'yi, gelişmiş sanayiye sahip Suriye'yi kaybetmesi imparatorluğun idari olarak sınırlarının küçülmesini ifade ederken iktisadi manada ise hazinenin büyük gelir kaynaklarından mahrum olması ve halkın ekonomik gücünün zayıflaması anlamlarını taşımaktaydı[360].

Müslüman cephesinde başlayan iç çekişmeler neticesinde Bizans üzerindeki baskı hafifledi. İmparator Constans II bu durumdan yaralanarak imparatorluğun batısıyla ilgilenme imkânı buldu. Balkan coğrafyasına yerleşmiş olan Slavlar üzerine yarım asır

[357] Vasiliev, s.249-50; Ostrogorsky, 108; Diehl, s.54; Gregory, s.190.
[358] El-Mes'udi Rumların İstanbula "Bolin" dediklerini başkent olarak büyüklüğünü anlatmak istediklerinde ise "Estinbolin" dediklerini ifade ederken Constantiniye isminin sadece Arapların kullandığını belirtmektedir. Cheikh, s.74.
[359] Cheikh, s.74.
[360] Diehl, s.56; Mitchell, s.633.

sonra sefer düzenledi. Bu sefer sonuçları itibariyle Balkanlar'da yeniden hâkimiyetin sağlanabileceğini göstermekteydi[361].

Müslüman dünyasındaki iç mücadeleler Muaviye'nin yönetiminde Emeviler adıyla yeni bir dönem başlamasıyla sona erdi. Muaviye'nin düzen ve istikrarı sağlamasıyla birlikte Bizans'a yönelik saldırılar tekrardan başladı. İmparatorluk tahtına geçen oğul IV. Constantinos döneminde (668-685), Müslüman Arap saldırıları imparatorluk başkentini hedefine alarak devam etti. İslam donanması Çanakkale boğazını geçerek başkent saldırılarında üst olarak kullanacakları Cyzicus (Aydıncık)'a yerleştiler. Constantinopolis'i almak amacıyla (673-678) beş kez yapılan Müslümanların saldırı girişimi, IV. Constantinos'un başarılı savunmasını geçemedi. Yapımı ve mucidi Mimar Kallinikos olan Grek ateşi Müslüman Arap gemilerine oldukça zayiat verdirdi. Bu durum karşısında kuşatmayı sonlandırmak durumunda kalan İslam kuvvetleri dönüş yolunda donanmalarının fırtınaya yakalanması sonucunda büyük bir kayba uğradı. Karadan yürütülen seferin de başarısızlıkla sonuçlanması Müslümanlarla İmparatorluk arasında 30 yıllık bir dönemi kapsayan yıllık 3000 altın ve 50 şer köle ve at vermeyi taahhüt eden anlaşmanın yapılmasıyla sonuçlandı. İmparatorluğun elde ettiği bu başarı etkisini diğer milletler üzerinde de gösterdi. Balkanlarda sorunlara neden olan Avar ve Slav liderlerinin imparatorluğun üstünlüğünü kabul etmelerini sağladığı gibi dostluk ve ittifak kurmanın arayışı içinde oldular. Bu durumu Theophanes "gerek doğuda gerekse batıda berrak bir barış kuruldu" diye nakletmektedir. İslam güçlerinin askeri bir güç olarak ortaya çıktıkları tarihten itibaren aldıkları ilk yenilgi oldu[362].

İmparator Constantinous'un 685 tarihinde ölümü üzerine yerine oğlu II.Iustinianus geçti. Yeni imparartor Müslüman Arapların batı yönündeki ilerleyişinin durdurulduğu ve imparatorluğa iktisadi kazanç sağlayan 678 yılı, siyasi başarı sağladığı huzur ortamında tahta çıkmıştı. Emevi hanedanının ilk yöneticisi olan Muaviye'nin ölümü neticesinde iç çekişmelere neden olan bir süreç yaşanmaktaydı. Bizans İmparatoru II.Iustinianus ile aynı zamanda Emevi yönetiminde olan Abdülmelik (685-705), devlette yönetimini sağlamlaştırmak için Bizans İmparatorluğu ile yapılan anlaşmayı yenilemek durumunda kaldı. İmparatorluk açısından Muaviye döneminde ödenen yıllık vergi artırılırken aynı zamanda Kıbrıs adası, Armenia ve Iberia (Gürcistan) gelirleri iki taraf

[361] Gregory, s.190.
[362] Vasiliev, s.252; Ostrogorsky, s.116; Gregory, s.193; Diehl, s.55.

arasında paylaşıldığı bir statüde kavuşturuldu[363]. II.Iustinianus dönemimin vuku bulan gelişmelerden bir diğeri ise Toros sınırında Müslüman Araplara sorun teşkil eden Mardaitlerin imparatorluğa kabul ve iskan edilmesidir. II.Iustinianus döneminde Mardait'lerin imparatorluğa kabulleri İmparatorluğun farklı iskan politikalarının olduğunu göstermektedir. Suriye Lübnanı'nın dağlık alanlarında yaşayan ve silahlı gücü olan eşkıya millet Mardaitler Suriye'nin Müslüman güçleri tarafından alınmasıyla daha kuzeye çekilerek Bizans imparatorluğu ile Müslümanlar arasında set oluşturmuşlardı. Arap bölgelerine yaptıkları tehlikeli saldırılarla sürekli olarak bölgede huzursuzluğa neden oldular. Yeni fethi gerçekleştirilmiş bu bölgelerde Merdait saldırılarının oluşturduğu huzursuzlukta şüphesiz imparatorluğun bu yöndeki gayretleri etkili olmaktaydı. Müslüman Araplarla varılan anlaşma sonucunda Mardaitlerin imparatorluk sınırları içine alınmasına karşılık Müslüman Araplar senelik belirlenen miktarda para ödemesi şartıyla anlaşmaya vardılar. Tahminler Merdaitlerin toplam 12 bin kişi olduğu yönünde olsa da kesin olan bu sayının tamamının Anadolu'ya getirilmediğidir. İmparatorlukta iskan edilmek üzere kabulü gerçekleştirilen Mardaitler Attaleia (Antalya), Paleponnes, Kefalonya ,Epiros ve Nikopolis kıyı şehirlerinde iskan edildiler. Bölgeden Mardait tehlikesinin ortadan kalkmasıyla Müslüman Araplar tarafından yeni alınan yerlerin denetiminin sağlanması kolaylaşırken aynı zamanda Anadolu'nun iç bölgeleri Müslüman akınlarına karşı daha açık bir hal almıştır[364]. Bu anlaşma Bizans İmparatorluğu ile Müslüman Araplar arasında oluşan Torosların doğal sınırını korumaya yönelik çabaların göstergesidir. Tarafların yaptığı akınlar sınırları değiştirmekten ziyade yağmalamaya yönelik seferlerdir[365].

634'lü tarihlerden itibaren Bizans İmparatorluğunun doğu sınırında beliren ve imparatorluk şehirlerinin İslam kuvvetleri tarafında alınması sonucunda imparatorluk sınırları küçülmeye uğradı. Demografik açıdan başkent ve çevresi ile Anadolu, Ege Adalarını kapsayan bölgeler Yunanlılardan oluşan bir yapıya bürünmüştü. Mora yarım adasını içine alacak şekilde Balkan coğrafyası Slav halklarının hâkimiyetinde bulunuyordu. İmparatorluğun batısında ise Sicilya, Güney İtalya, Roma şehri ile Ravenna Eksarhlığını kapsamaktaydı. Mısır ve Kuzey Afrika'nın alınması neticesinde Arapların hâkimiyetini kabullenmeyen Yunanlılar, İtalya'nın güney yerleşimlerine göç ederek bu

[363] Ostrogorsky, s.121.
[364] Vasiliev, s.253, Ostrogorsky, s.123; Keegi, s.374; s.123; p.Charanis, s.205; Honigman, s.38.
[365] Honigman, s.36.

bölgede mevcut Yunan nüfusunda büyük artışların olmasına neden olmuştur. Nüfus ve demografik yapıda meydana gelen değişmeleri Gelzer gibi tarihçiler ise; Toprak kayıplarının imparatorluğa dolaylı olarak fayda sağladığı görüşündedirler. Onlar " İmparatorluğun gücünü halen tanıyan Balkan Yarımadası'nı ve Anadolu halkını dil ve inanç yönünden homojen ve imparatora sadık bir kitle vücuda getirildi" görüşündeydiler[366]. Müslüman Arapların İmparatorluğun Anadolu topraklarında verdikleri mücadeleler hâkimiyet alanları oluşturmalarına yetmedi. Müslüman saldırılarına karşı Anadolu coğrafyası sunduğu ulaşılmaz kaleleriyle saldırı altındaki halka sığınak işlevi gördü. Bu dönemde özellikle doğal koruma imkânları olan şehirler büyük önem kazanmıştır. Müslüman Arapların ani yağma girişimlerini önleyecek güçlü kalelere ihtiyaç vardı. Coğrafi yapısı itibariyle ani saldırı ve yağmalara imkân vermeyen uçurum ve kayalık alanlarda kurulan istihkâmlar önem kazanmıştır. Zamanla bunlardan bazıları şehirlerin merkezi konumuna gelmişlerdir[367]. Ahali tarlaları yakarak Müslüman askerlerin erzaklara ulaşmasını engellemeye çalıştı. İki taraf arasında meydana gelen bu mücadele süreci toprakların insansız tarlaların boş kalmasına neden oldu. Sasanilerle başlayan Müslüman Araplarla devam eden Bizans İmparatorluğu topraklarına yapılan saldırı ve ele geçirme girişimlerinin yaşandığı uzun zaman süreci Anadolu topraklarında bulunan yerleşim yerlerinde büyük yıkımlara neden olurken sahip olduğu nüfusta azalmalar meydana geldi. Müslüman Arapların gerçekleştirdiği saldırılar ve fetihler, Bizans İmparatorluğu'nun demografik yapısının bozulma sürecini daha da hızlandırmıştır[368]. Arap fetihlerinin imparatorluk topraklarına yönelik seferlerinin hızı VII. yüzyılın ilk yarısını kapsayan başlangıç dönemine göre düşmeye başlamıştı. Müslüman Arapların Bizans İmparatorluğu'nun içlerine doğru ilerleyişinin önündeki en büyük engel şüphesiz Anadolu coğrafyasının sahip olduğu doğal engellerden kaynaklanmaktaydı. Müslüman Arap ilerleyişi Anadolu'yu (Küçük Asya) Asya'dan ayıran Toros dağ silsilesinde durduruldu. Anadolu'da Seleucia (Silifke) başlayıp Toroslar boyunca devam eden Karadeniz'de Trabzon'a ulaşan yeni bir sınır oluştu. Bizans İmparatorluğu karşı atağa geçerek Afrika topraklarının elde kalması için mücadele etti. Toros dağ silsilesi bir yönüyle de Hıristiyan dünyası ile İslamiyet arasında bir set barikat haline gelmişti[369].

---

[366] Vasiliev, s.250.
[367] W.M.Ramsay, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, M.E. B. Yay. İstanbul-1960.s.90.
[368] Mango, s.32; Mcevedy, s.36.
[369] Herrin, s.139; Mitchell, s.629; Mcevedy, s.32; Cheynet, s.53.

3.3. İmparatorluğun Nüfus Yapısını Etkileyen Faktörler

Yerleşim yerlerinin iklimi sahip olduğu coğrafi özellikleri ve topraklarının kullanımı, nüfusun yerleşim yerlerine dağılımını ve bunların yoğunluğunu, demografik özelliklerini tarımsal kapasitesinin ne kadar insana geçim imkânı sunacağını belirler[370]. Ancak sahip olunan nüfusta meydana gelen artma ve azalmalar genel olarak savaşların doğal sonuçlarını oluşturuyordu. Karşı karşıya kalınan doğal felaketler ve salgın hastalıklar, nüfus ve demografik yapıyı derinden etkileyecek neticelere sebep olmuştur. Hiç şüphesiz imparatorluk nüfusu üzerinde en büyük felaketlerin başında veba gelmektedir. Veba başta olmak üzere felaketlerin imparatorluk nüfusu üzerinde meydana getirdiği tahribatın ne kadar olduğunun önündeki sorunlardan biri imparatorluğun sahip olduğu nüfus sayısıdır.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu dönem öncesine kadar sahip olduğu nüfus dönemsel değişimler göstermektedir. Bizans Anadolusu'nda M.S II. yüzyıl sonlarında tahmin edilen nüfusun yaklaşık olarak 11.800.000 olduğu yönündedir.3. yüzyıl da bölge nüfusunda önemli bir düşüş yaşanırken izleyen yüzyıl ile birlikte nüfus tekrardan artış yönünde bir gelişim göstermiştir. İmparatorluk genelinde meydana gelen nüfusun azalması Batı Roma'da daha büyük sayılarda gerçekleşirken Doğu Roma'da meydana gelen kayıplar ise daha az sayıda olmuştur. Antiokheia (Antakya) ,Mısır kırsalı, Anadolu'nun batı kıyıları ile Ege'de yer alan bazı adalar nüfusta azalmanın yaşandığına dair izler taşımaktadır. Doğu Roma nüfusunda meydana gelen düşüş, IV. Yüzyıldan itibaren kesilirken nüfusun yukarı doğru artışı V. yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Tchalenko, Kuzey Suriye yaylalarını kapsayan araştırmasında incelediği Cyrrhus (Kyrrhos), Apamea (Epemiye) ve Chalcis ad Belum ve Antioch, yerleşim yerlerinde 450 ile 550 tarihleri arasında zengin kırsal kesimin bulunduğunu göstermektedir. V. yüzyılda yaşamış olan Piskopos Theodoret, 1,600 mil kare[371]alana sahip Cyrrhus piskoposluk bölgesinde varlık gösteren 800 Hristiyan cemaat sayılarından hareket eden Cumont, bölgenin nüfusunun 200.000 olduğunu ortaya koymaktadır. Eldeki verilerin sayısal ifadeleri her ne kadar kesinlik ifade etmese de kesin olan Suriye'nin nüfusunda III. yüzyıl da görülen azalma eğiliminin IV. yüzyıl ile birlikte toparlanma süreci yaşadığını göstermektedir[372].

---

[370] Haldon, s.22.

[371] 1mi²=2.589988km² ve 1.600mi²= 4.143981km²' ye eşittir.

[372] Haldon, s.25; Peter Charanis, *Studies on Demografpy of the Byzantine Empire*, London-1972.s.9.

IV. yüzyılın ilk yarısından itibaren toparlanmaya başlayan nüfus artarak imparatorluk 24 milyona ulaşmıştı. Nüfusun imparatorluk sathına dağılımı coğrafi ve ekonomik faktörlere göre oldukça dengesiz bir yayılım göstermektedir. Kıyı şehirlerinde yoğunluk yaşanırken Balkanlar'ın iç kesimleri ve Anadolu platoları nüfusun oldukça seyrek hatta bazı alanları ıssız bir durumdadır[373]. Anadolu yaylasının kuzeyinde bulunan şehirler 350'den 550'ye kadar geçen süre zarfında büyüyerek önem kazanmışlardır[374].

Doğu Roma İmparatorluğu'nda bu büyük şehirlerin yanı sıra birkaç bin nüfuslu köyler, kasabalar ve aynı zamanda villaelar (büyük yurtluklar) mevcuttu. Barbar kavimlerinin V. yüzyılda neden olduğu güvensiz ve istikrarsız ortam nedeniyle villaeların Makedonya dışındaki büyük bir bölümü terk edilip yok olmuştu. Genel olarak deniz, nehir iskelelerinde ya da yerel pazarların yakınlarında kurulmuşlardır. Anadolu'daki şehirlerin oluşturulmasında askeri kuvvet ulaşım kolaylığıyla birlikte ticari imkânlar ve su ihtiyacı temini belirleyici faktör olmuştur[375].

[373] Morrisson, s.213.
[374] .Ramsay,.s.358
[375] Morrisson, s.215; Ramsay, s.87.

Harita 8. M.S. 500 Nüfusun Yoğunlaştığı Başlıca Merkezler

541 yılında ortaya çıkan veba en çok etkisini nüfusun kalabalık batı şehirlerinde göstermiştir. Veba sadece ortaya çıktığı dönem ile sınırlı kalmayıp etkisi VII. yüzyıl süresince devam ederken VIII. yüzyılın ise bir bölümünde hala etkisini sürdürmüştür. Sasani akınlarıyla başlayan Anadolu içlerine doğru yapılan saldırılar imparatorluk şehirlerinde tahribatlara neden olurken Sasani krallığını ortadan kaldıran Müslüman Arapların Anadolu yönündeki saldırıları yoğunlaştırarak devam ettirdikleri VI. yüzyıl

ortaları Anadolu nüfusunun azalma sürecine girdiği dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Topraklarının demografik yapısında meydana gelen değişim ve gerilemeyi gören imparatorlar nüfus azlığının ortaya çıkardığı askeri ve ekonomik sorunların çözümü için başka bölgelerden nüfusun taşınarak iskân edilmesiyle çözme yoluna gitmişlerdir[376]. Ayrıca yaşanan bu büyük salgın döneminde Mısır, yaklaşık olarak 8 milyon nüfusa sahipken, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'le birlikte toplamda nüfusu 9 milyon, Anadolu'da 10 milyon, Balkanlar da ise 3-4 milyon arası bir nüfus yaşamaktaydı. İmparatorluğun doğusuna bir bütün olarak bakıldığında ise 30 milyonluk bir insan topluluğu ve bunların yaşadıkları topraklar bulunmaktaydı[377]. Haldon ise veba öncesi imparatorluğun doğusunun nüfusunun 19-20 milyon arasında olabileceğini belirtirken İmparatorluğun batısı için öngörüsü ise 7 milyon olduğu yönündedir[378].

İmparatorluğun demografik yapısı ve nüfusu üzerinde yaşanılan felaketlerin önemli bir etkisi olmuştur. Savaşlar, isyanlar, kuraklık ve açlık, salgın hastalıklar, depremler, nüfus gelişimi üzerinde engelleyici unsurlar olarak yer almışlardır. Antonia Vebasının III. yüzyılda sona ermesiyle neden olduğu ölümlerin azalttığı nüfus artma eğilimi gösterirken 542 yılıyla birlikte, vebanın tekrar imparatorluk topraklarında baş göstermesiyle başlayan yeni yayılma süreci VIII. yüzyıla kadar imparatorluk topraklarına ölüm getirmeye devam edecekti. Etiyopya'dan yayılmaya başlayan Hıyarcıklı veba, ticari gemilerle Suriye' ye oradan Filistin topraklarına taşınarak yayılan salgın, Anadolu topraklarına ve Mezopotamya'ya ulaşırken İspanya'dan İran coğrafyasına kadar uzanan bölgede bulunan Akdeniz ülkeleri salgından kendini kurtaramadı. Tüccarların gemilerinde taşınan mallarıyla birlikte yayılma imkânı ve alanı bulan veba, hızla Akdeniz coğrafyasına yayılarak etkili olmaya başlamıştır. Başkent İstanbul'a 542 yılında ulaşan salgın dört ay süresince büyük ölümlere neden oldu. Vebanın başkentteki sebep olduğu ölümleri bizzat gören Prokopios'un nakline göre vebanın ilk çıkışıyla günde 5 bin olan ölenlerin sayısı her gün artarak devam etmiştir. Vebanın yol açtığı ölümlere ve ölümler sonucu yaşanan dehşet anlarına şahit olan Prokopios'un verdiği rakamlar gerçeklerle uyumlu olmasa da yaşanan felaketin büyüklüğünü ve dehşetini ortaya koymaktadır. Vebanın 600 yılı Anadolu ve Balkan coğrafyasının nüfusuna verdiği kayıp %40 civarında azalmaya neden olarak felaketin büyüklüğünü göstermektedir. Salgın en çok gençler

[376] Peter Charanis, "Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü" çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu*, S.X, s.196.
[377] Mango, s.30.
[378] Haldon, s.25.

üzerinde ölüme sebebiyet vermiştir. Nüfusun yoğun olduğu şehirlerde oldukça büyük tahribatlara ve ölümlere neden olurken ıssız alanlarda yaşayanlar ve göçmen kitleleri vebanın etkisinden kurtuldular. Toprakların boşalması üretimi düşürürken buna bağlı olarak fiyatlarda üç dört misli artışlar meydana geldi. Ölen toprak sahiplerinin vergisi kalanların üzerindeki yükün daha da artmasına neden olmuştur[379].

İmparatorluk toprakları 500 yılında Akdeniz'den başlayarak Mezopotamya'ya ve buranın kuzeyinden Ermenistan sınırlarına kadar geniş alana yayılan çekirge istilasıyla boğuşmak zorunda kalmıştır. Tarımla geçinen halk hayatta kalmak için tarlasını hayvanlarını çok düşük fiyata vererek kalabalık şehirlere göç etmek durumunda kaldı. Açlığın neden olduğu ölümlere bağlı olarak günde ortalama 130 kişinin hayatını kaybettiği ölümler yaşanmıştır[380].

Dönemin başkent hiziplerinden Mavi ve Yeşiller arasında 532 yılında meydana gelen Nika ayaklanması şehirlerin içinde bulundukları huzursuz ortamın en önemli göstergelerindendir. İmparatorluğun erken dönemlerinde gerçekleşen Gladyatör mücadelelerin kilise eliyle yasaklanması sürecinden itibaren halkın en önemli eğlence vasıtası araba yarışlarıydı. Renklere göre taraftarlarının oluştuğu gruplar zamanla sadece bir eğlencenin taraftarı olmayıp renkler altında aynı siyasi sosyal ve dini düşünce birlikteliğinin ifade edildiği gruplara dönüştü.532 yılında iki suçlunun affedilmesi talebinin şehrin valisi tarafından kabul edilmemesi sonucu başlayan olaylar kısa sürede büyük bir başkaldırıya dönüştü. Hipodroma toplanan taraftarlar imparator ve yönetimin aleyhinde taleplerini dillendiriyorlardı. Kitlelerin bu tepkiler kısa süre içinde kontrolden çıkarak saldırgan bir hal aldı. Yakılan yıkılan binalar, büyüyen tepkiler ve öfke imparatorun sarayı dışında bütün başkenti kuşatmıştı. Olaylar imparatoru başkenti terk edecek konuma getirmişti. İmparator eşinin kararlığı kendine bağlı askerlerin çabası sonucu isyan 30 bin kişinin öldürülmesiyle kanlı bir şekilde bastırıldı.526 tarihli Antiokheia depremi ise şehri harabe haline getirirken ahaliden 250 bin kişi hayatını kaybetmişti[381].

Başta veba olmak üzere birçok doğal felaketlerin ardı ardına yaşandığı 6. yüzyıl Antik dönemden itibaren varlığını sürdüren bazı şehirlerin dağılmalarına ve yok olmalarına neden olurken bazı şehirlerin ise daralmalarına ve küçülmelerine neden

[379] Mango, s.78; Morrisson, s.217; Charanis, "Yedici Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki… s.10.
[380] Mango, s.76.
[381] Vasiliev, s.47; Mango, s.76; Levtchenko, s.7.

olmuştur. VII. yüzyılda Phocas'ın dönemiyle birlikte imparatorluk Asya'dan, Filistin'e, başkentten Doğu'nun tamamında huzur ve güvenin ortadan kalktığı talan anarşi ve cinayetlerin yaşandığı kargaşa ortamının hâkim olduğu toplumsal bir görünüm halini almıştı[382].

Bizans İmparatorluğunun nüfus ve demografik yapısıyla ilgili rakamlar net ve kesin değildir. Bununla birlikte imparatorluk nüfusunun karşı karşıya kaldığı savaşlar, yaşanılan salgın hastalıklar, doğal afetler ve iç çatışmalar mevcut nüfusun azalmasına ve beşeri açığın oluşmasına etki ettiği de açıktır.

[382] Mango, s.78-79.

SONUÇ

Devletler siyasal varlıklarını ulaştırdıkları coğrafyaları beşeri kaynaklarla desteklemek durumundadırlar. Sınırlarının güvenliğini sağlamak, sahip olduğu toprakların kaynaklarını işleyerek bunu ekonomiye kazandırmak insan kaynaklarının varlığıyla mümkündür. Dönemin bütün imparatorluklarında olduğu gibi Bizans imparatorluğu da askeri, iktisadi, sosyal, siyasi ve dini nedenlerle planlı bir iskân politikası yürütme çabası içinde olmuştur. Bu plan doğrultusunda imparatorluk nüfusun az, toprakların ise işlenemediği arazilerde iskânı sağlayarak hem beşeri varlığını oluştururken hem de ordunun asker ihtiyacını giderecek ve hem de hazineye ekonomik gelir sağlamış olacaktı. Roma'nın nüfus ve iskân politikasındaki temel amacı ordu ve tarımsal insan gücü ihtiyacını karşılamak üzerine inşa edilmiş olsa da Hıristiyan nüfusu artırmaya yönelik dinsel amaç da hep bu plan çerçevesinde gündeminde var olmuştur.

Heraclius bizatihi Hırvat ve Sırp kitlelerinin Hıristiyanlığa geçmeleri şartıyla Balkanlara girmelerine izin vermiştir. Batı ve Doğu arasında yaşanan mezhepsel rekabet ve mücadele bu politikada özellikle belirleyici olmuştur. Romanın mezhepsel farklılığı sadece dini alanda yaşanan çatışma ve sorunlara neden olmamış aynı zamanda nüfus yapısını da derinden etkilemiştir. Zira Balkanlarda Barbar kavimlerin Karadeniz'in kuzeyine inmeleri ve Tuna Nehri alt bölgelerine doğru yayılmaları Stratejik olarak Balkanlar yönünden başkentin tehdit edilebilir konuma getirmiştir. Avarlarla birlikte Balkanlar'a gelen Slav halkları meydana getirdikleri kargaşa ve anarşi ortamıyla bölge milletlerinin yurtlarını terk etmelerine neden olmuştur. Böylece nüfusu azalan demografik yapısı altüst olan topraklar, Slav yerleşimciler tarafından yurt tutulmak amacıyla işgal edilmiştir. VI. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın başlarına kadar Slav kitlelerinin sistemli olarak iskânı devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu özellikle doğu sınırında meydana gelen tehditler nedeniyle bunların yerleşmelerine engel olamamıştır. Yeni yerleşimciler Balkanlar'ın etnik ve demografik yapısını değiştirmişlerdir. Slav halkları VII. yüzyılda Balkan Yarımadası'nda yerleşik konuma gelirken Bizans İmparatorluğu bu yüzyılın başlarından itibaren Balkanlardaki denetimini kaybetmiştir. Bizans İmparatorluğu iskân politikasını güvenlik kaygısı üzerinden planlayarak toplulukların bazen zorunlu bazen isteğe bağlı göçlerle iskânlarını gerçekleştirmiştir. Önemli bir askeri kaynak olarak görülen Ermenilerin iskânları da her iki durumda şartlara göre uygulanmıştır.571 yılında yaptıkları başarısız isyan girişimi sonucunda Bizans'a

sığınan Ermeni halkı, İmparator Tiberios ve Mauricius'un dönemleriyle birlikte daha fazla sayıda ve zorunlu olarak iskâna tabi tutulmuşlardır. II.Constans Balkan seferiyle esir aldığı Slavlardan büyük bir bölümünü Anadolu topraklarına göç ettirerek zorunlu olarak iskanlarını gerçekleştirmiştir. II.Constans bu zorunlu iskan politikasıyla Slavların Balkanlardaki gücünü zayıflatırken Müslüman Araplara karşı Anadolu'da askeri bir kuvvet oluşturmuştur. Romanın dini alanda yaşamış olduğu teolojik sorunlar sadece bu alanla sınırlı kalmayıp imparatorluğun idari, askeri, siyasi ve sosyal alanları üzerinde de ağırlığını fazlasıyla hissettirmiştir. İmparatorluğun dayattığı mezhepsel bakış bazı bölgelerde ve şehirlerde nüfusun ve demografik yapının imparatorluk aleyhine değişmesine neden olmuştur. İmparatorluğun güneyinde önce Sasanilerin sonra Müslüman Arapların başlattığı saldırı ve akınlar dini ekonomik ve nüfusun yoğun olduğu şehirlerini imparatorluktan koparark büyük bir nüfus kaybı ve önemli demografik sonuçlar meydana getirmiştir. İmparatorluğun güney sınırlarında bulunan Suriye, Mısır, Kudüs şehirlerinin Sasani ve Müslüman Arap işgalleri sırasında güçlü bir direnç göstermemeleri hatta destekleyici tutum sergilemeleri izlenilen mezhepsel dayatmanın nüfus değişimi ve demografik yapı üzerindeki olumsuz etkisinin sonucudur. Uygulan baskı sadece Hıristiyanlarla sınırlı kalmayıp diğer inançlarda hedef alınmıştır. Heraclius'un Yahudileri din değiştirmeye zorlaması kalabalık kitleler halinde bulundukları toprakları ter ederek Arabistan'a göçlerine neden olmuştur.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun nüfusu üzerinde zamansal olarak farklı dönemlerde ve farklı sonuçlara neden olsa da doğal felaketler ve toplumsal sorunlar önemli bir unsur olarak belirmiştir. İmparatorluğu kasıp kavuran veba, kıtlık, kuraklık, depremler, isyanlar, nüfusu azaltırken şehirlerin boşalmasına tenhalaşmasına neden olmuştur.

Bizans İmparatorluğu, geçmişi Roma'ya dayanan uzun bir sürecin devamı niteliğindedir. Bu süreçte en büyük payı şüphesiz Orta Asya Türk Kavimleri almıştır. Bizans dediğimiz yapı da aslında Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Macarlar ve Bulgarlar gibi bahsi geçen milletlerin bir bütünüdür. Türkler sahip oldukları askeri güç ve bu alanda sahip oldukları yetenekleriyle imparatorluk ordusunda paralı asker olarak yerlerini almışlardır. Bu güç Türkleri korkulan ve desteğine ihtiyaç duyulan bir konuma getirmiştir. Doğu ve Batı imparatorlukları üzerinde askeri gücüyle baskı oluşturan Türkler, yapılan evliliklerle imparatorluğun yönetiminde etkili olmuşlardır. Kurulan ailevi bağlar Hazar adıyla anılan imparatorun (IV.Leon) tahta geçmesini sağlamıştır.

Türkler askeri gücüyle gelip tutundukları bu coğrafyada sahip oldukları köklü kültür ve medeniyetleri ile Bizans tarihinde derin tesir ve etkiler bırakmışlardır.

Karadeniz'in kuzeyinden başlayıp Balkan ülkelerini içine alan oradan Anadolu'nun güney sınırları dışında kalan coğrafyaya uzanan bölgelerde etkili olan kavimler göçü bu büyük coğrafyanın nüfus ve demografik yapısını derinden etkilemiştir ve bu etki günümüzde dahi kendisini göstermektedir. Özellikle insan gücüne dayalı Ortaçağ toplumlarında nüfus büyük bir güç meydana getirmektedir. Kontrolü sağlanamayan ve yönetilemeyen nüfusun devletler için bir nimet olmaktan çıkarak külfet haline dönüşebilecek bir risk barındırdığı da unutulmamalıdır. Bizans'ın incelemiş olduğumuz dönemler itibariyle uygulamış olduğu iskân politikasının ise barındırmış olduğu risklerin yanında başarılı olduğu söyleyebiliriz. Bünyesine almış olduğu yabancı unsurları devletin savunmasında ve üretiminde kullanarak, elinde tutmuş olduğu bu riskli kitleyi kendisi için avantaja çevirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

AHMETBEYOĞLU Ali, Grek Seyyahı Priskos(V.Asır)'a Göre Avrupa Hunları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1995.

AHMETBEYOĞLU, Ali, "Büyük Hun Hükümdarı Attila",*Türkler Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul-2002.

AHMETBEYOĞLU, Ali, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yay., Ankara-2001.

AHMETBEYOĞLU, Ali, Avrupa Hunları, Yeditepe Yay.İstanbul-2017.

AHMETBEYOĞLU, Ali, Bulgar Hakanlar Listesi*, Tarih Enstitüsü Dergisi*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(Ayrı Basım), İstanbul 1994.

APPA Adilhan, , "Karaçay-Balkar Türklerinin Kökeni", *Türkler Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul-2002.

AVCI, Casim, İslam Bizans İlişkileri, Klasik Yayınları, İstanbul-2003.

BAHAR, Hasan, *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yayınları. Konya-2010

BAİLLY, Auguste, *Bizans Tarihi,* Çev. Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık.

BAŞTAV, Şerif, "Avar İmparatorluğu", Makaleler 1, Berikan Yay. Ankara-2005.

BAŞTAV, Şerif, "Avrupa Hunları", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul-2002.

BAŞTAV, Şerif, "Hazar Kağanlığı Tarihi", Makaleler 1, Berikan Yay., Ankara-2005.

BAŞTAV, Şerif, Attila ve Hunları, *Türkler Ansiklopedisi*, C.II., Yeni Türkiye Yay. Ankara-2002.

BERKTAY Halil, "Vizörden Bizans:Haritalarla Düşünmek", *Cogito Dergisi*, S.17,YKY. İstanbul-1999.

BRADUEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası.* Çev. M.A. Kılıçbay, Eren Yay. İstanbul-1989.

BROOK, Alan Kevin, "Hazar-Bizans İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul-2002.

CHARANIS, Peter "Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü", Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, S.X, Mayıs-Ağustos 2011.

CHARANIS, Peter, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, S.I, Temmuz-2011.

CHARANIS, Peter, "Yedici Yüzyılda Bizans İmparatorluğundaki Etnik Değişim", Çev. İlcan Bihter Barlas, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVIII, Haziran-2014,

CHARANIS, Peter, *Studies on Demografpy of the Byzantine Empire*, London-1972.

CHEIKH, M. Nadia, *Arapların Gözüyle Bizans, Çev. Mehmet Moralı,* Alfa Yay. İstanbul-2004.

CHEYNET, C. Jean, *Bizans Tarihi, Çev. İsmail Yergüz,* Dost Yay. Ankara-2008.

CZEGLEDY, Karoly, *Turan Kavimlerinin Göçü,* Çev. G. Karaağaç, Turan Kültür Vakfı.

DEMİRCİOĞLU, Halil , *Roma Tarihi*, TTK Yay. Ankara-1998.

DIEHL, Charles,*Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. A.Gökçe Bozkurt, İlgi Kültür Sanat, İstanbul-2006.

DİKİCİ, Radi, *Bizans İmparatorluğu Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul-2013.

GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Cilt I-II-III). Çev.A. Baltacıgil, B/F/S Yay. 1988.

GÖMEÇ, Saadettin, *Türk-Hun Tarihi,* Berikan Yay. Ankara-2012.

GRANT, Michael, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Z. İlkgelen, Hamer Yay. İstanbul-2000.

GREGORY, E. Tımothy,*Bizans Tarihi, Çev. Esra Ermert*, YKY. İstanbul-2008.

GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu,* Çev. M. Üzmen, Ötüken Yay. İstanbul-1980.

GÜÇLÜAY, Sezgin,"Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII Yüzyıllar)" *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, S.I, Ocak-2011.

HALDON, John, *Bizans Tarih Atlası,* Çev. A. Özdamar, Kitap Yay. İstanbul-2007.

HAMZAOĞLU, Yusuf , "Slovenya'da Avar İzleri "Türkler Ansiklopedisi, C.II.

HERAK, Emıl,"Avarlar:Etnik Yaradılış Tarihlerine Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, C.II.

HERRIN, Judıth, *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*. Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay. İstanbul-2010.

HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı,* Çev. F. Işıltan, İÜEF Yay. İstanbul-1970.

KAEGI, E. Walter, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri, Çev. Mehmet Özay,* Kaknüs Yay. İstanbul-2000.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken Yay. İstanbul-1984.

KOCA, Salim, " Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul-2002.

KOÇSOY, Şevket, "Türk Tarihi Kronolojisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul-2002.

KURAT, N. Akdes. *IV. XVIII .Yüzyıllarda Kararadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitapevi Yay. Ankara-2002.

LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi, Çev. Galip Üstün,* İletişim Yay.

LEVTCHENKO, V. Metrofan *Bizans Tarihi, Çev. Maide Selen,* Doruk Yay. İstanbul-2007.

LUTTWAK, N. Edward, *Bizans İmparatorluğunun Büyük Stratejisi, Çev. M. Efe Tuzcu,* Epsilon Yay. İstanbul-2012.

MAGDALINO, Paul, *Ortaçağda İstanbul, Çev. Barış Cezar,* Koç Üniversitesi Yay. İstanbul-2012.

MANGO, Cyrıl, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu, Çev. G. Çağalı Güven,* YKY.İstanbul-1994.

MCEVEDY, Colın, *Ortaçağ Tarih Atlası,* Çev. Ayşe Anadol, Sabancı Üniversitesi, İstanbul-2004.

MESUDİ, *Muruc Ez-Zehep,* Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul-2004.

MITCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S.284-641)*, Çev. Turhan Kaçar, TTK. Ankara-2016.

MORRISON, Cecile, *Bizans Dünyası, Çev. Aslı Bilge,* Ayrıntı Yay. İstanbul-2004.

NEMETH, Gyula, *Atilla ve Hunları,* Çev. Şerif Baştav, AÜBE. Ankara-1982.

NORWICH John Julıus, Bizans , Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. C.I, İstanbul 2012.

OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan,* TTK. Ankara-1981.

PROKOPIOS, *Bizansın Gizli Tarihi, Çev. Orhan Duru,* Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul-2008.

RAMSAY, M. William, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası,* Çev. Mihri Pektaş, M.E.B. İstanbul-1960.

RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara-1993.

SEVİN, Veli, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası I,* TTK Yayınları. Ankara-2007.

THOMPSON, A. Edward, Hunlar, Çev. M.Sibel Dinçel, Phoenix Yay. Ankara-2008.

TOGAN Zeki Velidî, "Hazarlar", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul-1964.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,* Turan Neş. Yurdu Yay. İstanbul-1969.

TZVETKOV, Plamen S. "Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni", *Türkler Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul-2002

VASILEV, A. Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Tevabil Alkaç,* Alfa Yay. İstanbul-2016

YÜCEL, Muallâ Uydu, "Hazar Hakanlığı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul-2002.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Celal BİÇER
Öğrenci Numarası	122211122
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	YÜKSEK LİSANS
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	DR.ÖĞR.ÜYESİ SEZGİN GÜÇLÜAY
Tez Başlığı (Türkçe)	BİZANS İMPARATORLUĞUNUN İSKAN SİYASETİ (IV-VII YÜZYILLAR)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam .....114..... sayfalık kısmına ilişkin, ...18.../...07.../...2018..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ..... 4.....'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY
.....
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

.....
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla **%10**, "alıntılar dâhil" **% 30'u** geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1974 yılında Elazığ ilinin Palu ilçesinde doğdum. İlk- orta ve lise öğrenimimi tamamladıktan sonra 1993 yılında girdiğim Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1997 yılında mezun oldum. Aynı yıl Sivas ilinin Kangal ilçesinde Tarih öğretmeni olarak göreve başladım. Çeşitli okullarda, öğretmen ve idareci olarak görevlerde bulundum. 2006 yılından beri Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğünde öğretmen olarak görev yapmaktayım. Evli ve 3 çocuk babasıyım.